ГАРТ

1930

2

ДВУ

ПАЛКИЙ ПРОЛЕТАРСЬКИЙ ПРИВІТ ПОНЕВОЛЕНИМ БРАТАМ — РЕВОЛЮЦІЙНИМ РОБІТНИКАМ І СЕЛЯНАМ ЗАХІДНЬОЇ УКРАЇНИ ТА ЗАХІДНЬОЇ БІЛОРУСИ, ЩО В УМОВАХ НЕЧУВАНОГО ФАШИСТСЬКОГО ТЕРОРУ ВИСОКО ТРИМАЮТЬ ПРАПОР ЛЕНІНА.

H
A
R
T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. KORJAK,
I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. SCHTSCHUPAK

STAATSVERLAG DER UKRAINE DEZ EMBER 1930

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕ ТАРСЬКИХ ПИ СЬМЕННИКІВ

IV-ТИЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. КИ РИЛЕНКО, Б. КОВА ЛЕНКО, В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИ ТЕНКО, Г. ОВЧАРОВ, С. ЩУПАК
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1930
ГРУДЕНЬ

№ 12

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Україн. Друку", „Картковому репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова

Перша друкарня ДВУ ім. Г. І. Петровського. Укрголовліт № 371. 1/II — 1931. Замовлення № 3000. Тираж 3600 примірників

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ПОРТРЕТ ЛЮДИНИ

НАПІВПОЕМА

— І досить!
Вибухають марші та гімни,
і раптом, замовкнувши,
ховається в кисет
замучений голос
людського імени
людського обличчя
розірваний
портрет.

Воно було велике,
воно було величне
на полотні часу
руками
намальоване.
Воно було велике,
воно було величне
руками своїми
намальовано
було́ воно.

Воно було з носом,
воно було з очима,
воно було з очима,

швидкими
й чорними,
воно було таке,
що очі відчине
й відразу радіє
і гріє
горнами!

Воно було суворе,
обличчя - манекен,
як не всі,
як ніде,
як ніколи кожне!
Воно було
петлею
своїх імен
від тіл мільйонів
суворо відгороджене.

Воно було таке,
що, вимовить слово,
іржавим
від глухої мовчанки
ротом,—
воно було таке,
що, не кажучи злого,
раптом запитає:
— На дорозі хто там?!

І відразу зупиниться
той, хто йде,
І відразу замовкне,
той,
хто говоре,
а рука дороги

за повід веде
через ліс,
    через степ —
        до густого моря.

Аж туди, де немає ногам
перепон,
аж туди, де лягає пісок
під ногами,
аж туди,
де голоса його тромбон
може вільно повторювати
жахливі
    гами!

Воно було суворе
обличчя - манекен,
як не всі,
    як ніде,
        як ніколи кожне!
Воно було
гонором
своїх імен
від тіл мільйонів
суворо відгороджене.

II

— Ви пустуєте, друзі,
ви зіваєте, друзі,
з головою купаючись
в проваллі
подушок,
ви — зідхаєте, друзі,
ви горюєте, друзі,

над портретом людини
і над співом
пташок.

І навіщо пригадувати собою
Крузо́ нам,
захованого в смерти,
морських оправ?
Та кожен з вас
стоїть
Робінзоном
на глухому острові
власних справ!

— Товариші,
може дати цига́рку вам,
бо стою, покурюючи собі
зухвало...
і скажіть,
чи бували ви колись
за Харковом,
за самісіньким Харковом
ви колись бували?

Йде туди автобус
із брудною шапкою
(і кондуктором - жінка,
скажу доречі),
там
стояв
Тракторобуд
географічною крапкою,
спираючись корпусом
на харківські плечі!

Там ходила весна
з голубою прошвою,
зі старим вокзалом
в трав'яній валізці.
Та прийшов
Тракторобуд
з лосевою підошвою —
показав квиток,
попросив
місце.

І пішло...
— Може дати й справді
цига́рку вам?
бо стою, покурюючи собі
зухвало.
— А скажіть —
це правда,
що там за Харковом
ви ніколи не бували?

III

Ви пригадуєте,
був такий дід
Некрасов:
Будував залізниці,
будував — мости.
Він ходив і шпали
у дьогті
квасив,
щоб країні шпалами
тягар нести.

Від усіх залишилися
ріжки й ніжки

10 та приїхав барин
тоді, коли
наказали викотити
мирові діжку,
щоб усі раділи
і всі пили!

Всі раділи й пили
й качали барина,
всі дивились,
як барин
долоні тре,
бо його голова,
віками не карана,
малювала небачений
автопортрет.

Обличчя страшне
і обличчя величне,
на полотні часу
кістками намальоване,
обличчя — страшне
і обличчя величне
своїми руками
намальовано
було́ воно!

Ну, а правду
про рейки
куди подіть їм?
І кістки під откосами
ховати де?
Та казали батьки
п'ятилітнім дітям:
— Інженер, душечка
історію веде!

І повисли портрети
в повітрі
над нами,
мальовані фарбами,
що з очей лились,
і сходили
в полях
телеграфними стовпами
кістки,
під откосами
посіяні колись !!

IV

В чорноморських степах
в далені від еврóпих
під самим
Перекопом,
страшнішим за чортів,
лежали фрунзівці,
заховані в окопах,
і вогонь перемоги
всередині
кортів.

Та крім них
відшукалися другі
й треті
і словами харкали
на фрунзівський
удар:
— Що за пляни
вигадує
у себе в кабінеті,
що за пляни вигадує
товариш
командарм ?!

— Це ж безглуздя:
іти на французькі загати
іржавою шаблею
та багнетом
старим!
— Це ж безглуздя:
вести
мільйон умирати
за погану крихітку,
за нещасний
Крим!!

А вночі,
коли шлунки
рипіли завісами,
на коні заболоченім
Фрунзе прийшов
і сказав:
— Ми й останню чортяку
завісимо
і розітремо гноєм
своїх
підошов!!

І пішли...
Тільки ніч загула
під копитами,
тільки сіль скреготала
і місяць
горів!
І лягали
французькі загати
розбитими
у розбризканих краплях
вонючих морів.

А коли вже стояли,
фронти розтерши,
рахуючи трупи
і пульсів
стук,
апарат історії
зафіксував уперше
портрет людини
з мільйоном
рук...

V

— Чий портрет усміхається,
над нами висячи,
розвіваючи хмарою
чуприну
руду?
Це стоїть сотня,
це іде тисяча
на фронт за вугілля,
цемент,
руду!

Це —
новий Перекоп
у степах розлогих,
він з квитком у пазусі
місце
посів,
по Донецьких степах,
по Дніпровських дорогах,
розкидавши куби
рудих корпусів.

Це — вилазять із сел
Василі й Івани,

це воюють вони
надхненно
і палко,
це ідуть комсомольці
із сел.
І вони
забувають імена,
заучені змалку!

Це ідуть з розтоптаним
іменем раба
від батьків - партизанів
заводам
передані.
І встають цехи
довгі, як труба,
блискучі зовні
й блискучі усередині!!

Тільки — досить!
Знайшлися і другі
і треті,
й почали плодити
мікроби чвар:
— Що за пляни вигадує
у себе
в кабінеті
гостровусий Сталін,
упертий
командарм?

А вночі,
коли бій піднімався
на фронті,
комсомольці слухали,
як Сталін

говорив:
— Руками глядіть,
головою не вороньте,
своїми м'язами
забийте
прорив!

І пішли...
Тільки диму
гаряча стрічка,
тільки трактів каміння
і ніг
розмах.
І пішли атакою
на конях п'ятирічки
по Дніпровських дорогах
і Донецьких степах,

по далеких закутках
рудого Уралу,
у тумані Харкова,
у диму Баку,
де на площах
з наганами
батьки вмирали
з дірою, пробитою
у боку.

VI

І досить!
Гармати
я ледве пригадую.
Та взявши руками
країну руду,
наша кляса
воює

ударною бриґадою
на фронті за нафту,
цемент,
руду.

І йдучи між стінами,
за себе вищими,
І йдучи полями,
де сонце
пече,
наша кляса малює
своїми ручищами
портрет людини
з мільйоном
очей.

Це про нього слава
вулицями гулкими
розноситься будовами
робочих залог,
це про нього
гримить
над площами
й завулками
пісня змагання
і гімн
перемог.

— Слава комуністам,
що іржаві мі́ста вели
на фронт —
за машини,
на фронт —
за поля,
слава комсомольцям,
що найвище ставили

уда - а - рну бриґаду
й пятирі - і - чний плян!

— Сла - а - ва забойщику
в шахті й забої,
що цо - ó - кав вугіллям
і кайлом говорив,
слава ко - му - ні - стам,
що ве - е - ли за собою
на фро - о - нті ворожому
роби - ти
прорив!

Харків 1930 рік

ІВАН ТОПЧІЙ

НАУКА

Вони зустрілися в дорозі і в таких сприятливих обставинах, коли подорожні бувають раді й кузці, якщо побачать її. Спека стояла нестерпна, скрізь не було видко нічого живого, мов у пустелі, і чудесний, безмежний степ доводилось лише клясти.

Сільський парубчак, молодий собі хлопчина, пішки добирався до далекого міста. Пройшов він лише третину своєї путі — десять кілометрів, а лишалося переміряти ще двадцять. Та раптом через неймовірний збіг усі перешкоди, що тільки могли тут знайтися, постали на його шляху.

Поперше, хлопець відчув втому, страшенну втому, якої не зазнавало ніколи його молоде тіло ні від якої праці, втому, що її може завдати, мабуть, лише палюча спека. А подруге (лихо не ходить без товариства), тільки усвідомив він собі всю силу цієї втоми, що мов хвиля котилася в його єстві й розмивала міць, як відчув, що його ноги, взуті у нові чоботи, аж горіли від пекучого болю. Він підпарив їх геть чисто, пухирі

полопались, це він знав, і тепер щеміло. Та ще ж як щеміло! Власне воно не щеміло, а пекло, мов перцем натерте. А коли ще й пилюка, що легко підносилась від вихорців, сідала на пересохлі губи, пекла в носі, примушуючи чхати до сліз, то хлопцеві видавалось уже, що мов якийсь чортяка посилає на нього всі ці напасті.

Однак йому, хоч умри, як він гадав, треба було сьогодні дістатися до міста, щоб на ранок бути там, де йому призначено. Очі жадібно поглядали вдалечінь, але ноги ледве тримали його, і йому від зусиль у куточках губів часто прорізалася зморшка.

А селянин подорожував теж туди, тільки на парі непоганих коней і порожнім возом. Отже, забачивши підводу, хто, бувши на хлопцевому місті, не закричав би від щастя? Нагода була, що й казати, то й тяжко навіть уявити радість, яка могла б вибухнути у молодих грудях. Щоправда селянин теж міг би зрадіти, бо йому траплялось допомогти людині за безпорадної скрути, а як хлопець важив не багато, то й зробити, значить, утіху для свого сумління можна було легко. Хоч тут уже йшлося про переконання, а це зовсім не те, що, припустім, намуляний пухир, який ще й лопнув,— щоб від них можна було галасувати.

І все ж ця зустріч не була радісна, а як для кого, то навіть навпаки. Але вся ця історія варта того, щоб, повернувшись назад, розповісти докладно про все спочатку.

Марко, так звали хлопця, ішов до міста в науку. Його виряджали, але не вранці, коли він вирушив із дому, а напередодні, з вечора. І саме тому, що навіть на проводи добирали вже той час, який був не так завізний, то й саме цьому Марко категорично відмовився від підводи. Справа була така: увечері, як покінчили з роботою, до сельбуду зібрались колгоспники

усією своєю громадою. Тут же орудувала всім, звичайно, і комсомольська молодь. Зібрались чоловіки, жінки, хлопці, дівчата і навіть старі й діти, і хоч веселощів особливих не було, проте важливість події, яка зібрала їх сюди, відчувалась у всьому.

— Гляди ж! — тільки й говорив дехто, міцно ляскаючи хлопця по плечі. Інші, теж не забуваючи торсонути, додавали: — Перший же вчений будеш з нашого села.

— Та він молодець, хоч не показний, але міцний... Доходило до того, що дехто, з припливу почуттів, навіть під боки давав. І Марко реготався разом з усіма. Дехто з сільських керівників виголосили коротенькі промови і все про те, як важливо зараз для бідняцької кляси мати своїх учених, щоб тією наукою допомагати цілковито визволитись людині від усякого поневолення. Всі слухали ці слова просто з побожністю й звертали очі на Марка.

Стоячи в гурті і відчуваючи всі гарячі подихи й ті погляди на собі, Марко починав глибоко усвідомлювати собі, на що саме чекала від нього громада. Так, він справдить її сподівання. Він опанує науку і послужить своїй громаді як слід. І можливо, що, отак погомонівши, на цьому проводи й скінчили б. Коли це слово забрав Марків друг, секретар комсомольського осередку. Марко частенько побоювався за палку вдачу свого друзяки, особливо коли йшлось про почуття приязні. Молодий діяч з усією неухильністю вимагав цілковитої чистоти щодо цього і насамперед від себе. Сказавши, що комсомол, висунувши Маркову кандидатуру до науки у виші, лишається й сьогодні певний того, що цей юнак справдить усі надії, він переходив до того, що Марко волів би обминати:

— Марко не раз у клясовій боротьбі показував нам усім приклад стійкости і здатности. А це не погана запорука.

По цих словах всі заляскали в долоні, як крилами по воді, і зчинилось герготіння. „Отже обійшлося"— подумав був Марко, але друг, зачекавши на тишу, раптом випалив таке, що тяжко було й передбачити:

— Але я боюся, що йому доведеться бути винним за те, в чому він зовсім не винен.

Всі насторожились, і в переповнених стінах стало тихо.

— Марко мабуть не встиг приготуватись до іспитів як слід, бо про відрядження дізнався аж на три дні пізніше. А винен у цьому я і ті справи, що мене затримали.

Тепер усім стало ніяково, так ніяково, як це може бути великій громаді, що опинилась у безпорадному стані.

— Тоді відвезти його на світанку,— запропонував хтось із колгоспників,— щоб скоріше був він у місті.— І за цю пропозицію всі ухопились.

— Одвезти! — ухвалили одностайно.

Та Маркові теж не треба було доводити, чого варта усяка шкапина у господарстві за такої пори.

Він одмовився і категорично заявив, що піде пішки. На всі умовляння хлопчина тільки відказав:

— Облиште, порайтесь із жнивами як слід.

— Годі, годі — смішно замахав руками секретар,— коли в Марка підборіддя випнулось клинцем, то зусилля даремні.

Отже, чи їхати, чи діставатись до міста пішки, це цілком залежало від Марка, але він був певен своїх сил і знав, що надвечір буде в місті, отже своєчасно й на іспиті. А от щодо заяви секретаря про запізнення, то нею він досягнув такого, чого мабуть ніколи не побажав би зробити своєму другові.

До міркувань такого, цілком загального характеру, чи знає він чи ні те, що треба було знати на іспиті,

Маркові раптом додалась тепер упевненість, що з діялектичним матеріялізмом у нього не все гаразд.

— Не досить простудіював я цю науку — був певен він. І від такої певности поставали йому деякі вагання, і думки забігали наперед так, як, може, й не треба було.

Вставши рано й вирушивши, він і всю свою дорогу дорікав собі:

— Як таки я не натиснув на неї. Та ще й на що. Адже це наш ключ до всіх наук, без цієї науки тяжко зробити будь-який крок. А я йду до вишу, роблю один з найвідповідальніших кроків у житті і не підкував себе на ту підкову, що тримала б на слизькому. От і здобрій з фізики та хемії, що їм найбільше приділяв часу.

І, захопившись такими міркуваннями, Марко не помічав, як, поперше, прискорювались його кроки і, подруге, починало лютувати сонце в міру того, як він віддалявся у степову безмежність. Прийшов до пам'яти Марко лише тоді, коли спека вкрай виснажила його тіло, і ноги горіли огнем. Погляд його уносив його всього туди, де було місто, але він розумів, скільки постало тепер перед ним перешкод. Очі його, хоч-не-хоч, починали шукати чогонебудь такого, що могло б стати за притулок. Скрізь, куди сягав зір, стояли, посхилявши колосся, хліба, а курявий шлях його слався западисто у їхній високій щетині. Над цим морем, розпеченим гарячим сонцем, підносився як дурман пах багатого цвіту і стислости.

Маркові випиналось, може як ніколи, підборіддя, і він, хоч над силу, робив кроки, посуваючись. Коли це ось шлях, пухнастим хвостом крутнувши на бік, почав спускатись у вибалок, а швидко там побачив Марко і картоплище з листатим соняшником. „Притулок знайдено“. На безриб'ї і рак риба, а серед степової

рівнини за південної спеки й соняшник може бути за дуба. Нема чого й казати, що Марко радий був із соняшникового щастя. Діставшись вибалку, він зразу ж звернув із шляху. Похилі голови соняшників злякано здригалися і кланялись йому вслід, а пилюга кушпелила з широкого листу. Марко знав, що найбільше холодку зберігається аж у самому дінцеві вибалку, де густим натовпом зійшлися соняшники, і добирався до цього місця. За кілька хвилин він був у гущавині. Спинившись, хлопець ледве одразу ж не впав і, збираючи всі сили, сів, швиденько скинув чоботи і вже тоді випростався. Це був болісний відпочинок, і юнак, прикривши долонею очі, терпляче прислухався до смиканини, що знялася тепер у всьому його тілі наче ще дужче.

Ніг він вирішив не розмотувати, бо коли зняти полотно, то печені виразки одразу позасихають на повітрі, і тоді зовсім не зможе він навіть ступити. А як продовжувати свою путь далі, Марко й не уявляв собі. Далі, і саме сьогодні, щоб на ранок бути на іспитах!

Лежачи отак, хлопець хоч у думках хотів розважитись, щоб забути про цю прикрість. Розплющивши одне око, він побачив просто себе свої хромові, нові, тепер вкриті густим пилом чоботи. Їхній сільський швець безперечно перестарався, зробивши чоботи надто дженджуристими, і то, був певен Марко, без його відома. Проте Марко чоботи просто полюбив, бо це ж були перші пристойні чоботи, що їх він зміг придбати тільки в колгоспі. Потім знов йому пригадався секретар і, звичайно, діялектичний матеріялізм.

— Е, та що буде,— здається, на практиці ж не помилявся в цій науці — і Марко аж рукою махнув. А махнувши, він з радістю відчув, що руки були не такі безсилі, як тоді, коли він тільки лягав. Зажмуривши

міцніше очі, Марко прислухався до себе. І тепер у тілі, замість болісної смиканини, почув він спокій. Ноги ще нили, але й з них той біль, мов мурашва, відбіг геть.

Відпочинувши з годину, Марко відчув, що може рухатись. Щоправда ноги щеміли. Узувшись він уже збирався підвестись, коли до його вуха долетів якийсь шум. Марко зразу подумав, що то затурчав жайворонок, але нічого подібного. Тоді він звівся й поглянув довкола. І там, де покинув село, на горбку він побачив підводу. З шляху підносилась курява і вона висіла над підводою пухнастим маривом, але було помітно, що пара конячок тюпачила сюди. У Марка все сіпнулось, спалахнувши радістю. Але хлопець прикусив губу й насторожився. „Хто міг їхати?“ — поставало питання. „З потребилівки не збирались, з їхнього колгоспу не могли їхати. А хто ж тоді це їхав?“ Недовго поміркувавши, Марко вирішив, що їхати міг безперечно тільки якийсь індивідуал. А коли так, то він не мав підстав радіти. Довго чекати на те, щоб остаточно впізнати, не довелося. Він не помилився; ще здаля по баскому, біленькому жеребчикові й череватій вороній кобилі впізнав, хто їхав. А впізнавши, Марко твердо закрокував уперед.

II

У Звонецькому хуторі в деяких індивідуалів, що там лишилися, в тому числі й у Дениса Шпака, нещодавно конфісковано пшеницю. Коротенька історія цього така: від держави було оголошено закона, щоб селяни здавали за гроші свою зернову зайвину, бо, мовляв, оскільки взялись перебудувати країну, отже, звичайно, і сільське господарство на індустріяльне, цього вимагають інтереси всього трудящого люду.

Усі хто що мав — везли. А Звонецькі індивідуали прикинулись незаможними; вони нічого не везли,

страшенно бідкались і чомусь посміхалися. А хто бачив, щоб людина сміялася з того, що вона вбога? Коли, мовляв, вишкіряєте зуби, то потрусимо. В засіках, і справді, було порожнювато. Зате ж в інших місцях, зовсім не призначених для зерна, як, у загатах, понаходили чимало пшениці. Звичайно, конфіскували.

Для тих плянів, що їх мали індивідуали, це був великий удар і особливо для Дениса Шпака. Всі вони зчинили метушню, галасували на всі лади, та дарма, їхня роля уже була така, що протидіяти було не сила. Бачивши свою безпорадність, куркулики заспокоїлися були на тому, що, мовляв, коли й забрано, так тим, хто бере, швидко настане кінець.

— Отак замахнутись на святу власність можна тільки перед своєю загибеллю — твердив Шпак. І що болячіше їм пекло, то з більшою щирістю вірили вони в швидку загибель і влади і її колгоспів.

Проте минуло щось із два тижні і хоч би тобі що; все йшло так гаразд, як і тоді, коли пшениця лежала в загаті.

І ось, не дочекавшись нічого, скривджені зібралися в одну з неділь біля церкви і, хоч особливих надій на цю справу не покладали, проте помолились старанно. Та не виходило нічого і з цього.

А тим часом поспівала нова пшениця, і треба було думати, що з нею робити. А що думати, коли навіть уже місця немає, де б надійно сховати урожай від громади.

Денис Шпак колись мав землі з півсотні десятин і далеченько вславився як людина розумна. Та за революції його землею зрівняли і тоді ж ніби й розуму зменшилось йому. Та з Дениса Шпака був, як він і сам вважав, не такий уже простак, щоб не збагнути всієї небезпеки. „Коли десятин повернути не можна, то розум не така річ, щоб її зміряти на сажні“ —

вирішив він і швидко купив у якоїсь перекупки за п'ять пудів пшениці грубезну біблію. Знов до нього почали прислухатися...

Денисові Шпакові років з півсотні, але він голить бороду, розчісує сиві вуса і як не стерпить, починає, розчервонівшись, на ввесь голос пророкувати всякі події, звісно, передбачені в біблії: „І приідє цар Михаїл і спасеть народ свой“— пророкував він,—„Хто насмілився нищити закони божії, сам буде знищений“. І ті, в кого відібрали пшеницю, мали його й справді за людину помірковану і політичну, хоча за надто великі маштаби нещастя, що його він віщував, і вважали за дуже вже далекозорого.

Цього літа, як ніколи ще в житті, всі обставини складалися зле. Мало того, що пшеницю конфісковано, але ж на подвір'ї жадного наймита. Все поперло до колгоспів. Не завтра, позавтра треба розпочинати жнива, а хто ж робитиме? Виходило так, ніби самому треба було брати косу чи сідати на косарку і бути в полі. Легко сказати — косити... Це що ж, до віку вже так, самому робити. Не може статись. Денис Шпак уважав, що тут страшенно зухвало порушена свята справедливість. Адже він господар, то чого має стати за робітника? І взагалі — хіба та ж справедливість не знає, що він звик жити трохи інакше. Уже пора була готуватись з усяким приладдям на косовицю, але статечний господар крутився, як засватана дівка. Він нудився світом, то йшов на берег і сідав замислений над водою, то повертався в садок і, лігши на траву, ніби безпечний дивився на небо, а то схоплювався, біг до хати й починав бити, як не собаку чи кішку, то когось із родини. „Бив його сказ“— як казала його стара.

Увечорі до Дениса Шпака завітали його прихильники. Держали раду. Їх переконання й думки були

точнісінько такі, як і в Дениса, бож таке саме було і їхнє становище. Проте що ж робити?

— Що робити?

З цим запитанням звертались до Шпака напочатку лише дехто. Далі, все ще говорили. А він відмовчувався. Але, нарешті, це прокляте питання поставили перед Шпаком усі разом.

— Що робити?

— Справді, що робити? — міг би повторити й сам Шпак. Але, щоб не напаскудити біблії, треба було підносити свій авторитет і щось надумувати. До того ж і йому самому пекло це все дуже боляче.

— Є в мене у місті чоловічок,— мовив він подумавши,— треба до нього навідатись.

Дехто закашляв, цим кашлем висловлено розчарування.

— Отже, що він скаже — впевнено закінчив Шпак. Але по цьому тільки виявилося спільне невдоволення з його пропозиції.

— Хм, ви цим разом щось тає... голова не болить у вас?

А дехто навіть сердито лаявся:

— Отож нам на горло будуть, а ми на пророків покладатимемось.

— Намололи ви, куме, не при хаті згадуючи, дурниць...

Однак, коли Денис Шпак додав до своєї пропозиції ще пояснення, то ця упередженість одразу розвіялася.

— У сирітському суді служив за старих часів, а тепер знається на всяких політиках, бо, приміром, і іностранні слова в газетах прочитує. І так інтересно і вразумительно — Шпак зробив таємниче і побожне обличчя.

— А-а-а,— відповіли всі разом із повагою — то інша річ.

— Так от поїду я до нього, звісно, і хай скаже — вів далі Шпак.— Він може й не скаже, що саме буде, бо біблії не читає, а що в політиках і як почуває себе ця влада — скаже напевне.

— Гаразд — погодилися всі.

Шпак, як це й буває з тими, хто безмежно певний себе, тільки заговорив про цю ідею, що раптом спала йому на думку, уже й сам вірив у її силу, а кінчалась балачка, і жадних вагань не лишалось. Він був певний, що тут були всі кінці: „Як почуває“ — повторював він — „оце ниточка від клубочка“.

Коли розходилось товариство, він теж вийшов, засипав щедро коням і ліг спати, а ранком вирушив.

III

Коні тюпачили, а Денисові Шпакові було про що думати, щоб не дивитись на той нелюбий зараз світ. От хоч би пригадати, як колись бувало спочатку жнив привалював до нього на подвір'я з усією родиною Михайло Загорулько, такий собі дрібненький, але беркий господар і просив дати вбирати врожай із снопа. А тепер? Чи ж приходять до нього за цим? Він схилив голову і вже давно не підводив її, так і застигнувши з віжками й батогом у руках.

Од спогадів заскреготів зубами, і кров ударила йому в голову. Потім очутився й підвів очі. А підвівши, побачив спереду, на невеличкому віддаленні, хлопчину. Господар одразу й подумав про себе, що хлопчина невеликий, тугенький і схожий на мішок, набитий пшеницею.

Після того, як по його дворищу скрізь нишпорила „комса“ і вона ж таки, ця комса, винюхала пшеницю в загаті, Денис Шпак був і геть то неприхильної думки про теперішню молодь. „Бусурмани“, обзивав він їх гнівно.

— А що це за чортеня? — подумав він, придивляючись до білої сорочки й кепки на голові.

І Денис Шпак, замість зразу ж запросити подорожнього, увесь настороживсь: кепка, не сільське вбрання, збуджувала в ньому підозру.

Наближаючись, Шпак уже уважніше придивлявся до хлопця:

— По одежі, ніби й хазяйський син — міркував він. Але, навчений, тут же й заперечував собі: Однак — доводив він — може бути якраз і навпаки, бо злидні тепер одяглися краще за хазяїв.

І раптом у статечному господарі знялось таке замішання, ніби на нього налетів вихор і одразу зчинив усю цю завірюху. Він знітився, завагався й відчув усю складність свого становища. Можливо тому, що стояла така немилосердна спека і в степу було пустельно, йому дуже хотілось, щоб поряд був хтось такий, з ким хоч словом перекинутись би; а може ще й тому, що в голову думки лізли по-чортячому тяжкі, він усім єством почував непереможну потребу заговорити, щоб хоч сяк-так розважитись; до того ж це значило б піти наперекір сумлінню, коли б не підвезти хлопця на порожнім возі. Однак як би не вклепатись. „А що коли ворога якого посаджу на свого воза“, була небезпека. Становище було дуже складне, і, признатися, не можна сказати, щоб діяв Шпак у ту чи іншу мить. Мабуть, щоб виграти час, придержано коней, і вони змінили тюпець на ходу. Віз ледве торготів. Можливо, що господар гукнув би хлопцеві й запросив сісти — так просто й звичайно, як це й робилося завжди, з давніх-давен, і вони поїхали б на одному возі, тихі й мирні розмовляючи, можливо... Але раптом Шпакові спало на пам'ять таке, що він увесь аж випростався й одразу повів очима, як степова шуліка. „То він і досі не подивився сюди“ — впивається в хлопцеву спину шуліка. О, та цього

досить, щоб складне становище розрубати одразу. Принаймні він знає до чого схилятись: не брати. Адже, як велось в старовину: іде шляхом подорожній, може якийсь пройдисвіт, і їде собі на своєму доброму господар, і той піший тільки побачив воза, як усе озирається, поглядає і, нарешті, уклонившись, попросить господаря взяти його. Та і як могло бути інакше? Адже коней воза мав той, хто їхав, а не той, хто бив ноги, то й на чиєму боці була перевага, хто кому мусив віддавати пошану? Ясно. „А це якийсь норовистий“ — прошепотів господар — „то не діждеш, щоб я тебе запросив“ — твердо закінчив він.

Бричка торготіла вже наздогнавши, але парубчак не обертався і усе тюпав доріжкою понад яриною. Шпак теж одвернувся геть і навмисне торкнув коней, щоб вони затюпачили. „Буде канючити“ — вирішив він про себе. Піднялась хмарка куряви, бричка загомоніла жвавіше. Шпак дивився кудись убік, а ввесь слухом біля хлопця. „Невже не гукає? А ні“. Шпак зайорзав на лантусі. „Так, бричка давненько прокотилась повз нього, а він хоч би що. Бусурман“. Шпак знову притримує коней; віз ледве котиться. „Із яких він, що такий гордовитий“ — здвигує плечима.

Минає чимало часу, доки почув Шпак хлопцеву ходу. Він уже чекав нетерпляче на неї. А тільки зачув, як втерпіти не міг — його страшенно розпалювало все це. О, ця кепка і біла сорочка, розстебнута на грудях, порівнялися знов.

— А чого ж це ти й не привітався, козаче? — раптом бухнув Шпак і прикусив язика.

Марко тепер поглянув і досить таки хитро посміхнувся. Ця усмішка з міцними білими зубами на обвітреному обличчі дуже давалася в знаки і одразу промовляла про щось приховане. „А ну, а ну, як відповість“. Шпак був певний, що з першого слова визначить, до

якого табору належить цей гордун. „А що, як до нашого? Як хазяйський син“. Від самої такої гадки старому аж в горлі засвербіло.

— А на що ж, коли у вас немає привітности на відповідь? — відказав Марко з тією ж умішкою про себе.

— Га? — перепитав Шпак настовбурчивши вуса.

— „Замньом“ — відрубав Марко. Цей прийом серед комсомольців вживався як знак, щоб припинити непотрібну балачку, і Марко за звичкою вжив його й тут.

— Тпру-у-у — раптом спинив Шпак коней.

— Як ти сказав? — Замість визначити хлопця на першому слові, він був просто ошелешений. Він не міг збагнути, яке значіння цього незрозумілого слова.

— Як ти сказав? — перепитав Шпак нетерпляче.

— Паняйте, — махнув рукою Марко і востаннє дав зрозуміти, що він у балачки не встряне.

— „Безперечно хазяйський син,“ — подумав Шпак, — „бо в кого ж іншого буде стільки гідности? Це ж тільки людина, що твердо стоїть ногами на землі, може мати в собі таку стійкість“. І розпалені Шпакові думки застрибали живо, живо.

„От у цього пшениці не візьмуть. Цей нагодує когось. Подавляться. Родить земелька хазяйських синів“...

— Сідай! — голосно запропонував він. Можна було сподіватись, що гордун, чого доброго, відкине й цю пропозицію.

— Сідай, підвезу, — голосніше подав Шпак ще раз.

Парубчак зупинився й подивився довгим і пильним поглядом, попереджаючи наперед про щось. Шпак привітно кивнув головою і показав рукою на воза. Тепер хлопець одразу змінив свою поведінку. Він повернувся й рішуче наблизився до воза. Коней не зупинялось. Та в цьому не було й потреби: хлопець просунув крізь полудрабок вузлик і, легко перенісшись через драбину,

став ногами на дно воза. Обернувшись Шпак розглядав хлопця на всі очі. Але пасажир лишався таким спокійним й байдужим, що господаря ніби й зовсім не помічав. „Хм, оце так ферт,— аж не сиділось Шпакові,— ніби на своєму власному їде“.

Та далі доводилося дивуватися Шпакові ще дужче. В полудрабках на дні, не було нічого помощеного, і хіба тільки й усіх вигод на возі, що набитий пашею рептух. Але на ньому сидів сам господар. Вдячному хлопцеві лишилось сідати не інакше, як на голих дошках, та не такий був цей пасажир. Марко й справді поводився дуже впевнено. Ось він окинув оком усю гарбу і, не найшовши нічого, повернувся і наближається до Шпака, вірніше до рептуха. А наблизившись, взявся й повернув рептух уздовж.

І хоч би тобі слово промовив! Шпак чомусь то підвівся. Нарешті хлопець, повернувши, сідає і дуже зручно умощується, зіпхнувши господаря на краєчок.

— Хха! — вирвалось у Шпака, і він торкнувся пальцями розчісаного вуса. Йому такі фокуси, аж подобались. „От хлюст. І чудесно, що ж, він з хазяйських синів“. Одне слово, парубчак подобаєтся йому, і в грудях старому забриніла гордовита радість за такого нащадка.

Шпак цвьохнув по конях, і віз покотився скоріше, пливучи між хвилястим зелом ярини.

Довго тішився Шпак із своїх гордовитих помислів.

— Хху! — перевів він духа нарешті. Потім зідхнув як слід і перехристив рота.

— А ти звідки будеш? — почав Шпак, вважаючи, що вже настав час почати.

Хлопець відповів і не тільки без зупинок, а ніби він і наперед усе це передбачав.

— З Лугового, Михайла Загорулька син.

Дивно. Але у відповіді, такій простій, прохопилось нетерпіння людини, що їй заважали думати про невивчену науку. Відповівши, Марко чекав на подальші запитання, щоб одразу їх позбутись. Та тут він помилився. Дальших запитань не було, а замість всього, до нього повернулось досить вгодоване, упріле обличчя. На ньому стриміли догори вуса, а під сивою щетиною, мов стара виразка, відкривався синій рот. Шпак, зраділий, увесь усміхався.

— Та це ти Михайлів синаша? — питав захльобуючись Шпак. Отже, що він, Шпак, не знає його, то тут нема нічого дивного, бо Лугове хоч і за півтори верстви від їхнього Звонецького, але ж не вхожий нікуди *тепер* він. То хіба й дивно, що своїх хлібосольців уже не пізнаєш?

— Це покійного Михайла Загорулька, невеличкого такого з себе? — перепитав він ще раз. О, вони з ним були приятелі. — Як же, допомагав я все йому в господарі вийти. А як же? У мене щоліта з усім сімейством жив.

Ці балачки Марко слухав із зацікавленням. Отже на них він міг би дати деякі пояснення і саме користуючись із тієї науки, що він її може й не зовсім добре дійшов.

Урвавши спогади, Шпак раптом спинився:

— То я й не встиг заплатити йому четвертину, — це було сказано з тим жалем, з яким релігійні бабусі шкодують про непоставлену свічку. І тут же жваво:

— Але ще миколаївськими. Старий борг. Пропащий... Яка пилюга здіймається, дивись ти — швидко перевів він розмову. Далі розпитувалось про лугівчан. Марко терпляче відповідав.

— А мати ж як твоя, сама хазяїнує, чи як? — знов вернувся Шпак до Загорульків.

— Ні, не сама.

— А як же, з ким?

— З колгоспом.

Шпак, ніби раптом випустивши з рук батога, хитнувся його ловити.

— Що? У колгосп записалась?—Марко кивнув головою. І Шпак не похвалив. Він докірливо покрутив головою. Йому раптом незручно стало сидіти: дуже вгруз. Маркові сиділось нічого собі. Шпак підвівся й сердито поправив рептух. Марко сидів спокійно.

— А чого ж це йдеш до міста? — з новим зацікавленням спитав Шпак,— які там тобі діла вказують?

— Учитись.

— Учи-и-тись — як луна повторив Шпак. І знов його очі з приємністю оглянули хлопчину, в ньому знов забриніли ті ж гордовиті почуття.

— Це що ж, мати посилає тебе? Учитись, значить, посилає?

— Ні, комсомол... Саме тепер ще в кільканадцятий раз війнув вітер пилячкою, і Марко застебнув сорочку. На сорочці червоніючи відкрився значок. І тут сталось те, на що з такого миролюбства ніяк не можна було сподіватись. Шпак придержав обома руками віжки:

— Так ти...—Йому щось застряло в горлі, і він просто хрипів:

— Так ти комсомолець???—І його запитання вереском підскочило в палке повітря. Але хлопець, хоч би тобі що: поглядає кудись на жито.

— Тпру-у-у-у...—Бричка спинилась.

— Чого це ви? — спитав Марко.

— Вставай.— І Шпак застиг у мовчазній погрозі.

— От даремно спинили коней,— шкодує Марко,— я ж не встану.

— Як? Що ти сказав? — Шпакові навіть ніби сподобалась така зухвалість.— А чого ж то ти не встанеш? — спитав він із зацікавленням.

— Не встану. Адже самі запросили. Про що тоді думали?

— Я ж думав... А тепер, геть,— настоював Шпак.

Марко усміхнувся.

— Я ж думав, що ти хазяйський син.

— А так, я хазяйський. Ми ж хазяї всього.

— Встань,— закричав Шпак.

— Не встану,— спокійно одрубав хлопець. І зацікавленість Шпакові зникає. В нього вихорем спалахує гнів. Вуха побагровіли, очі іскрились, і він, задихаючись, проказав:

— То ми тебе пужалном попросимо зараз.

І справді пужално обернулось у руках замашним кийочком на край.

— Відповідати будете — нагадав Марко. Дивно, пужално лишилося стирчати, як обчухана тернина, вгорі.

— Встань — з великою огидою запропонував Шпак. Але Марко тепер навіть не відповідав.

Те нагадування про відповідальність зараз скидалось на простеньку махінацію, яку проробляють біля машини коли хотять виключити струм: торкнулись підойми, і тої сили, що допіру ще страшна була своєю нещадністю, не стало; лишились бовдури, в яких вона пульсувала.

Шпак, увесь наїжачений, дивився і мовчав. А коні стояли все ще спинені, і віз не рухався. Та що більше проходило тих мовчазних і, правду казати, тяжких хвилин, то більшу відчував Шпак безпорадність.

„Цвьохнути по конях і поїхати“. Але від сорому він навіть подумати не міг про це. Однак і прибрати розуму, як висадити з свого воза це дияволя, він теж не міг.

„Чи сподівався“ докоряв він собі. „Цілком несподівано“. Шпак смикав себе за вуса, позирав на боки й нарешті, відсунувся з рептуха на дошку. Марка все це

не обходило, він сидів спокійно, терпляче чекаючи, доки рушить віз.

Кінець - кінцем, Шпак сердито ширнув пужалном по хвостах, і коні рушили.

На возі ще довгий час панувала мовчанка. Та як спустились з гори і коні пішли на гору тихо, Шпак знов узявся за своє.

— Ти думаєш встати? — погрозливо запитав він.

— То ми ж не доїхали ще,— нахабно дивувався хлопець з такого нагадування.

— Адже з чужого воза хоч серед шляху,— повчально зауважив Шпак,— і встань геть з чужого воза, коли велять тобі.

Марко тепер трохи обернувся.

— От вже даремно хапаєтесь за таку старезність, як оце прислів'я,— гаряче заперечив він.—Та йому безліч років, то й до чого воно тут, сьогодні. Власність — то дикі й страшенно паршиві забобони,— переконано казав комсомолець.— От хоч би оце „мій віз". Яка правда в цьому, коли він не тільки ваш, а й мого батька, й інших, тих, хто працював на вас. Та далі і взагалі не мусить бути отої дурниці — власности. Її нищать, а ви тримаєтесь за неї, як чорт за грішну душу.

І щоб остаточно переконати, Марко нагадав ще й про пшеницю.

— От і з пшеницею так було: лежали на ній, як рябко на сіні — і сам не гам, і другому не дам, хоч би увесь люд вибивався з останніх сил. А чому? Усе тому, що „моя". А вийшов один конфуз...

Шпака мов гризонула з лантуха собака, і він, схопившись, сів на полудрабок.

— То ти знаєш і про мою пшеницю? — крикнув він з болючим гнівом.

— Отож, знов за „мою".

Тепер Шпак розглядав хлопця пригадуючи.

— А мо ти у дворі в мене був?

— Справа ж не в мені, хоч мені першому здалася загата підозрілою,— звертав на своє Марко,— а в тому справа, що за наших часів оборона власности призводить до тяжкого злочину проти громади.

Шпак збагнув лише перші слова і то про загату та пшеницю.

— Я тебе задушу, як щеня — визвірися він і вже був ладен схопити Марка за горлянку. Однак хлопець не ворухнувся, він тільки вчасно звів голову і, суворо подивившись Шпакові у вічі, нагадав:

— Задушити мене вам не пощастить...

— Чого? — аж відсахнувся Шпак.

— Бо мене не вдержати вашими руками,— твердо закінчив він.

І знов наставлені пазурі спинились, захололи й безсило випростались. Та далі сидіти поряд Шпак уже не міг і стрибнув геть з воза. Тепер він ішов з боку воза пішки.

— Ну як ото тобі не соромно?— дорікав він, коли захекався, і в голосі йому чулось благання.— Сісти на чужого воза й не вставати, коли навіть і просять тебе. Встань, не муч мене — попросив він.

— Ви даремно пішки йдете — відказав Марко — адже коням не тяжко, то й сідайте. А гнів у вас усе від тої проклятущої власности. Колись вона може і в пошані була, а тепер, то це як шолудивий лишай на голові,— зауважив хлопець уже цілком презирливо.

— Встань, благаю тебе,— знов просив Шпак.

— Не доїхали ще. Кажуть, що ви біблію читаєте, а от би вам прочитати діялектичний матеріялізм, або політекономію,— заохочував Марко.— Одразу посвітлішало б вам у голові. Бо біблія що ж, непрактична книга, вона не може напутити, і виходить скандал...

й та наука показала б вам, що власності надходить кінець, а разом з нею і тим, хто за неї держиться.

— Встань, благаю тебе,— усе гарячіше казав Шпак. Це було досить таки дивовижне видовище; статечна людина йшла захекана поряд воза і вся розгублена й безпорадна благала хлопця.

— Ось уже швидко доїдемо, тоді й встану.

Швидко колеса скочили на брук, і віз крикливо застукотів. Перед очима відкрилось місто.

— Ось я й доїхав, саме вчасно, щоб іспити складати,— мовив Марко, легко стрибнувши з воза.

— Тпру-у-у,— зупинив Шпак коней.— І так вчений та практикований,— мурмотів він про себе. Марко засміявся.

— А проте, спасибі,— подякував юнак і бадьоро закрокував до міста.

Шпак змовчав. На возі вже не було нікого, проте господар, відійшовши від нього геть на бік, стояв не рухаючись. Тупцюючись він все ще часом позирав парубчакові вслід. А коли молода постать зникла за міськими будівлями, Шпак зробив так: зліз на воза, обернув коней і погнав з усіх сил, тільки не до міста, а назад.

Чутка, що він повернувся, швидко рознеслася між тими, хто чекав на нього. Збіглися. Нетерпляче розпитували. Звичайно допитувались про одне:— як почувають? І на всі ці допитування Шпак відповідав тим самим словом: „Почувають“.

Як не добивались ще хоч якого пояснення, все було дарма. Шпак твердив своє: „Почувають“.

Всі думали, чи не зійшов їхній посланець з глузду, і замислювались самі.

Харків. Липень 1930 року.

Прийшов з села. І ліс і ниви
Ще довго кликали назад.
Шумів вітрами листопад,
Піснями й сонцем весен зливи...
І довго, мов Франків „Вівчар“,
Не міг забути їхніх чар.

* * *

Криваво-бурим лоном плахт
Йому ввижались натра шахт.

* * *

Але... вертати у село...
Якої ждати нагороди —
За рано згноблене чоло,
Батракувань сумні пригоди...
А дні війнули бурунами...
Дні — незабутньої пори!
Революційними огнями
з боків!
        із низу!
                із гори! —

* * *

І от:
Забуто дальні гони...
Сказали: „Буде коногін“...
... Біжать вагони під уклін,
І дні біжать, немов вагони...
А там — дівчата й пісні,
А там — ячейка і бриґада...
Тут знають смак зимі й весні,
Робота є, і є розрада.

* * *

І може тільки в пісні він
Тепер згадає дальні гони...
...Біжать вагони під уклін,
І дні біжать немов вагони...

* * *

А шахта черга 23
Найкращим другом стала сливе,
Нехай в горі гудуть вітри,
Нехай цвітуть сади і ниви.

* * *

А там ген врубової дзвін
І перегуки й передзвони
...Біжать вагони під уклін,
І дні біжать немов вагони...

П. КУЧМА

ЯБЛОНОВЕ ПАСМО

I

Замовк гармат крицевий регіт. Не чути голодного скигління куль. Затупилися шаблюки об голови братів і колишніх друзів, на мить спочивають. А може без зідхання, без шарудіння блукає нишком ненажерливий янгол війни і смерти, серед білих, укритих снігом ланів, серед тайги та Яблонового пасма, що мов могутній багатир уткнулося лицем у білий пухкий одяг снігу, спить і бачить сни ліпшої майбутньої доби.

Як шумовиння цього дня, лежать на снігу, ніби поламані ялини та сосни, люди без бажання, думок і турботи й ніколи не підіймуться. Як шумовиння цього дня, між дерев на верховинні пасма, де палають вогнища, чути стогін приречених на смерть. Як шумовиння цього ж дня, ховається зіпсована зрада між людей, що в сірих одягах здерев'яніли на снігу в білій гармонії мовчання.

Мружить очі-зорі ніч. Мовчить, слухаючи зойки вітру. Мовчить пасмо, слухаючи ці зойки, мовчать дерева, хитаючи головами, мовчать і люди в подертих кожушинах, лише в кожного з них хутко б'ється серце, і думки, як горобці теплого літнього ранку плигають по шляху в пилу, риються там у мозку, різне обмірковують.

Не бинду розіслано проміж дерев, геть, геть з пасма в лани, уквітчану червоними квітками; то лежить, в'ється шлях, залитий людською кров'ю. Спить ніч, спить сором і сумління. Не сплять лише люди. Одні тихо тиснуться до пасма, а інші, й тих декілька, опаско дивлячись навколо, лізуть по снігу в якесь таємне місце. Шарудіння, вони здригаються і тиснуться долу. Пильніш вдивляються в тишу ночі й знову гробаками лізуть. Шепоче темна кучма пасма, регоче вітер, ляскаючи невидимими руками. Шепотять і люди, що зібралися он там, у невеличкому яру, сповитому таємницею. Шепотять. Щось цікаве обговорюють:

— Це буде остання бійка,— чути крізь регіт вітру,— кільки ж день без їжи... Всі втомлені. Допомоги чекати їм нема звідкіля. В їх розпорядженні лише один шлях. Навколо — кручі, тайга та скелі. Тубільські оселі, що лежать найближче до пасма за 60 верстов, й ті вороже до них ставляться. Село, на яке б можна було сподіватися, за 85 верст від них.

— Там у них база...

— База? Вона в наших руках. Деякі наші частини оперуватимуть в тилу, звичайно за вашою допомогою.

— Можливо це буде? Ви забули, що ці люди живуть і б'ються з надхненням. Революція — їхній бог. Комуна — їхня релігія.

— Хоч би як там було, а перемога повинна бути наша! — безапеляційно сичить перший голос.

— Хліба нема. Нема одежі, нема гармат. В кожного по кілька набоїв. Ми вдаримо з тилу, а ви підговорюйте, де буде можливо... Коли треба гроші, ось вони.

Зашарудів папір. Далі знову тихий шепіт:

— Отже, капітане, на вас уся надія. Ідіть з богом...

— Іду. Передайте його вельможності, що все буде зроблено. Батьківщина плаче кривавими слізьми, так хай і моя крапля впаде на оборону спокою та... двоголового орла!

Сиплеться з неба сніг. Падає на землю льодовими сльозами. Засипає слід людей, що боязко, крадькома, без зідхання повзуть між дерев.

Біліє бинда — шлях. Жують коні. Хрустить сніг під їх ногами. Дві чоловічі постаті виринають з темної завіси дерев і повільно йдуть доріжкою, що біжить між ними до вогнища, біля якого сидять і лежать люди з темними від вітру та морозу обличчями. Пропасницею палають очі. Мовчки вони дивляться на веселий огонь. Почули кроки, повернули на мить голови й знову дивляться туди, де витанцьовують, плигають вогневі шматки.

— Та й холодно ж сьогодні, — вимовив один із тих, що підійшли до вогнища.

— Хіба тільки сьогодні? І вчора, і позавчора, і тиждень, і два не тепліш було.

— Та тоді хоч трохи ліпше було. Хоч їсти було що... А тепер, — він зідхнув, подивився на людей, на

товариша, і непомітна усмішка плигнула з його губі у вуса.

— Рейкіне, покинь своє скигління, а ще освічена людина,— кинув крізь зуби Чупрін,— що тобі гірше, ніж цим, що лежать навкруги? І без тебе гірко.

— Та й я кажу, що гірко,— закриваючи руками обличчя, відповів Рейкін.— Що ти думаєш, що військом, або командир полку не має що їсти, або так, як ти, лежиш у снігу біля вогнища! Ні, брате Чупрін, навіть...

— Та кинь ти свою розмову!

— Чого кинь? Чого кинь? — зразу заговорило кілька голосів.

— Я сам бачив, як військом із лікарем їли передучора печене м'ясо. А ти їв його? Бачив хоч шматок? Тобі й не показали,— сердито кидав у повітря слова чорний від диму, а може голоду та хворости, ще молодий тунґуз, що лежав біля Чупріна.

— Соромно ж тобі буде, Тарику...

— Чого соромно?

— А того, що ти не знаєш, яке м'ясо вони їли.

— Яке б там не було, але їли,— вмішався Рейкін.

— Ну, яке? Хай скаже яке... — сердито дивлячись на Чупріна, казав тунґуз Тарик.

— Та таке, що ти б навіть і не подивився на нього... Собачину! Зрозумів?

— Розказуй... Собачину,— схиляючи голову, майже пошепки проказав Тарик.

— Не повірю. Нізащо не повірю.

— Та я тобі й доводити не буду. Хіба доведеш такій розумній, освіченій людині, як ти? Я дивуюсь, Рейкіне, чому ти ще не з білими? Тобі ліпше було б там. Може, ти був би в них офіцером. Гуляв би з тими розмальованими повіями й базікав би їм різні байки. А не нам.

Рейкін почервонів. Обличчя йому пересмикнулося.

— Ти забуваєш, що я теж під червоним прапором. Так само, як ти, лежу під кулями білих. Ти не маєш права так казати! Я з самого Іркутського...

— Та й з самого ж, із самого ж Іркутського ти паршивим цуценям скиглиш про жах нашого майбутнього. Ні, тобі не бути під червоним прапором, не те, що, так як ти, ротним, а й простим бійцем!

Глибока ненависть визирала з очей Рейкіна. Він кусав свої рожеві губи.

— Хіба я винен, що не народився робітником чи селянином. За що ж я маю терпіти увесь час образу? Так, я був офіцером і не ховаюся з цим ні від кого, алеж, хіба я не ворог усім тим, що колись були мені друзями, братами, сестрами, батьками? Хіба я не розірвав ті струни, що зв'язували мене з ними? І через що? Через це ганебне походження. Хіба я через це маю мовчати й ніколи не висловлювати тих думок, що залізли, може випадково, в мій мозок? Коли я помиляюся, коли збився з певного шляху, так чому ж не врятувати людину від небезпечного міркування? дайте мені можливість остаточно переробити себе. Не руйнуйте того нового, що пустило таке міцне коріння. Я оддаю своє життя так, як ти, цьому, новому. А скажеш слово, тебе вважають мало не за ворога. Дайте мені забути моє минуле, дайте змогу жити новим життям. Мені здавалося, що я цілком знайшов у вас братів... Нову сім'ю...Помилка може це! Коли так, так виженіть мене. Плюйте мені в очі, бо я байстрюк робітничої кляси, виблюдок трудящих. Так. Може прийде час, коли ми з тобою договоримося.— Він підвівся і хутко пішов геть од вогнища.

— Ех, друзі, друзі, і не соромно вам лаятися. Звете один одного товаришами, вкупі б'єтеся за одну ідею, прагнете до одної мети, а лаєтесь мов люті вороги,— говорив Скібіцький.— Він нервова людина, а ти...

— Не товариш він мені, якось мимоволі я це почуваю. Тяжко бути під його командою, але буду терпіти. З тебе, Скібіцький, я дивуюся. Чому ти так раптом став обороняти Рейкіна? Здається, раніш ти й сам інакше казав, що...

— Чого ж тут дивуватися? Я так, як ти тепер, не розумів раніше Рейкіна. І взагалі, дивився на нього по-нашому, по-робітничому. Коли людина інтеліґентна, то вже й міркуєш: а чи не ворог він революції? А те забуваємо, що без інтеліґенції і революції не було б. І ось, коли придивився, коли побачив, що цей самий інтеліґент, до якого ти так вороже ставишся, навіть багато ліпший від багатьох комуністів...

— Ти щось плутаєш: то по-нашому, по-робітничому, то без інтеліґенції і революції не було б. Хотів би я знати, яким це ти розумом цього дійшов?

— Напевне не твоїм. А якщо цікавишся, я скажу. Хто підтримав мене тоді, коли я ненароком відстав від полку? Всі, навіть і ти, казали, що я дезертир. А хіба ж не я йшов попереду всіх тоді, коли брали Половинку? Коли згадаю, що з мене зробили тоді дезертира, та ще й арештували до того, то ніби хто вогнем опалить. Ну й дивуйсь після того, коли людина міняє світогляд? Ніхто не знайшовся, щоб допомогти мені, а я голодував, як той пес, що біжить безліч верст за возом та за це... й батога пробує. Лише Рейкін, один Рейкін зробив як слід людині! Ніколи з першого погляду не цінуй.

— Це не мірило вартости людини. Не знаю, може я помиляюся, може я його не зрозумів, та є але, і проти цього але нічого не зробиш. Знаєш, кажуть, що інстинкт у людини не існує...

— Хто це каже?

— Так. Це взагалі, а я тобі скажу, що існує. Це от як, ну, коли йдеш чи полем, чи вулицею сільською і

почуваєш різні пахощі, а самих, які вони, не бачиш, Ну, як там, колір та інше. Одна людина почуває гостріше, а друга зовсім нічого. Я радий був би, якби помилявся, але щось каже мені, що ні.

— Так от, Чупріне, поживемо, побачимо, що далі буде, а тепер, тепер треба відпочити.

Навкруги все замовкло. Біля вогнища скорчені, присипані снігом сплять люди. Лише Чупрін сидить мовчки й дивиться на вогонь.

Червоні іскри підскокають угору, падають на сніг і миттю гаснуть. Не гаснуть лише в голові Чупріна думки, а блакитні очі вдивляються в темну завісу ночі, наче чого шукають.

II

— Так. Його лише треба знищити. Інакше він буде на моєму шляху завадою... Ми ще поговоримо з тобою! — зі злістю дивлячись у пітьму, шепотів Рейкін, великими кроками йдучи поміж дерев. Його хутряна шапка чіпала ялинові віти, з них падав пухкими шматками сніг. Лягав на спину, плечі, лице, танув на ньому й слізьми збігав на чорні, в мініятюрні кола закручені вгору, вуса. Сажнів за 20 палало друге вогнище. Біля нього, так, як і біля першого, сиділи люди. Вони були теж п'ятої роти й так само мовчки зустріли свого ротного.

— Ну, так от, товариші,— продовжував перервану розмову ротний писар, русявий з веселими очима й задоволеним обличчям, ніби був десь далеко від війни, в теплій сухій кімнаті, з повним шлунком, перетравлюючи страву. — Тільки но вийшов я на вулицю, а вона вже цупко тримає мою руку й каже: „ну, мій любий, досить тобі годувати мене обіцянками“...

— Про що це розповідаєш, Сєркіньов? — запитав Рейкін.

— А про свої пригоди в Бодайбо. Хочеш послухати? Сідай. Цікава річ.

— Не цікавіша за ту, що я приніс,— похмуро дивлячись на вогнище, відповів Рейкін.

Очі всіх, що сиділи біля вогнища, звернулися до нього.

— Може, завтра, а може, найпізніше, післязавтра... — він змовк на хвилину, потім,— ми йдемо в наступ.

— Де ти чув?—так само весело запитав його Сєркіньов.

— Звичайно, в штабі. Дурниця, та й годі. Люди кволі, голодні, ні гармат, ні набоїв, а вони: „в бій“. Добре їм казати, бо вони ситі. Сидять собі по теплих кімнатах, а хто вмирати буде? Це їх не обходить. Ліпше б не кричали про рівність та волю. Білі? А хіба вони ліпше роблять, ніж офіцери? Хіба вони так, як ви сидять у снігу та їдять те, що ви? Сором бути такими, а ще звуться комуністами, мовляв, пророки правди та соціялізму. Взяв би я таких соціялістів і всіх геть на шибеницю! Ви думаєте, що вище начальство знає, що вони тут виробляють?

— Пробач, Рейкіне. Я ледве - ледве второпаю. Що ж вони таке виробляють?—здивовано запитав Сєркіньов.

— Що? Те, що ти зі своїми балачками та ось усі вони (обвів він коло в повітрі),— не знаєте й знати, може, не будете! Е, що там базікати! Ліпше мовчати, а то замурують рота кулею!

Сєркіньов похмуро й соромливо дивився у вогонь. Очі йому зробилися сумні, обличчя витяглось і змарніло, а навколо тихо розмовляли:

— Що ж, якби не правда, то ротний не казав би. Чому він завжди з нами? Тому, що він любить правду. Тому, що він сам голодний, завжди в снігу й...

— Хіба тільки він, хіба військом?..

— Що військом, що військом? Знаємо ми таких, як він! Полежав би тут на пасмі...

— Добре. Не беріть військома, а от Чупрін...

— Та Чупрін. Чупрін такий, як і ми. Що він, далеко втік від нас?

— А все ж таки,— розмовляв уже сам із собою Сєркіньов, це щось не так. Рейкін помиляється,— я бачив, як військома поранило, і він...

— Бачив? Ми теж бачили, як вони тарасун[1] пили.

Очі Сєркіньова заблищали гостріше.

— Це наклеп! Я не вірю тому!

— Так я тобі доведу,— всміхаючись сказав Рейкін,— ти на все дивишся скрізь рожеву призму.

— Не слід тобі, Рейкіне, цього казати, бо сам знаєш, із такими думками не легко йти вмирати.

— Що ж, я кажу правду.

— Однаково, правда, чи ні, а не слід. Добраніч.— І він повернувся спиною до вогнища, збираючись заснути.

— Неправди я ніколи не скажу...

— Та що ми, не знаємо? — Ось уже кілька днів, як у роті нічого не було, крім того арсу[2], а в бій іди, бо інакше будеш ворогом робітничої кляси.

— Не будеш ворогом, коли не один, чи, там, двоє відмовляться, а якби цілий полк,— тоді б інакша справа.

Сєркіньов раптом підвівся і сів. Перед його очима мхвилювався туман. В голові був скажений танок молотків.

— Рейкіне, сором тобі базікати отаке... Не хочеш іти в наступ, не йди, але інших не підговарюй!

Обличчя Рейкіна на мить зблідло, але він з усмішкою подивився на Сєркіньова.

[1] Тарасун — молочна водка в бурятів та тунґузів.

[2] Арс — виробляють буряти та тунґузи, тільки з кислого молока, він заміняє їм хліб.

— Ти розумієш, що кажеш? — білий як отой сніг, що лежав навколо, шепотів Сєркіньов, — так кажуть тільки...

— Сєркіньов! — крикнув Рейкін, і їх очі зустрілися, як два гострих ножа. Притихла ніч. Притихли біля вогнища люди. Лише очі гостро вгризалися в обличчя. Руки нервово крутили цигарки. В тиші зашаруділи кроки. Рейкін повільно одвів очі від Сєркіньова у вогнище. Підійшов Чупрін. Не дивлячися на Рейкіна, попрохав у Сєркіньова на цигарку тютюну. Той, блідий, мовчки поліз у кишеню, але руки йому дрижали й ніяк не могли знайти.

— Що з тобою, Сєркіньов? Може захворів?

— Так, голова щось дуже болить. Напевне, лихоманка.

— Лихоманка? — здивувався Чупрін.

Сєркіньов ліг знову спиною до вогнища. Чупрін дивився на нього кілька хвилин, знизав плечима й пішов геть.

III

Пітьма сірішала. Кволий ранок ледве-ледве злізав на землю з-поза хмар, нерішуче, ніби старий хворий дід спускав то одну, то другу ногу, злізаючи з печі. Сірий туман окутав верховину, сніг зупинився десь за хмарами, а мороз ссав всю вологу з землі, як ссе вампір свою жертву. Люди куталися в кожушини, тюпали руками, бігали між дерев, ляскаючи зубами. Вогонь, здавалося, і сам замерз, ховався в дерева, щоб хоч трішечки набратися у них тепла. Чупрін підійшов до вогнища, де востаннє бачив Сєркіньова, але його вже тут не було. Звечора в голові робилося щось таке, чого Чупрін і сам не розумів. То йому здавалося, що Рейкін шпигун, то, думав, що холод та голод примусили його до тих слів.

З. ТОЛКАЧОВ — ЗА УДАРНИЦТВО, ЗА СОЦЗМАГАННЯ

— Безумовно, що так,— міркував він,— до цього часу він показав себе, як... Ну, хоч, як звичайний боєць.— Але другий голос сміливо заперечив, і це було те, що казав учора другий голос Рейкінові. — Треба поговорити з Серкіньовим, він більш за мене знає його.— Згадав учорашнє обличчя Серкіньова: — Невже він хворий? Лихоманка... Хіба взимку вона може бути? Ні, це щось не так. Цікаво, де він тепер? Чудні ці інтеліґенти. Один скиглить, а другий ні з того, ні з цього хоріє.

Чупрін зупинився і засмучено дивився навколо. Десь недалеко хруснула гілка; обернувся, побачив Серкіньова, що, закутаний у кужушину, ходив між дерев. Обличчя було йому замислене й темне.

— Ні, ні, я помиляюся. Він добрий товариш... Але чому він так казав? Обридло таке життя? Так, напевне... Пшенична людина, а я? Я ж теж, хіба не пшеничний,— вголос говорив сам із собою:— ти був ним і більше ніколи не будеш,— десь із глибини кричав другий Серкіньов.— Так. Чупрін правду казав, хоч і дико, але правду. Все скасувати, все знищити. Лише потім, коли нікого...

— Серкіньов! Ось де ти. А я тебе давно шукаю. Ну, як твоя лихоманка? Е, друже, ти, я бачу, зовсім хворий. Чому не звернешся до лікаря?

— Чупріне, ти пам'ятаєш наше давнішнє змагання?

— Себто про глитаїв та мух?

— Ну, і бачиш, я тепер із тобою цілком згоджуюсь,— він сміливо подивився Чупрінові в очі.

— Це що, лихоманка тебе заґітувала? Ех ти, пундикова людина.

Серкіньов дивився на нього сумними, але блискучими очима. Це вже не був той веселий Серкіньов, якого знав Чупрін,— Серкіньов, який весело розповідав під час негоди про свої пригоди.

Це була інша, зовсім незнайома людина.

— Друже, я певен, що ти мене зрозумієш, — казав він. Хвилину вони дивилися один одному в вічі.

— Я тебе зрозумів давно, ще тоді, коли поранило військома, і дивне діло, коли я дивлюся тобі в очі, то наче бачу всі твої думки, а ось Скібіцький, хоч каже, що робітник, але закутаний в чорну таємницю. Не вірю в його робітництво. Порівняй мене з ним. Є різниця, га?

— Є. Але вислухай мене. Ти один, з ким я можу одверто говорити. Кажеш, зрозумів, коли зрозумів, коли бачиш, що робиться в моєму мозку, серці, то . . .

Він раптом зупинився, очі побігли між дерев у гущавину. Чупрін зробив ще кілька кроків і теж лишився на місці, пильно дивлячись між деревами. Недалеко, кроків за тридцять, біля сосни стояла людина й кінцем шаблі щось вирізувала на ній.

— Рейкін, — тихо вимовив Серкіньов.

Рейкін, наче почувши цей тихий шепіт, раптом повернувся. Дві пари очей дивилися на нього й на дерево. По - щурячому піднеслися догори чорні, закручені в мініятюрні кола, вуса. Очі коловоротом на мить побігли по здивованих обличчях Чупріна та Серкіньова й знову повернулися до дерева. Гостро вгризлася шаблюка в сосну. „Дурні“ . . . „Дур - р - рні“. . . вистукувала вона в ранковій тиші, і крихти мерзлого дерева падали на сніг, як восени пожовкле листя.

— Що, Рейкіне, грієшся після ночі ?

— Ні, репетицію роблю до майбутнього бою.

— От, Серкіньов, вчися відповідати, здасться.

— Кому як, — засміявся Рейкін і пішов від них геть.

На дереві біліла пляма й притягала до себе очі Серкіньова та Чупріна.

— Глитай та муха,— тихо вимовив Сєркіньов. Чуприн мовчав, дивлячись у той бік, куди пішов Рейкін.

— Що він тут робив? — гризло його питання. Відповіддю була лісова тиша.

IV

Там, де починався схил пасма, розрізуючи тайгу, плазував шлях. У гущавині дерев, ніби загублені, туляться одна до одної дерев'яні хатки, криті дранню, лише одна з них під бляхою з коником підіймається трішечки вище. Смугастий стовп вартовим минулих років дивився на двері цієї хати. Вони, темні од часу, завжди зачинені, сьогодні — майже не зачинялися. Люди в хутряних шапках, у кожухах, обліплені снігом, вбігали хутко в цю хатину. Пара сивим колесом викачувалася з кімнати й павутинням п'ялася в повітря: хвилину,— і далі кудись зникала.

В кімнаті було тихо. Люди нишком сиділи на лавах, що стояли біля стін. Невеличка сувора людина з чорними, як вугілля, очима сиділа біля столу, де лежали папери й стояв телефон. Тонкі пальці правої руки нервово водили олівцем по папері, а ліва тримала біля вуха телефонну трубку.

— Умови жахливі! Вам не треба про це казати... Що? Сказати прямо, що виконаємо, не можу... Га? Слухаю. Добре.

Він поклав трубку, підвівся, ніби чимсь роздратований, подивився навколо.

— Товариші, Верхня Чітинка мусить бути в наших руках...—Тиша. Кілька пар очей дивляться на підлогу. В залізній печі тріскає вогонь. Чути, як груди вбирають в себе повітря.

— Сьогодні треба вибрати з кожної роти по кілька людей і... — замовк. Щелепа, мов чавунна брама, щільно стиснулась, а чорне вугілля суворо подивилося

на людей.— І цей невеличкий загін повинен підійти до самого ворога,— падали безапеляційні холодні слова, як гряд на дахи будинків.— Ротні повинні про це знати не раніш, як за годину до виступу... Брати лише тих, хто побажає сам. Інструкції в останній момент.

Мовчання зціпило зуби.

— В мене є пропозиція! — майже дискантом вирвалися слова.

Чорне вугілля нетерпляче плигнуло на Чупріна.

— Товаришу Чупріне, зараз ніякої пропозиції. Те, що сказано, є закон!

— Товаришу військоме, дозвольте мені висловитись!

— Тільки коротко!

— Ротному п'ятої роти, товаришеві Рейкіну, треба на цей час доручити щонебудь таке, щоб його... щоб він не знав про це.

Очі всіх здивовано мацали Чупріна. Його бліде обличчя на мить почервоніло.

— Чому,— мов хруснула суха гілка, запитала невеличка людина, гостро колючи очима Чупріна.

— Тому... Тому, що він... Позапартійний...

— Досить, товаришу!

— Товаришу військоме, прошу звернути увагу... Я Це... Прошу вірити мені... — Його губи дрижали, ніби він стояв на морозі. Очі спрагло дивилися на невеличку людину. В горлі щось ґудзом стало, і він не міг висловитись так, як того бажав.

— Товариші, засідання закінчене.

Чупрін стояв стурбований. Всі, не дивлячись на нього, одягали шапки й виходили з дверей. Холодне повітря побігло по кімнаті, обхопило обличчя Чупріна, тріпнуло, вдарило й швидко полетіло далі. В кімнаті вже не було нікого, ліше він стояв біля лави з понурою, мов шкапа, головою. „Сказати, що Рейкін шпигун,— хто повірить? Докази... А де їх дістати?

військом стояв біля столу, суворо дивлячись на Чупріна.

— Ви не хворі, товаришу любий?

— Товаришу військоме, прохаю вас... Зробіть те, що я прохав... Заарештуйте мене, але зробіть. Він інтеліґент... Він не може бути тим, що я, ви та інші...

— Чому так?

— Тому, що він учора біля вогнища казав...

— Що ми не комуністи?

Чупрін здивовано подивився на військома.

—Ви знаєте, ви знаєте все?

— Так, знаю. Але це он твій вітер, що зараз підіймається, а через кілька годин знову буде тиша. Так от. Ідіть, спочивайте до вечора.

Як кульбабині парасолі, падають знову з хмар білі пухкі сніжинки, вкриваючи новим, ще більшим, шаром землю. Ліпляться на лице, зіниці Чупріна. Він цього не бачить. Не чує, як вони тануть, збігають струменем униз за комір. Він прислухається до своїх думок, що гробаками плазують у мозку, і біль, мішаючись із соромом, панує на його обличчі.

Повз нього пройшло кілька людей з рушницями на ремені. Йому здавалося, що й вони дивляться на нього такими ж очима, як і військом. „Невже я його не зрозумів? А Сєркіньов... Ні, не можу... Не можу вірити йому, хоч і хочу того. Так що ж робити?“ Він замислився і непомітно для себе знову заговорив: „Якби міг хто зрозуміти моє становище, якби хтонебудь хоч на хвилину передягся в мою шкуру, то може б тоді зрозуміли. Кому яке діло, що я їм себе, а через що? Через те, що, може, далі бачу, а може дурний... Он тим усе одно“. Він притиснувся до дерева, наче хотів набратись у нього спокою. Від вогнища чувся сміх та співи. Бряжчала старим розбитим цеберком балабайка, і навіть чувся тупіт ніг. „Микола

 танцює... Чому ж я не він, а він не я? От всі свої. Всі рідні, рідніші від, може, брата чи батька, а нема з ким відвести душу. Навколо жадної людини, опріч військових. Ні жінок, ні чоловіків. Адже ж тут було життя? Тут жили люди й, може, були щасливі. Звичайно, по-своєму, але щасливі. Може любилися... Жартували, цілу... тьфу, а ще рушницю тримаю. Взяв би отак-о й плюнув би собі в пику".— Знову думки, знову сум.—„Спочити. Навіщо він це сказав? Так я ж доведу, доведу, знайду докази. Чупрін не помиляється". Заспокоєний трішечки останнім арґументом, він пішов до вогнища. Тіло ввесь час було напружене і тепер жадало спокою й відпочинку. Їсти не хотілося. Ліг, намагаючись заснути. Сміх, дзенькання балабайки лізли у вуха. Високі ноти частушки рвали тонку мережу сна. Очі самохіть розплющувалися. А в повітрі чулося:

Приїхали генерали,
Їм по пиці надавали,
Гоп, мої гречаники, гоп, мої милі.
Я вас пекла, гречаники, щоб труїлись білі.

„Щоб труїлись білі... Білі... Труїлись". Тяжко ворочались у його голові останні слова частушки, і все нарешті злилося в одну темну пляму. Заснув, як сплять люди перед стратою.

. . . .

— Хоч би хвилину розвіятися. Забути тайгу, сніги та скелі...

— І якимнебудь чудом опинитись у місті, або хоч у поганенькому селі, щоб дівчата й молодички захоплювались твоїми червоними ґаліфе.

— Кидай свої невдалі дотепи... Мої штани не лежать у тебе на носі, а от ліпше поміркуймо, чим напхати шлунок. Дивись, приросте до поясниці.

— Нічого. Командирові полку не вадить бути з прирослим шлунком, аби ґаліфе червоніло, мов мак між...

— Варнякає чорт його зна що: „ґаліфе та ґаліфе“. Ти б хотів, щоб і я ходив, як ти, з розідраною матнею, що й дивитися соромно. Тьфу!— плюнув він і повернувся лицем до стіни. Сіно, на якому він лежав, розгорнулося аж до дверей. Примерзло до одвірка. Втопталося в землю, а під ним змололося на полову. Він лежав і хитав ногою, на якій блищав гарний чобіт. Ґаліфе щільно обтягували ноги, худі, тонкі, мов кийки. Над головою висів пояс, широкий, товстий, з портупеями; вони хиталися раз-у-раз від гострого вітру, що вільно влітав у розбиту й затулену якоюсь ганчіркою шибку.

— „Варнякає, ґаліфе та ґаліфе“,— передражнив його військом, такий же, як і він, тонкий та гінкий. Лише різниці між ними було щодо одежі. Гарні червоні ґаліфе комполку та блискучі чоботи нервували військома. А комполку, навпаки — розідрані, брудні штани військома й великі обдріпані повстяники, які він щохвилини затулював ганчірками.

— „Сум. Варнякає. Шлунок приросте“,— дражнив його військом, затуляючи сіном дірку у повстяниках.— Ти, як проводир полку, повинен бути прикладом для бійців... Ти, хоч в якій ні є, а кімнаті. Вони, подивися, крім того, що голодні, та ще й роздягнені, майже під снігом увесь час. Ну - ну, загнала нас доля... Одрізані, ні села, ні людини, та й головне, що підвезти нічого не можна. Куди ж там! Скелі, тайга, що й не пролізеш. Хто знає, що діється тут?.. Може вважають, що ми вже загинули, а подивишся на бійців, то навіть вирвав би власне око, щоб не дивитись. Он кого треба нагодувати, а чим? От тут то й біда. А ти: „шлунок приросте“. Он скільки страви лежить, Їж, бери, і не приросте.

— Яка страва? — миттю обернувся комполку.

— А он, під тобою,— показав військом на сіно.

— А правда, наше приміщення скидається на стайню. Той стіл, коли з нього папери зібрати, трішки гірший буде від долівки стайні, а вікно якраз таке самісіньке, тільки перенести його звідсіль, з пасма, на село.

— Це ти хотів сказати, щоб тебе туди...

В двері хтось загуркотів, так, ніби хотів їх разом з одвірками вирвати геть. Комполку схопився, одчинив. Увесь засипаний снігом, до кімнати увійшов полковий лікар, низенький, товстенький, весь закутаний у подерту кожушину. Він скидався на копицю, негарно складену чиїмись жартівливими руками.

— О-о-о! Михайле Михайловичу! — вітав його комполку, розкрив рота й весело ляснув руками. — Милий, хороший, на-на-на,— ніби що кидаючи, манив у кімнату собаку, що стояв у дверях, нерішуче дивлячись у середину. — Та йди, дурний, не бійсь, тобі нічого не буде, лише піджарять трішки й, — собака повернувся й утік. Але комполку ухопив шаблю, догнав, рубнув по спині. Собака заскиглив, хотів плигнути — і звалився на сніг.

— Смачний, проклятущий, хоч і м'ясо мов ґума, а смачний,— казав військом через півгодини, смакуючи біля столу,— де ти його дістав?

— Ге, де! Я дістану, а от ти дістань, коли навкруги ні села, ні хати... Дивне діло, згадуєш минуле, і ніби його зовсім не було. Міста, села, люди, театри, ніби читав у якійсь фантастичній книжці. Пам'ятаю, коли був студентом, захоплювався природою, непорушеною людьми місцевістю і не думав, не гадав, що буду тут... В далечині від не те що цивілізації, а взагалі від людей... От, залізли на це пасмо й ні сюди тпру, ні туди но. Оце ранком вийшов у гуща-

вину і стою, мов Робінзон Крузо, серед мертвої тиші. Скрізь дерева, зелені, колючі віти; і сум обійняв, та так, що захотілося крикнути, щоб почути власний голос. Набрав повні груди повітря та як крикнув „гай-гай!" А оцей самий собака як не вискочить з кущів, у мене навіть серце захололо... По правді сказати, я і сів. А потім бачу — собака, схопився, заманив. Так, іноді дивишся на поранених, що від'їжджають до шпиталю, та така туга напосяде, що зірвався б і полетів, а куди, і сам не знаєш... Нудно, нудно без людей, без... Е, що там,— махнув рукою і замислено подивився у вікно. Руки м'яли шматок смаженої собачини й дрижали мов на холоді. Мовчання обійняло кімнату.

— Так, минуло, здається, життя, і раптом перенесло тебе на якусь безлюдну плянету, але ж десь воно є, буяє, квітне...

— Є, військоме, є, любий, і в нас буде, лише треба забрати Верхню Чітинку, а потім, потім і Чіту.

Лікар мовчки незрозуміло глянув на військома, на комполку й заплющив очі.

— Ну, тепер не приросте шлунок? — запитав військом, хотів пожартувати, але махнув тільки рукою, підвівся, подивився крізь вікно на сніг, дерева, плюнув смачно й ліг на клаптик сіна, що був йому замість постелі.

— Між іншим, сьогодні був у мене цей, як його, гм-мг, та писар п'ятой роти.

— А, Серкіньов — підвівся військом — веселий хлопчина. Чи знову написав що?

— Ні. Тут зовсім не те. Скаржиться на голову. Правду мовити, не так на голову, як на декого з начальства.

— Ну, це стара пісня,— перебив його комполку.

— Стара, та не його. На мою думку, коли Серкіньов скаржиться, то близько до правди.

— Тобі все правда. Ти бачиш неправду тільки в моїх червоних ґаліфе.

— Кинь но ґаліфе. Михайлі Михайловичу зовсім не цікаво слухати наші суперечки. Так що ж, на кого він скаржиться ?

— На свого ротного, каже: „Не второпаю, куди він гне“.

— Ну що ж, неправду я кажу? Стара пісня та й годі. Військом бриґади влучно обрізав Чупріна на цьому ж. Може Рейкін трохи й перегинає палку, а вони чорт знає що видумують. Та воно й недивно, коли б і перегнув. Старий офіцер. А взагалі ліпшого, на мою думку, не треба. Добрий товариш. Чесний. Виконує всі накази швидко й точно. Догодити всім не можна. Особливо тепер, коли треба привчати до певної дисципліни. — Військом махнув рукою і знову ліг.

— Треба відпочити, увечері ж треба таки йти.

V

Далеко в небі засяли зорі; широким поясом, заквітчаним діямантами, підперезалося воно північним сяйвом. Гігантськими білими, ніби випраними, простирадлами, лежать лани. Спить тайга, вкрита снігом. Барвіють дерева в місячнім сяйві. Крізь віти краплинами падає воно на мерзлий сніг. Милуватися б із цієї велетенської краси, але люди не бачать її. Розтяглися довгою низкою поміж дерев. Міцно тримають рушниці, блимають їхні тіни. Кроки. Ледве примітне шарудіння. Тиша.

Чупрін уперто стежить за Рейкіном, а Рейкін очима біга за Скібіцьким, що, як і цих дві сотні людей, добровільно пішов у дорогу випадків. Круто обірвалося пасмо. Безоднею темніють лани. Маривом видніється Верхня Чітинка. Миготять ріденькі вогники. Спокій,

сон панує там, а тут вивірками обхоплюючи дерева, сковзаючися по мерзлому снігові, поруч зі смертю ідуть вони. Вони в тилу. Вони пройшли перші ворожі лінії. Ось і село. Несподіваний постріл. Що це? Ворожий? Ні, тут, у цій юрбі людей. Щось темне хилиться додолу. Тихий стогін. Рейкін тисне в руках нагана. З нього останньою хмаркою випливає дим. Губи кидають у вуса таємну усмішку.

— Товаришу Рейкіне, ви забили... Та-ри-ка!

Рейкін здригає. Не вірить, що це голос Чупріна. Адже він цілив у нього. Переляк і злість на обличчі. Але ніхто його не бачить. Всі розсипались поміж хатами. Ахкають рушниці. Вибухають бомби, люди з жахом на обличчі, майже в білизні вибігають із хат. Назустріч летять кулі, дзвінко вибухають бомби. З них пилом розсипається смерть. В місячнім сяйві блиснули шаблюки. Ніч наповнюється стогоном. Упертий бій.

Рейкін кібцем вдивляється в людей. Очі шукають Чупріна, але не знаходять. Іржуть коні. В білім сяйві північної ночі, боязко вдивляючись у блакитну далечінь, червоні обводи шапок лишають Верхню Чітинку. Поза хатами, городами танцює, плигає, падає додолу тінь. Півверстви темніють червоні обводи. На мить зупинилася тінь, піднеслись догори чорні, закручені в мініятюрні кола, вуса.

Вовчий стогін тричі пролунав у холоднім повітрі. Здалека відповів другий, і тінь знову витанцьовує, плигає по снігу. Не бачить, як пара блакитних очей гостро стежить, а невеличкі міцні ноги автоматами гребуть кроки. Знову вовчий стогін лунає в повітрі. Нетерпляче відповідає тінь. Спереду виростає друга. Наближаються. Нервово, по-щурячому підносяться чорні вуса.

— Припиніть відступ... Там кілька людей,— сичить голос,— без наб...

Постріл не дав договорити. Чорні вуса плигають убік. Друга тінь, як крилами, махнула руками, падаючи додолу.

— Зрадник! — хрипить ззаду.

— Чупрін,— шепоче тінь, як у лихоманці дрижать вуса. В руках блищить наган. Пролунав постріл. Чупрін падає на коліна. Схоплюється. І знову падає головою в сніг, наче схиляється перед чимсь невидимим, і стигне в місячнім сяйві. Його оточують радісні крики „ура“. Далеко пролунали останні постріли. Тишу ночі хитає гомін. З неба сяють зорі, ніби над мерцем запалені свічки. Місяць робиться зовсім блідим. Зникає північне сяйво. Молоком у сажу ллється ранок у ніч.

Військом лежав на брудній кучугурі снігу, мов стара побита колода. З голови лилася кров і мочила збиту шапку. На волоссі висіли криваві бурульки. Тихо ворушилися груди, і ледве примітний стогін протискувався крізь зуби.

— Ось ще один, — почувся поза хатою голос.

— Ге, паря. Та тут не один. Ач, як його рубануло! Вуха зовсім немає,— нахиляючись над військомом, казав селянин із широкою сивою бородою. В хаті вже лежало четверо, коли внесли військома. Очі йому були заплющені. Він ніби спав. Молоденький фельдшер увійшов у хату і, дуючи на руки, почав перев'язувати поранених.

— Ти, паря, ось цьому що зроби. А то, дивись, голова — мов посічена капуста.

Фельдшер підійшов до полика.— Товариші, це ж військом!

— Чо, паря. Військом! Цебто начальник? Ге, я бачу, що не впізнати, хто начальник, а хто...

— Ти, дідусю, дав би води,— сказав фельдшер, витираючи з обличчя військомові запеклу кров.

Скібіцький підвівся і ввесь час пильно дивився на розбиту голову військома. Обличчя було йому бліде, і

він раз-у-раз прикладав сині губи до лівої руки, яку тримав правою. Куля пробила йому плече. Тепер не боліло, а якось пекло й кололо, ніби під шкуру хто цвяхів понапихав. Всіх поранених було вісім. Їх обережно поклали на санки й повезли. Військом лежав нерухомо. Часом підіймалися груди, ніби їх хто надимав. Скібіцький лякливо дивився на нього. Йому було боязко, й він усе далі відсувався. Тайга то шуміла, то замовкала, і здавалося, що не буде кінця цим деревам та снігові. Буцім увесь світ услала вона. Похоронила під собою людей, міста, села.

— Куди нас везуть? — запитав Скібіцький, дивлячись у безмежну далечінь колючих зелених віт. Фельдшер нахилився.— Що ви хочете?

— Везуть куди?

— Недалеко, до Толімби, а звідтіль, не знаю... Так. Тепер вам буде добре. Пустеля залишилася там.— Він хитнув головою.— А там життя... лише потерпіти треба.—Змовк і чомусь тихо, тихо всміхався. Назустріч бігли верстви. Та ж тайга і біла далечінь снігу. Від пасма до Толімби 85 верст, а пораненим здавалося, що вони їдуть усе своє життя. Хотілося пити, відпочити від цього трусіння, опинитись у теплій кімнаті, не чути реготу вітру. Послухати людського голосу.

— Не витримаю... — захарчав військом.— В голові ніби розтоплена цина... Я знаю, то поклали гаряче залізо. Так. Хай... Ми молотками... Мо-лот-ками!

Фельдшер нахилявся і тільки сумно дивився. Допомогти не було чим.

— Терпугом її! Отак! Отак! Тоді колоти не буде... Дивно. Ти, сестро, не хвилюйся... Що? Го-го-го! Чіту ми взяли. От і кінець. Ти, Зіно, ще маленька, і цього не можна, а набоїв не вистачить... Та ми багнетами! Молотками!

Робилося важко. Моторошно. Фельдшер перелякано дивився. Скібіцький закутав голову в кожушину, дрижав не від холоду, а від того жаху, що залазив під кожушину і тиснув його голову, рвав груди. Військом замовк. Випростався. Не ворушився. Лише, коли санки підскакували, він хитався на сіні, мов дрюк. Потемніла тайга. Вечір повільно укутав місцевість, поранених. Десь із гущавини почулося ревіння гурана[1]. Коні біжать хутко, хриплять. Коли приїхали до шпиталю, лише в однім вікні горіло світло. Решта мов виколоті очі дивилися в ніч.

— Насамперед беріть військома,—промовив фельдшер до санітарів.

— Якого полку?—запитала сестра, що вийшла разом із санітарами.

— Н-ського.

— Брат! Коля!

— Тихше, він спить.

Внесли до шпиталю. Запекла кров сковувала бинти. Очі, мов скляні, ніби дуже здивовані, дивилися вгору. Ніс загострився ще більше. Сестра підійшла, взяла холодну мерзлу руку, заколихалися груди.

— Коля! Братіку!—І важкі сльози одна за одною.

— Зіно! Ти ліпше приготуй он тим пораненим,— сказала сестра Галя,— а я приберу.

Зіна мовчки нахилилась і поцілувала холодне військомове обличчя.

Через годину вона стояла біля ліжка, де лежав Скібіцький.

— Ви були разом із ним? Ви бачили, як його...— Вона тихо заплакала. Стиснула зуби й крізь сльози подивилася на нього.

— Це було вночі... Не знаю...—І він замовк, дивлячись на її обличчя.

[1] Гуран — дикий цап.

— Скажіть, він дуже мучився?

— Так. Було... Згадував вас... Ви ж сестра його?

Вона нічого не відповіла, бо стисло горло, і сльози знову побігли з темних очей...

Тяглися дні. Тільки новини було в Толімбі, коли привозили поранених, а останнім часом село жило власним своєрідним життям. Відрізане від культурних центрів, заховане в тайзі, воно варилося у власнім соку. Розваг ніяких. Та й хто про них думав? Напружений військовий стан, здавалося, заліз навіть у стіни хат і нервував кожну людину. А з пасма щодня долітали все гірші чутки. Військо тануло, мов сніг у провесні, а нового, свіжого чекати не було звідки; що ділось десь там, де, мов гадюка, обвивала скелі, тайгу залізниця, — ніхто того не знав. Так суворо, безнадійно, сумно тяглися дні, мов перевантажені воли на гору. Зіна жила своїм життям. Тепер, коли забито її брата, вона забула, що існують десь люди опріч поранених. Не знаючи відпочинку, віддавала їм усе своє почуття, всі сили. І, щодня, не примічаючи того, годинами лишалася біля Скібіцького. Розпитувала про брата, життя там на пасмі і за хвилину забувала все, лише образ його, гарне кучеряве волосся, мов хто врізував їй у пам'ять, а він, він, здається, лише вперше почав жити. Недалеке минуле мов не існувало. Лише тоді, коли згадував Рейкіна, ніби прокидався від тихого сну. Мука, жах обіймав його всього і міцно тримав у своїх колючих жорстоких пазурях. Приходила Зіна. Він знову забував усе. Дивився в добрі, глибокі, темні, як небо вночі, очі, дивився, і добра усмішка ховалася між тонкими блідими губами. Згадував далеке дитинство, другу майже забуту дівчину, яку жартуючи, ще учнем, звав Трояндою. Згадував, і не хотілося вертати до теперішніх жахливих спогадів, що мукою

залазили в мозок і м'яли, терли сумління. Пасмо, м
страшний сон, стояло перед очима, і він жахався.

— Ви чомусь іноді буваєте надто чудні! — каза
Зіна, дивлячись на його кучеряве волосся,— подивиш
і лякаєшся. Хіба можна так? Напевно згадується пасм
Так? Я вгадала? — Він дивився на неї і забував ус
Всміхався. Брав її руку і гладив, мов маленька дити
Вона звикла до цього. Не дивувалася.

— Забудьте про пасмо, доки тут! Живіть хоч хви
лину! — Він тиснув руку з подякою. Очі блищали вдя
ними сльозами.

— Дивись, Зіно, не закохайся в цього пораненого,
казала сестра Галя. — Ти його не доводь до кохан
бо незабаром йому туди вертатися, а він, бачиш, я
пильнує тебе.

Зіна мовчки всміхалася й ходила ніби сонна. А д
летіли, мов журавлі у вирій, і наближалось розст
вання. Їм не вірилося, що воно буде. Вони не хоті
про це знати.

— Віталіє Денисовичу, — питала Зіна якось Скіб
цького,— чи ви партієць?

Він нервово м'яв ковдру і ввесь червонів.

— Ні, бачите... якось... не той... не довелося.

— Ну, зробіть, щоб довелося. Я ж теж партійна,
вам хіба не соромно? Пам'ятаєте свої слова: „Кож
робітник повинен бути комуністом", а самі?

Він тоді не дивився на неї, а летів сумним, перепо
неним мукою зором кудись далеко. Було видко, що
забував навіть і її. Що робилося в мозку, про що ви
стукувало серце тяжко і разом солодко? Може, любо
до цієї одвертої милої дівчини, а, може... та хто ма
право розривати груди людини й байдуже дивитися
чи, може, сміятися з тих краплин крови, що падають
мов іскри лютої муки. Життя пряде тонку мережу з
різнофарбних ниток почуття муки, радости, і тільки

незвичайній людині рвати її,— бо не вистачить моці. І скоріше розірвуться власні нерви, ніж ця тонка мережа.

VI

Як розбавлений кров'ю, рожевіє сніг під промінням холодного сонця. Вперше радісно сяє воно з крицевого, холодного завжди, сьогодні блакитного, неба. Верховина пасма, підошва сьогодні живуть. Крицевою течією ворушиться шлях. Гуркотять фури, гармати. Кроки людей тануть у тупоті кінських ніг, у гуркоті заліза. Гуде багатоголова потвора. Тисячі ніг, узутих в гунти[1], повстяки, ічиги[2], чоботи, топчуть білі лани. Десятки, сотні, тисячі очей весело проколюють рожево-сизу далечінь. Немає індивіда. Все злилося в одну велетенську істоту. Не тисячі серць б'ються в грудях, а одне могутнє, як ця в обідраних кожушинах маса. Хитається ліс багнетів. Тануть окремі голоси в загальнім гуркоті. Темні, обвітрені, обсмажені морозом, молоді, старі обличчя мозаїкою лягли на шляху. Нудна лісова мовчанка лишилася десь на пасмі. Спереду розсипалося крапками під білими від снігу дахами село. Це Верхня Чітинка. Ось вона стоїть. Мовчки дивиться на людей, обідраних, із кволими, темними, але бадьорими обличчями. З димарів угору підноситься дим. Співають півні. Валують собаки. Пахне печеним хлібом, і ці пахощі залазять у ніс усе глибше, ось доходять до мозку і втискують у нього думки. І ці думки як ось цей дим підіймаються до гори й тануть, тануть в тисячоверстному просторі. Розсипаються з цієї гігантської потвори по всіх кутах колишньої Росії. Весело лунають: українські, російські, бурятські, латиські, чуваські, татарські голоси. Б'ють у повітря новим, ще

[1] Гунти — взуття, на зразок чувяків, тільки хутром догори.
[2] Ічиги — те ж саме, що й гунти, тільки з простого матеріялу.

невідомим до цього часу, братерством. Нема на[...] Нема розділу. Тут один великий, могутній нарід. Н[...] рід праці, зв'язаний метою міцніше за крицю. Береж[...] несуть червоного прапора. Він хвилюється над їхн[...] головами. Вітер лопотить по ньому, акомпаніюючи пі[...] та крокам. Раз. Раз. Одбивають ноги.

Село. На майдані півколо. Чорне вугілля гостро в[...] зається в нього. Міцно стиснуті щелепи. Напружу[...] ся тиша. В цю тишу вилетіли крізь зуби перші, т[...] ще нечувані, слова. Чорне вугілля забігало з-п[...] нахмурених брів. Коло мовчить, кам'яніє.

— Товариші... Чітинка в наших руках. Але... [...] слід думати, що ми перемогли ворога. Він ще міцн[...] Там, за річкою, в станиці злодіями заховались япо[...] та козаки. Але... чи боїтесь ви їх?

Ми підемо далі, як ішли досі... Хіба не ви в гл[...] бокому запіллі обороняли інтереси пригніченого н[...] роду... і тої влади, що визволила вас з-під ярм[...] Хіба не вашими руками захоплено Колчака? Хіба [...] ви розбили вщент Капіля? Хіба не ви під кул[...] йшли через Байкальські гори і безкраї забайкальс[...] степи? Хіба не ви крок по кроці в крові, поті та ба[...] брали Яблонове пасмо? Хіба не ви били не раз т[...] хто по той бік річки чекає зручної хвилини, щоб [...] питися вашої крови? Ви збудували червоний буф[...] щоб обороняти вашу раду від хижацького ока япо[...] ців та білих. Батьки, матері, сестри чекають на ва[...] допомогу. Хай живе радянська влада!

— У-р-р.. а-а...! — Вибухло з тисячі грудей. Ц[...] вибух міцніший за вибух вулкана. Не треба багато сл[...] Досить одного „ура", щоб знати, що ці люди зробл[...] більше, ніж може людина. Тисячі грудей крича[...] „ура". Тисячі серць спалахували надхненням за од[...] ідею, мету. Лише мовчали одні груди, й одне сер[...] жило й билося ненавистю до тих слів, що каза[...]

людина з чорним вугіллям. Чорні, закручені в мініятюрні кола, вуса по-щурячому підіймали догори губу. Очі всміхалися недоброю усмішкою. Це була та усмішка, як там, біля вогнища на верховині пасма. Але ніхто її не бачив, а хоч і бачив, не розумів. Чорне вугілля невеличкої людини проколює темні обличчя бійців. Руки тиснуть руки учасникам минулої ночі. Рейкін тисне руку військомові. Приймає подяку, як нагороду за послуги минулої ночі, за свої вчинки.

VII

Бухикають, мов стара знівечена людина, гармати. Десь за річкою з'являються сизі димові кульки й мильними пухирями танугь у повітрі. Годину, другу ревуть гармати. Годину, другу з'являються димові кульки над головами японців та козаків, що ховаючись в скелях, у лісі, мовчать, чогось чекають. Довгою темною смугою розтяглися темні, кволі обличчя. Лежать втиснуті в сніг понад річкою, укритою льодовим панцером. Очі напружено вдивляються в лиховісно-мовчазну станицю. Причаїлася смерть. Визирає з ялинового чагарника, зі скель.

Мовчить село. Похнюпилося білими дахами хат. Селяни нишком розмовляють з бійцями, наче бояться, щоб не почув ворог.

— Он там у них заховані великі гармати, а там у Попівці зібралася кіннота.

— Вони всіх примушують копати шанці. А ми копаємо було й думаємо: для вас риємо, тут вас поховаємо. І поховали!

— Товариші,— боязко й соромливо шепоче бабуня,— не хочете молочка? а ось і свіженькі шаньги. Тільки що з печі.— Частує селянка голодніх бійців.

— Ми давно на вас чекали, бувало дивишся на пасмо й прислухаєшся, як лопаються набої.

— Ох! ох, ох, десь і мій сіромаха отако як ви, — крізь сльози говорила стара, зморщена, як печен[а] картопля, бабуня.

— Я гадаю, намучилися, бідолахи?

— Е, мамо, не так намучилися, як розмовляти забу[ли] з людьми. Кілька місяців нікого не бачили. Вж[е] навіть забули, що таке свіжа людина.

Ліворуч, де муром підіймається пасмо, де ялини ніб[и] ручкаються з соснами, переплелися колючими, зел[е]ними, в сніжних пацьорках, вітами. Чорні, закручені [в] мініятюрні кола, вуса підіймаються догори, і вовчи[й] стогін лунає в повітрі. Хвилини тиші обіймають тайгу, потім в далині тричі відповідає вовче виття. Кроки тануть у м'якому снігові. Ніби дві гієни, озираючись навколо, одна за одною чоловічі постаті з наганами [в] руках підходять до Рейкіна. Шелестять папери.

— Тут усе потрібне. Мені поки вірять... о третій го[]дині я чекаю на вас на цьому ж місці... Треба відрі[]зати Н-ський полк. Перервати зв'язок і, з глибокого тилу, як тарганів, подавити це смердяче падло!

Чорні вуса по-щурячому підняли вгору губу, й бри[д]лива усмішка зморщила обличчя.

— Перепуск „пасмо"... пароль „прапор". До поба[]чення о третій!

— Добре!

Мов мисливець, полюючи на ведмедя, встромлює вила то в один, то в другий бік, бажаючи вигнати його з лігва на простір, плювали крицею гармати на той бік річки на ворожі голови. Сонце пройшло майже три чверті свого шляху і червоною раною висіло над тайгою. Його ятристе проміння лежало н[а] сніжних пацьорках тайги. Зі сходу отарою переля[]каних овець бігли темні хмари. І, як гнівний голос невидимого чабана, гукнули вперше ворожі батереї. Набої з радісним виттям вгризлися в білий сніг бі[ля]

гавбиці. Кілька червоноармійців, неприродно швидко мовчки припали до холодного снігу. Над селом, річкою і ланами мильні ворожі пухирі заквітчують небо, а внизу стогін поранених селян та бійців. Ревуть голодною худобою ворожі гармати. Набої влучно лягають то тут, то там. Батерію збито. Люди в кожушинах, хутрових шапках не встигають вибирати зручне місце. Замовкла одна гармата й безпорадно лежить на білім покривалі снігу. Інші часом перелякано застогнуть і знову замовчать. Цвіркунами заголосили кулемети, і кулі хмарою мошкари полетіли між лавами подертих кожушин, кволих, темних, голодних облич. На правий фланг хуртовиною вдарила ворожа кінота. За хвилину білий сніг вифарбився в темночервоні плями. Коні з їздцями п'яно вкрили берег річки й хвилею безладдя відлинули в темну далечінь. Турботні слова побігли по телефонних дротах: „Дайте допомоги"... „білі хмарами вкрили нас". Відповідь наказує: „Тримайсь". „Тримайсь", шепочуть дерева. „Тримайсь", свистить вітер. „Тримайсь", сонно лебедить ніч і вкриває жалібною завісою землю. Разом замовкли гармати, кулемети, рушниці. Ніби подавилися пітьмою. Лиховісна тиша розіп'ялася на скелях, деревах, дрижить боязко, чогось чекає.

Проминули години. Очі напружено до болю нишпорять у пітьмі. Не сяє по-вчорашньому місяць. Зникло північне сяйво. Боязко заховалось за темні хмари. Галас гармат, кулеметів, рушниць розірвав тонку завісу мовчання. Спереду білі, з боків, ззаду. Оточують. Нема простору для куль. Люди щільно тиснуться один до одного; багнети, шаблюки, приклади важко ворушаться. По-звірячому гостро вгризаються в тіло зуби. Рясно тече кров. Повільно підіймається жалібна завіса ночі, і ранок дивиться в обличчя людей. Панічний жах в повітрі. Востаннє напружуються м'язи. Це не люди,

 ні. Це казкові леви зі страшними, облитими кров'ю обличчями, рвуть ворожі лави. Він не втерпів. Не вистачило сили. Нерви ледве не рвуться, мов натягнуті струни. Пробіг.

Полегшене зідхання виривається з грудей: „перемога“. І, мов луна цих слів, б'ється об холодне повітря зойк. „Панцерні автомобілі. Панцерні автомобілі“. Далі: „кіннота“. Напружують останні сили, і одностайні випали струшують повітря: хум... хум... хум... заплакали гармати. І градом на голови сиплеться шрапнеля. Кілька кроків тягнеться бинда - шлях. Здіймається на верховину пасма, розрізуючи тайгу. Там порятунок від пекельного галасу гармат і дзенькання шаблюк. „Білі в тилу“. Дикий покрик ґвалтує серця. Миттю обертаються голови, і очі з жахом дивляться на пасмо, де миготять червоні обводи шапок і козацькі папахи.

VIII

Сєркіньов біг з усієї сили до ялинового чагарника. Рушниця, здавалось, важила більше, ніж пасмо, й тиснула додолу. Повстяники тяжкими кайданами обхопили ноги. Легеням не вистачало повітря. З голови на лице бігла кров, запікалася на зіницях, сліпила очі. Спрага палила груди. Але це його, здавалось, не обходило. Він чув тупіт кінських ніг і бачив, як рубали полкового адьютанта. Жадної думки, крім тої, що засклала ввесь мозок. „До чагарника... до чагарника“. Вузенькою доріжкою назустріч кілька верхівців. Серце сполохнулося. Очі з мукою кинулися в один, у другий бік і переконалися, що нема порятунку. Він з ненавистю подивився на верхівців, і очі запалилися радістю.— Свої, свої... Рейкін! — простогнав він, підіймаючи скривавлене обличчя. Чорні вуса, закручені в мініятюрні кола, по - щурячому підіймають догори

губу. Зловтішна посмішка пливе з неї у вуса. „Не хочеш іти в наступ, так інших не підмовляй!“ промайнуло в голові. Він сплигнув з коня, всміхаючись подивився на Серкіньова.

— Друже, пить...— простогнав той.

— Зараз нап'єшся крови своеї!

Серкіньов, ніби після тяжкого сну, дивився на Рейкіна і вмить пригадав розмову біля вогнища.

— Ти... ти Зрадник!

Рейкін зареготався:— Зараз підеш доганяти Чурріна.— Він повільно витяг із піхов шаблюку. Серкіньов хитався. З голови бігла кров на брови, зініці, і від того тайга, день, здавалися йому червоними. Він хотів щось сказати, але кулак Рейкіна звалив його у сніг, і кінець шаблюки повільно поринув у груди. Серкіньов, мов витягнута з води риба, затріпався на снігу. Рот, як зябри, закривався й одкривався. З нього червоною слиною полилася кров. А з неба, з неба радісно сяло сонце. Розбивало кайдани лютої зими. Будило молоді, весняні сили.

. . . .

В низинах весна. Ніжна зелена травиця оксамитним килимом вкрила лани. Лише на скелях біліє цукровими головами сніг. Жевріє під теплим промінням, повільно тане. Дзвінко біжать скаламучені струмені. По шляху крок за кроком у хмарах пилу пливе на Яблонове пасмо крицева течія. Жадного японця та семенівця після останнього бою. День, другий. Ось і верховина пам'ятного пасма, як і кілька часу тому, палають на снігу вогнища, а внизу, по улусах[1], станицях, селах, заховався ворог. Мовчить, обмірковує. Як і кілька часу тому, смугастий стовп вартовим минулих часів вдивляється в двері хати під бляхою з коником. Як кілька часу тому, невеличка людина

[1] Улус — тубільська оселя.

 з чорним вугіллям очей тримає біля вуха телефонну трубку:

— Завтра вночі гадаю вибити ворога з Верхньої Чітинки й іти до Чіти. Харчів не більш як днів на три, і то, щоб з голоду не вмерти... потрібна кіннота. маємо надію. Ні?.. добре. Набоїв не вистачає... так. Слухаю!— Поклав трубку.—Посланець!—Загарчали двері. Посланець похмуро чекає наказу.

— Покличте негайно оперативного адьютанта!— знову загарчали двері. Чорне вугілля вдивляється в мапу. Тонкі пальці хутко водять олівцем по папері. Літери стародавніми гієрогліфами лягають на білий шматок. Знову гарчать двері, і важкі знайомі кроки ніби турбують чорне вугілля.

— Н-ський полк пошліть в заставу. Решті дайте відпочинок, — ніби силоміць хто випихає крізь зуби слова.

— Безумовно, по змозі. Набоїв даремно не витрачати.— Знову гудуть важкі кроки. Гарчать двері. За вікном хрустить сніг. Тиша наповнює кімнату.

. . . .

— Отак, милий друже, завжди. Я пам'ятаю, коли я був ротний цієї ж роти, було ще гірше. Люди голодні. Ні набоїв, ні гармат, а вони в наступ. Вони гадають, що там сидять дурні... І що ж вийшло? Розбили нас у пень. Як я цілий залишився, чорт його знає? Е! Що базікать... Неосвічені люди, вони гадають, що без офіцерів обійдуться. Як би не так. Я певен, навіть надто, що й тепер не ліпше буде. Тільки й слави, що йдемо в наступ, а потім сором. Про останній раз згадувати важко. Взяли Верхню Чітинку, а японці та семенівці в тилу орудують. Ну, й що ж, розбили в пень! Хто винен? Додумайся сам. Так то, друже. Мовчи та диш, та кажи, що спиш. „Вище начальство наказує". Мені що? Мені все одно, вмирати чи то жити, а ось

жалко цих, що лежать в багні, чекають смерти покірливою вівцею.

— Це правда, товаришу комбате. Але що ж робити?

— Що! Та я б на їхньому місці відмовився іти в заставу або підвівся б, кинув усе й пішов геть! Увесь полк не розстріляють... Це не один, не двоє, а тисяча. На неї треба зважати!

— Признатися, я вже давненько обмірковую ваші слова, та хіба тільки я, майже всі...

— Е, любий мій ротний, поживеш, не те побачиш. Невже ніхто не бачить цього невмілого керування. Може це й дурниця, а все ж у заставу можна було б поставити інший полк. Менше потріпаний.

— Це все залежить від комполку. Адже інші командири пильнують своїх людей, а він...

— Досить про це. Я, здається, в цьому не винен, та й не від мене залежить: бути чи ні й надалі йому командиром полку. Ви, цебто полк, можете й повинні себе рятувати. Тут, бач, не один наш командир, а й ті, що повище стоять...

— Верховіття живе завдяки корінню. Обірви його, і верховіття засохне.

— Не знаю. Піду подивлюся, чи виконали мого наказа.— Він підвівся і повільно пішов перевіряти. Похмура радість визирала з очей, і така ж усмішка морщила обличчя.

— Так, завтра моє свято. Не дарма я витратив стільки часу. Я певен, увесь полк у моїх руках!

— Е, язві тя! Гунт розірвався...— хтось заговорив біля нього. Рейкін миттю зблід і лякливо подивився на бійців, що хутко йшли в гору.— Напевно, не чули. Іноді радість може занапастити людину.— Він змовк. Але десь усередині щось сяяло рожевим сяйвом. Було весело.

— Товариші... доки ми тут лежатимем? Голодні, в багні. Напевно, нас не вважають за людей. Худобу люди більш поважають, ніж нас наше начальство. Минула доба, давай зміну! Досить тягти ярмо! Закомісарилися падлюки! Хто винен? Комуністи! Вони занапастять радянську владу. Хіба вона знає, що роблять комуністи? Вони ситі, гади! П'ють, їдять, а ми з голоду здихай.

— Правду каже Олекса!

— Досить тягти ярмо!

— Товариші, що ви робите? Це зрада! — кричав самотній голос, але ніхто його не слухав.

— Товариші, не підпадайте під вплив солодким словам! — кричав несамовито Олекса. — Беріть рушниці. Ходім до штабу! Хай знають, що ми люди. Бий падлюк! Бий чеських та колчаківських найманців! У нас є свої командири!

Біля скупчених бійців замиготіло червоне ґаліфе. Тоненький голос здіймався вгору й танув у буйнім галасі.

— Командир тут! — мов крізь рупор вкрили галас слова, і раптом усі замовкли.

— Тут? Давай його, падлюку! — крикнув Олекса, розмахуючи руками. — Він, стерво, винен у всьому!

Комполку став на звалену колоду й схвильованим зором обхопив роздратовані обличчя.

— Я наказую мовчати! Ганьба вам...

— Мовчи, падло!

— Товариші, кого лаєте? На кого робите замах? На такого ж, як і самі.

— Мовчи, гаде! Бий падлюку! Досить нассав нашої крови!

Комполку хотів щось сказати, але в цей час великий кусок каменя вдарив його в голову. Він захитався.

Права рука мимоволі схопила револьвера, але не взявши, повисла.

— Бий падлюку! — тисяча рук простяглися до нього. Він мовчки незрозуміло дивився хвилину на них. Потім наче зрозумів весь жах, зблід і сплигнув із колоди.

— Бий!

Дико заревло кілька голосів. Миттю все закрутилося, затанцювало, ніби п'яне. Із середини страшної юрби щось нелюдським голосом закричало, але це був лише момент. Дали чути було хрустіння під важкими чобітьми та черевиками і звірячі вигуки. Ніби під музику невидимого музиканта танцював людський натовп доки втомився.

— До штабу! — гукнув Олекса. І миттю всі кинулися до пасма. Біля колоди лежало щось подібне до людини. Знівечене, втоптане в землю.

Рейкін мовчки стояв і дивився на цю подію. Він зробив своє діло. Він пхнув із гори візка. А тепер нехай без перешкоди покотиться донизу й розіб'ється на дрібненькі трісочки. А він чистий і сухий. Він ніколи не був такий задоволений з себе, як тепер. Він знав, що на сьогодні готується наступ на Верхню Чітинку і, дивлячись на стурбовані обличчя людей, на шматок м'яса, залитий власною кров'ю та втоптаний в землю, радів за майбутні поразки. Замислений стояв і всміхався на щось одному йому відоме.

— Рейкіне!

Рейкін здригнувся і повернув голову на оклик. Поруч стояв усміхаючись Скібіцький.

— Скібіцький! От негадано, — здивовано говорив Рейкін. — Звідкіля й коли?

— Сьогодні, а либонь ти не знаєш звідкіля?

— Як, і досі в шпиталі був?

— Так. А це що? — здивовано показав він очима на людей, що підіймалися на пасмо.

Рейкін всміхнувся.— Сьогодні ж має бути наступ.

— Так. І ти готуєш ганебну поразку? Гаразд!

Рейкін дивився в очі Скібіцького, намагаючись зрозуміти це „гаразд“.

— Я гадаю, що ти наш? — суворо дивлячись в очі Скібіцькому, запитав Рейкін.

— Як ти гадаєш? Життя мені любе, чи ні?

— Я гадаю, що так.

— Гадаєш? Як би ти міг зрозуміти весь той жах, що наповнює мою душу, тоді б ти інакше вимовив це „гадаю“. Я з огидою дивлюся тепер на себе... Іноді думка про самовбивство голкою врізується в мозок, але я Каїном блукаю серед цих людей, що були мені колись друзями й тепер вважають за друга, а не ворога. А я, вихований у гіркій нестачі, замість того, щоб...

— Твій шлях — наш шлях. Ти не робітник. Ти не був ним ніколи, так чого ж ти кажеш про сумління? Мені здається, що ти ще хворий, і, крім того, кожна людина повинна дбати лише про себе... Сам кажеш, що виріс у гіркій нестачі. Так чому ж тепер, коли є можливість, не вилізти з неї?

— Так. Я вилажу з правди й топну все більше й більше в багні зради! Я, як та повія, продав і занапастив себе!.. Але яка з цього користь? Я шпигун! Так. Це слово тавром прокляття лежатиме на моєму сумлінні. Але тепер уже пізно говорити про сумління. Я зганьбив себе до кінця світу, якщо буде цей кінець. Так. Життя моє мені любе. Я завдяки йому повинен бути зрадником, шпигуном!

— Я вперше бачу тебе такого. Може, тобі не вистачає грошей, то чого ж ти не скажеш?..

— Не треба тепер мені грошей. Коли я тільки беру їх в руки, то бачу даремно пролиту кров своїх братів... Той нарід, за який я з насолодою віддавав раніш своє життя, проклинатиме мене!

— Ну, поїхала баба купувати глечики... Алеж досі ти не бачив у цих грошах крови братів?

— Так. Ти правду кажеш. Хіба така людина, як ти, може зрозуміти моє становище? Ми різної кости. Ти освічений „дворянчик", а я... гм... я... я мазниця. І, не вважачи на весь цей жах, я покірливою дитиною виконую все те, чого вимагають мої вороги з блискучими на плечах погонами. Я знаю, що я загинув! Знаю, що не зможу відмовитися від твого наказу! Невидимі струни міцно зв'язали нас. Хоч би смерть урятувала мене від цього пекельного життя! Ти можеш зрозуміти, як мені було соромно дивитися в очі сестри-жалібниці, коли вона так ніжно нахилялася наді мною мов над рідною дитиною? Мене лікували, як чесного бійця за правду, а не знали того, що рятують від смерти гадюку.

Рейкін слухав відверте шепотіння й добре знав, що міцно тримає Скібіцького в своїх руках.

— А кинь ти свою розмову! Живи хвилиною! Коли буде наша перемога, будеш і ти жити, як ті, яким ти оддавав свою силу. Ну, досить. Ходім. Що ж стояти тут, коли всі кинули заставу? — Скібіцький схилив голову й пішов за Рейкіном.

— Місце зустрічі там, де й було?

— Так!

— Умовний знак, як і раніш, „вовчий стогін"?

— Так... Тихше...

— Ти добре зробив, що забив Серкіньова й Чупріна. Це була небезпечна завада.

— А знаєш, я жалкую за Тариком. Добрий був хлопчина. Як він підвернувся тоді під кулю замість Чупріна?

— Жалкуй, не жалкуй, а зробленого не повернеш. Рейкін засміявся: — Ліс рубають — тріски летять.

— Це правда... Так. Ліс рубають — тріски летять.

— Сьогодні й коріння почали викорчовувати.

Скібіцький глянув на Рейкіна.

— Там, біля колоди, ти хіба не бачив нічого?

— Ні. А що таке?

— Дурниця. Комполку брашка забила.

Скібіцький розкрив рота й миттю зупинився.

X

Вперше в своєму житті невеличка сувора людина почувала себе малою дитиною. Обличчя було бліде, очі ще гірше почорніли, залізли десь глибше під чоло. Рука, що тримала телефонну трубку, нервово дрижала. Крізь міцно стиснуті щелепи, мов скреготіння, падали в трубку слова:

— Н-ський полк збунтувався! Покинув заставу... Умови — жахливі! Пляни зруйновано! Японці ворушаться! Кожну хвилину нас можуть розбити... А... ви будете? Добре!

За вікном почувся гомін і далекою луною вкотився у кімнату. Цей гомін залазив у вуха й гриз, тер мозок. Навколо штабу ушиковані стояли два полки, а один про всякий випадок лежав у густому ялиновому чагарнику.

— Стій!— почувся оклик. І військом бриґади раптом вибіг з кімнати.

Олекса, що йшов попереду розпорошеного полку, раптом зник у середині натовпу. Всі на хвилину змовкли й ніяково залишилися на місці, не бачачи проводиря.

Військом бриґади вийшов уперед. Блиснув чорним вугіллям.

— Товариші, чого ви хочете?.. Навіщо кинули заставу? Чи не хочете, щоб нас усіх, мов курчат, перестріляли японці та семенівці! Ганьба! Ви ті, що з погордою кричали про свій героїзм, про чесність рево-

…юційних бійців, пролляли кров брата. Чи не хочете й мене розірвати, як його? Ну, що ж стали? Мовчите! Сумління прокидається!

— Що він там співає? Не слухайте його!— десь із середини натовпу кричав Олекса. — Ми не діти. Досить дурити нас! Ти ситий, а ми... а нас голодом мориш... Комуніст, стерво!

Натовп заворушився, загомонів і несподівано рушив уперед.

— Товариші! Стійте! Доки я живий, я не хочу бачити вашої зради.

— Мовчи, гаде!— заревла маса, і кілька пострілів пролунали із середини натовпу. Військом махнув рукою, і полк, що лежав у чагарнику, розсипався ззаду бунтарів.

— Ще раз прошу, схаменіться! Побережіть себе!

Передні зам'ялися і неохоче поклали рушниці, але ззаду знову почулася стрілянина. Кілька чоловіка, що стояло поруч із військомом, повалилися додолу. І три полки, бачачи це, не чекаючи більше наказу, кинулись на бунтарів. За кілька хвилин вони були роззброєні.

Через півтори години після розмови невеличкої суворої людини зі штабом дивізії сухі перебої мотора наповнили шлях пасма. Біля критої бляхою хати мотор зупинився, худа висока людина з блідим рішучим обличчям вийшла з нього й хутко увійшла в хату. Нудне мовчання повисло над тайгою. Пройшло кілька хвилин. Гарчать двері. З хати вийшла висока худа людина поруч невеличкої, суворої, і хутко пішли до Н-ського полку.

— Вишикувати полк!— заворушились кожушини, і темні кволі обличчя лякливо похнюпилися. Худа висока людина, ніби нагрітим залізом, погладила по темних обличчях шарим зором.

— Хто ватажок?— громом упало запитання.

Темні обличчя здригнулися, але тиша й мовчання були відповіддю.

— Ще раз запитую ... Хто ватажок?

Знову мовчання сумно обіймає дерева, пасмо й тане майже в темнім повітрі.

— Ви зрадили революцію !!! Ви зрадили боротьбу за визволення пригніченого народу!

Тяжка мука обійняла людей.

— Ви передались ворогам! Білим, катам робітничої кляси! Ви зганьбили велетенську армію чесних бійців... Ви своєю зрадою підписали собі вирока!

Худі обличчя скам'яніли. Очі з жахом дивляться на худу високу людину, одне на одного, на дерева, на блакитний шматок неба, що визирав крізь віти ялин. Коліна ламались, і темна низка людей захиталася, мов трава.

— Зрадників і боягузів ... революція карає смертю! Командири, на місця!

Скібіцький злякано подивився навколо. Рот розкрився, наче хотів випити разом із повітрям останнє проміння сонця, світ, тайгу.

— Всі до десяти розрахуйсь!

Скібіцький не втерпів, упав на коліна і, плутаючись у шинелі, снігові, зі страшними очима, з розкритим ротом, поповз до худої високої людини. Кроків за десять зупинився, побачив чорні, закручені в мініятюрні кола, вуса й дико зареготався. Схопився й упав знову.

— Десяті нумери, десять кроків уперед. Шагом арш!

Автоматично зашаруділи кроки.

— Праве плече арш!

Майже по коліна в снігу, в гущавині зелених ялин стояло 45 чоловіка. Рожеве проміння востаннє замиготіло між вітами. Загарчав кулемет, і 45 кволих людей ницьма упали на сніг.

Худа висока людина знову сіла в мотор, і він упірнув у пітьму й поніс його в темну далечінь. А сльози вогневими струменями бігли по худому, блідому обличчю. Безкровні губи шепотіли: „так наказала революція“.

XI

— Кажуть, щоб усі частини, які тільки є на Вітімському шляху, перекинути на Старо - Чітинський.

— Як на Старо - Чітинський? А хто ж Вітім оборонятиме?

— Вітім? А ти знаєш, для чого це робиться?

— Як не знаю? Для того, щоб врятувати решту війська.

— Так, цим урятуєш... Для того, щоб відрізати японців від семенівців.

— Звідки ти взяла ці новини?

— Як звідки? А ти хіба не була на партійних зборах?

— Ні, я була чергова, ой, скільки привезли до Толімби поранених. І всі із 45 - ої верстви. Яблонове пасмо вже залишили.

— Так. Стільки крови дарма проллято... Я надалі хочу зі шпиталю перейти в якунебудь частину, там більше допоможу.

— Буцім більше; ні, Катре, ти тут потрібна. Вчора, коли я була чергова й ненароком підслухала розмову двох із тих, що привезли з останнього бою на пасмі, так от один каже: „Катря, це рідна мати. Коли тільки подивишся на неї, то забуваєш біль, муку, все. Отак вхопив би й цілував до втоми“.

Катря зажеврілася й одвернулася, ніби шукала якоїсь пляшки.

— Видумаєш таке, що й...

— Нічого я не видумала. Та й що ж, неправда? Я не мужчина, аджеж покохала тебе.

— Є за що.

— Може й немає, алеж я нікого так гостро не розуміла як тебе. Я сама дивуюсь. 25 років мені, й ти віриш, майже ніхто не чув мого відвертого слова. З дитинства люди примусили мене жити своїм життям. Ховати десь на дні серця почуття. — Вона замислилась. Її темне, знівечене тяжкою працею обличчя вкуталось хмарою спогадів. — Із шести років він пильнував мене. Я вважала його за батька, а тепер...

Вона не договорила й вибігла з кімнати.

Катря була цілком під впливом слів Зіни. Ось і тепер вона, хоч і не знала забитого в Чітинці військома, проте ясно уявляла навіть його погляд, голос тощо. Їй здавалось, що вона десь його бачила, говорила. Проте часто незрозуміло прислухалася до слів Зіни, що лились із уст хвилею любови, в довгі вечори чергування. Вона знала все минуле життя Зіни та її брата. Злидні, завод, тюрма за революційні листівки,— їй все це було відоме, немов вона прожила з ними з дитинства до цього часу.

Але поруч з образом військома вставав другий образ, зовсім не подібний до військома. І цей другий захопив її думки і поніс до другого життя. Тиха усмішка розтулила їй рота. Замислилася й не чула, як увійшла Зіна.

— Катя? — Та здригнулася. Обернула обличчя.

— Пробач, я тобі заважаю?

— Ні, я... так, згадала своє життя. Ти ось сумуєш за братом. Це зрозуміло, а я... навіть соромно, згадала знайомого... ми були друзями, з дитинства.

— Щаслива та людина, що має або мала друга.

— Щаслива. Буває навпаки.

— Ні, я б хотіла мати друга, а між іншим... ти зрозумієш?

— Коли гадаєш...

— Ні, ні, Катрусю, мовчи. Я знаю, що ми друзі. Я хотіла, сказати про одного... він був поранений тоді, разом із братом. Лежав тут у шпиталі.

— І ти закохалася?

— Закохалася? — вона захитала головою. — Я не вірю в любов. Та й чи є вона взагалі в житті. Любов я вважаю за надто умовну річ.

— Сухий і неправдивий погляд. Може ти не так думаєш, як кажеш, може...

— Нема мені чого критися. Ти ось кажеш про любов, а чи розумієш сама це слово? Я певна, ні. Це виключно забобони гнилого минулого.

— Гнилого минулого. Адже ж, кожен з нас чомусь намагається придбати собі...

— Гарного чоловіка?

— Ні, взагалі щось гарне. Ну, й хоч би... дівчина мріє, захоплюється молодим, гарним.

— Не завжди молодим. Адже ж ти, здається, назвала нісенітницею кохання, поцілунки тощо?

— Так, але це інша справа. Любов виникає вже хоч би із теорії Дарвіна.

— Непослідовність. Взагалі це мені цілком незрозуміло. — Частково я знайома з дарвінізмом, але любов і дарвінізм—не можу зрозуміти.

— А природний добір? Хіба це не пояснює, що...

— Природний добір? Ти його й до людей прикладаєш?

— Не я, а Дарвін пристосував. Ти, Зіно, сьогодні надзвичайно уперто змагаєшся, ніби бориниш якесь особисте почуття.

— Ти хочеш сказати — почуття до того пораненого?

— Ні, ні. Прошу, не кажи цього.

— Я скажу. Скажу тому, що, навіть хоч би з цього природного добору, любови в нас не могло бути. Хіба може хто полюбити це темне, вічно сумне обличчя. Подивись,— і вона глянула на Катрю.

— Не лише люблять люди один одного за обличчя. Тут ...

— Душевні емоції? Так! Чудово. Хочеш знати правду, так слухай. Його духовне життя викликало в мене чисто дружнє, не більше, ніж дружнє ставлення. Він терпів увесь час якусь внутрішню боротьбу. І я відчула це. От і все. Так. У ньому є душа, добра душа.

— Цікаво, що це за така емоційна людина. Де ж він тепер?

— Тепер? Почекай, він... забула. А ось у мене є адреса його. Зараз, о. Віталій Денисович Скібіцький.

— Скібіцький!

Зіна здивовано глянула на Катрю. — Ти знаєш його?

— Так. Знаю. Ми були з дитинства друзями. Якби я знала, що він тут, то...

— То полетіла б на крилах любови?.. Досить цих балачок. Коли б хто підслухав нашу розмову, то...

— То?

— Міщанками обізвав,— холодно відповіла Зіна.

— Так. Правда. Дай серцю волю, заведе в неволю.

— Або до Скібіцького. Правда? Га? — В голосі Зіни почувалася гостра іронія. Катря стиснула їй руки й з болем дивилася в очі.

— Хіба лише міщанки мають право на любов? — запитала вона Зіну.

— Ні, Катю, всі... й ми з тобою.

Катря мовчки вийшла з кімнати. Десь далеко гупали гармати. Їхні відгуки долітали до Толімби й танули в тиші весняного ранку. Село мовчки прислухалося до цих відгуків. Хати з вікнами, забитими дошками, сонно тулилися одна до одної. Вулиці були заставлені хурами. Де-не-де серед військових покажеться вилицюватий бурят в довгому бурнусі, або хутко крадькома пробіжить собака, й око не може вловити нічого нового.

Катря замислено йшла вулицею, не думаючи про те, куди несуть її ноги. Очі їй були напівзаплющені. Косинка збилася на потилицю й жартівливо гралася з вітерцем. Минула останню хату, вийшла за село тим шляхом, що розіп'явся від пасма до Вітіму. Минуло хвилин із двадцять. Гармати гупали так, як і раніш, але відгуки не зупинялися в Толімбі, а летіли багато далі, не вважаючи на те, що з далечини котився по шляху якийсь шалений гуркіт. Катря зупинилася й подивилася навколо. Село залишилося далеко ззаду, а спереду котився все ясніше та ясніше гуркіт. Вона прислухалася й ніяк не могла зрозуміти, що це таке.

— Куди я йду? — нарешті запитала себе.— Може, на мене там чекають, а я розважаюсь тут.— Заломила руки й хутко побігла до Толімби. Обличчя почервоніло. Груди хутко колихалися. Бігла й сама не знала, чому усміхалась. Ось і село. Але чому в ньому така метушня? Зі шпиталю виносили поранених і клали на хури. До штабу дивізії бігли військові. Двері відчинялися й зачинялися. Вона здивовано дивилась навкруги і йшла ніби на пожежу. Біля брами шпиталю їй зустрівся головний лікар. Він був стурбований і хутко робив якісь розпорядження. Побачив її.

— Катерино Михайлівно, де ви ділися? Тут евакуація, а ви ... Негайно збирайтеся й зараз їдьте з пораненими. Сестра Зіна залишиться з сестрою Галею тут.

— Іване Петровичу, дозвольте мені залишитись! Я гадаю, що Галя більше буде потрібна там, ніж я.

Лікар підсліпувато глянув на неї поверх окулярів.

— Ви того бажаєте?

— Так. І дуже вас прохаю!

Він подивився й махнув рукою:— Добре. Передайте Галі, хай їде. Тільки швидше!

Давно рушили останні хури. Давно зникли в зеленім параванні тайги, а Катря та Зіна ще довго дивилися

їм услід. Вулиці завмерли. Лише де-не-де стоїть ніби забута, хура, і двері штабу дивізії не перестають гарчати. Повз них хутко проїхав весь у пилу верхівець. З-за рогу показалися гармати. Принесли поранених. Катря побігла за ліками. В одного було разом із рукою зрублене плече й висіло на кривавих клаптях м'язів. Другий мовчки тримав обома руками живіт. Крізь пальці струмками бігла кров і запікалася, падаючи на одежу. Третій тихо стогнав, захльобуючись кров'ю, що бігла з розрубленого обличчя. Решта тихо лежали, ніби мерці.

— Ой, сестричко, болить. Дайте цигарочку! — говорив той, що тримав живіт. Біля нього тепер нахилилась Катря й щось робила. За вікном чувся тупіт багатьох ніг, лайка кінних.

— Ей, ти, макака. Куди лізеш?

— Тпррру... Паскуда!

— Ну, Миколо, натанцювався, — чулося в сінях, і до шпиталю внесли молодого хлопця. В нього обидві ноги висіли, мов прив'язані мотузками.

— Ех, сестрички, жалко... що тепер танцювати не зможу, — промовив він і закрив наповнені слізьми очі.

XII

— Бач, Скібіцький. Навіть природа, й та за нас. Дивись, як радісно сяє сонце! Такі дні лише для блискучих перемог. Ще крок, ще одне напруження, й ми біля мети! Як казав колись Чупрін. — Чорні, закручені в мініятюрні кола, вуса підіймають догори губу. — Треба лише напевно дізнатися, чи не залишаться тут якісь частини. Це тебе стосується, а я зроблю решту.

Скібіцький дивився на чоботи. — Тяжко це буде зробити.

— Тяжко? Я думаю, якраз навпаки. Бач, як пригодилося твоє знайомство з цею комуністкою.

— З ким? З Зіною?

— Безумовно!

— Ні, все, що хочеш. Тільки не це. Я не можу грати в таку гру. Сміятися з почуття людини... це гірше всяких зрад.

— Алеж ти мусиш це зробити. Що вона тобі? Ти ж сам казав, що ви лише друзі.

— Так. І друга підвести під шибеницю?

— Тепер шибениці не в моді!

Скібіцький з ненавистю глянув на Рейкіна, але нічого не сказав.

— Дарма часу не можна гаяти. Біжи, зроби їй „візиту“,— суворо промовив Рейкін.— Кожна хвилина дорожча зараз, ніж роки життя.

— Так. Коли падати, так падати зовсім! Ти зробив мене зрадником! Ти виссав з мене останню краплю сумління!

— Тепер не час про це розводитися.

Скібіцький закусив губу й майже побіг від Рейкіна, а той зареготався йому вслід.

Зіна обходила поранених, коли Скібіцький увійшов до шпиталю. Щоки їй почервоніли, коли побачила його.

— Не чекали мене, Зінаїдо Павлівно?

— Ні, чому ж... пробачте... Я тільки допоможу цьому пораненому.

Скібіцький нервово кусав бліді знекровлені губи. Очі йому мов сиділи у глибокій криниці й сумно звідтіля визирали.

— Віталіє Денисовичу, а в мене є для вас несподівана, велика приємність!

— Для мене? Не вірю. Багато часу я маю виключно неприємності й навіть вам вірити не можу!

— Аджеж повірите, коли покажу!

— Хай ваш шлях цвіте покоєм і радістю!

— Покій та радість — умовні речі.

— На мою думку, навпаки, це цілком залежить від кожної особи, зокрема...

Вони увійшли в маленьку кімнату, де схилена над столиком стояла Катря.

— Катрусю, я гостя привела.

Та підвела голову й миттю: — Вітику! Любий. Як несподівано!

Скібіцький злякано відступив назад. Руки нервово м'яли кашкета.

— Не впізнав? Дивися, це ж я, чи може забув дитинство?

— Поцілуй же мене, що я привела гостя!

Катря кинулася обіймати Зіну. В радощах вона не бачила того жаху, який скривив обличчя Скібіцького.

— Вітику! Що ж ти мовчиш? Розповідай но про своє життя. — Подивилася йому в очі й здивовано змовкла.

— Вітику, ти не радий, що побачив мене?

— Ах, яка ти нерозумна. Та він мене соромиться, — промовила Зіна й хутко вибігла геть.

— Ти лякаєш мене, Вітику, своїм божевільним зором. Невже я так страшно змарніла?

— Ні. Ти не змарніла, але душа моя змарніла й прагне минулого щастя. Ти щаслива. Так. А якби ти знала хоч соту частину того, що знаю я, то проклинала б, може, життя, себе, мене!

— Вітику, ти прийшов лякати мене. Заспокойся й розкажи як слід, що таке трапилося?

— Ні, не питай. Не можу. Прощай! — він малою дитиною заридав, одягаючи кашкета.

— Я тебе не випущу, доки не скажеш, що з тобою. Ми ж клялися ще з дитинства розповідати все один одному. Чому ж тепер ти хочеш втекти від мене? Розкажи... Я, може, тобі допоможу.

— Катю, мила. Катрусю! Ліпше не прохай. Чи хочеш, щоб те ясне щастя залилося ганьбою сучасности? Я й так надто зруйнований.

— Вітику, не муч мене. Дивися, я теж заплачу. Ну, ради цих сліз, скажи, прошу. Любий, милий, хороший Вітику!

— Ти хочеш? Ти хочеш знати? Так! Хочеш знати? Він говорив, наближаючися до неї.— Катрю, люба, ти була в моєму житті тим, що для ченця бог. Ти одна тримала мене на світі. Прошу. Не проклинай мене! Протягни мені свою чисту руку! Дай хоч на хвилину забути весь цей жах.— Він упав на коліна. Вона намагалася його підвести й незрозуміло дивилася в його заплакане обличчя.

— Бідний. Це нерви!

— Ні, Катрю, не думай так. Я не божевільний. Ще розум мій, на превеликий жаль, ясний. О, якби я був божевільний, якби я міг не розуміти цього всього.

— Ну, не муч. Не муч мене.

— Катю, люба. Скажи мені, що ще любиш мене.

— Ну, люблю. Люблю. Хіба ти не бачиш?

— Любиш? А чи любила б ти... ти...

— Що ти хочеш сказать? Не лякай, швидше кажи.

— Зрадника! — раптом вимовив він.

— Що? Зрадника? Що він каже? Він божевільний!

— Ні, Катрю, я не божевільний. Я зрадник.

Вона злякано глянула на нього й відступила.

— Ти... ти зрадник!

— Він. Він примусив мене до цього! Він вирвав з мене сумління! Він заставив мене зганьбити себе! Прошу, благаю, не проклинай лише. Я не боюся тепер смерти. Згадай наше миле, далеке дитинство.

— Вітику! Вітику! що ти зробив? Хто він? Хто такий він — скажи? — Вона обійняла його голову. Їх сльози змішалися в один струмінь.

— Рейкін. Ти його знаєш. Це колишній хазяїн по[...]целярні...

— Це правда? Правда? Скажи!

— Так. Правда! Прошу, не дивись так на мене... від упав, схопив її за сукню й, як божевільний, [...]лував.

— Ліпше б тебе забили. Ліпше б ти загинув т[...] на пасмі.

— Катрю, навіщо прокляття? Я й так проклят[...] буду народом.

— Я цього таїти не можу! Наші шляхи розійшлис[...]

Він схопився.— Ти хочеш викрити?

— Так. Ліпше бачити мертвими ці очі, що я так [...] люблю, ніж бачити в них зраду!— Гидливий зір по[...] по його обличчі, вона рішуче вибігла з кімнати.

— Біжи... скажи, викрий. Я вже... мрець... я... Він не договорив і повалився, мов зрізане дерево.

Сонце мідяним казаном котилося до заходу. Йо[...] скісне проміння заглядало у вікно, танцювало [...] стелі й навипередки бігло по стінах на долівку й т[...] малювало якісь чудернацькі візерунки. Рейкін хут[...] писав на невеличких клаптиках паперу. Чорні, закр[...]чені в мініятюрні кола вуса задоволено підіймали д[...]гори губу. Часом він дивився на залляту промін[...] стіну й усміхаючись ще жвавіше дряпав йому одно[...]відомі літери та знаки. Нарешті скінчив. Одкинув[...] трішки назад, дивлячись на написане.

— Сам дідько не розбере цю писанину,— замисли[...]ся.— Довгенько щось немає Скібіцького. Забарився [...] своєю коханою...— Вуса знову підіймають губу.— Н[...]безпечна він людина. Треба придумати щонебу[...] для нього.— Думаючи, зморщив обличчя.— Чого т[...] думати. Пустити в нього отаку цукерку.— Він підк[...]нув кулю й знову підхопив її.— І кінець! Тепер, зд[...]ється, він мені не...

Хтось загуркотів у двері.

— Напевно, прийшов? — вимовив Рейкін, підвівся, згорнув списані клаптики й поклав у кишеню. Знову гуркіт. Одчинив. Прямо проти нього стояло кілька червоноармійців. Він чогось здригнувся. Серце почуло небезпеку й важко загупало об груди.

— Як ваше прізвище? — запитала його, дивлячися з-під лоба, людина в пошарпаній кожушині.

Він здригнувся ще більше. — Ви, напевно, помилково сюди зайшли? Я комбат Н-ського полку, і прізвище моє — Рейкін!

— Так. Будь ласка... покажіть нам свої речі!

— Це що? — білими губами майже простогнав Рейкін. — Трус?

— Так!

Він стояв і дивився, як трусили його речі, як людина в обідраній кожушині намагалася прочитати написане на клаптиках паперу, а в голові проносилося чомусь: „такі дні лише для блискучих перемог!“

БОБ ЕЛЛІС

ХАРКОВУ

РЕВОЛЮЦІЙНЕ ПРИВІТАННЯ
ОД ПРОЛЕТАРЯ-АНГЛІЙЦЯ

I

Харків!
Кипучий центре Радянської України,
піднесений,
обнятий полум'ям,
Спраглий, сповитий у хмуре сяйво зими,
ти, що невпинно
твориш нове життя —
привіт тобі,
пролетарський привіт!

З Англії, обмеженої межами,
Знесиленої, гнилої,
стиснутої в жахливому кулаці
громадського атавізму,—
Я вітаю тебе!

Ти — могутній велетень,
повний життя й надії,
радісний і суворий,
ти продираєшся
крізь перепони великі,
дичавину розчиняєш культурою,
привіт, привіт,
твоїй зростаючій силі!

Ні гори старих забобонів,
Ні хвилі ворожих навал,
Ні підступи чорних сил,
Ні попівські слова,
Ні брехні,
Ні ненависть капіталізму,
сьогодні тобі не страшні.
Ні:
Пізно!
По всьому світі падає
світ старий —
вже видко, вже чути, вже знати.
Падає,
поглинутий
неминучою тьмою,
гниє у затінку,
твого переможного сонця!

Вперед, вперед, Україно!
множ свою міць!

хемією,
науковою впертістю,
кристалізуй
З вугілля й зерна
зброю собі —
для великих боїв
У слушний час.
І я
І інші пролетарі,
Мільйони таких, як і ти, одважних,
таких, як і ти, досвідчених
Прийдемо
тобі на підмогу.

II

Будуй, піднosся!
Колективізуйся,
Здійснюй п'ятирічку,
Готуй основу
для перемоги,—
в чотири замість п'яти —
соціялізму!

Найкращі мої побажання тобі —
розвивайся, Харків!
Моя мужність, перо моє
будуть
кувати незалежну волю
до боротьби —
перемоги.

Тоді і в Англії теж
ми розпочнем будову
темпом
дужим
ревучим

як Шевченкове слово —
Ми збудуємо фортецю
світу, звільненого
дружнім зусиллям
мас!
До побачення!
Може зовсім не надовго,
а тим часом
вперед!
Вперед!
Мчи, Україно!
А ти веди її,
Харків,
Веди!

ПЕРЕКЛАВ В. МИСИК

С. МАНДРІВН

БЕЗ КОМАНДУВАНН

ОПОВІДАННЯ БРИҐАДИРА - КОЛГОСПНИКА

Дарунок другові — *Є. Я. Лев*

— Було це діло так:

Заволоділи артіллю нашою глитаї. Як, питаєте? Дуже просто. Але й хитро. В колгоспі нашому жадного глитая не було, зате були глитайнята. От хоча б той Мацалига, що кричав усе тоді, коли у нас машинотракторну станцію організували:

— Не хочемо трактора! Нащо нам трактор? Самим в ярмо лізти, борги робити? Не хочемо! А як хоче держава допомогти селу машиною, хай збудує на цім майдані гамазею таку, де машину становляти. Хай поставить машини там, трактори всякі, щоб усі користувалися. Хазяїни, кому треба, прийде, того трактора найме, гроші заплатить, воно йому землю обробить і квит. Ні ти мені нічого, ні я тобі нічого.

— Це Стьопка?

— Це той, що за розтрату в бупрі сидів?

Гурт слухачів щільніше обгорнув рудовусого оповідача років під 40. Це був бриґадир - колгоспник, що його бриґада вславилася ударництвом на всю округу. Він скористувався з хвилинної перерви, припалив потухлого було недопалка й вів далі розмову.

— Еге ж, він. То дарма, що в самого нічого не було, проте політику завжди гнув не бідняцьку. Все більше коло заможніших крутився, там, бач, перепадало йому дещо. А в нашого брата — незаможника, що дістанеш?.. Да... Розумне, стерво, було, звідки тільки той розум брався?

— Мабуть із горниці глитая Хуторного разом із чаркою та вареником до нього і розум потрапляв, — зауважив колгоспник в сірій свитці наопашки.

— Не інакше. Кажуть же, що ще за старих часів у місті його бачили, як він там людей шахрав. У карти, що ото чорне виграє, а червоне програє зветься... Відколи повернувся на село, з незаможниками мало коли й побачиш, хто що робить, а він більше під монополькою сидить. Теревені, сучий син, вмів добре плести, дехто з охотою слухав і чарчиною частував.

— Коли почалася ото суцільна, прийняли до колгоспу і Мацалигу. Все ж, мовляв, свій брат — бідняк. Членом правління зробили, цілою громадою вшанували, а воно, падло, накапостило гірше за глитая.

Недопалок зашкварчав, обсмалюючи руді вуса й бороду оповідача. Припечені пальці чи то від вогню, чи то від спогаду про капость, заподіяну Мацалигою, із злістю кинули недопалок на землю.

Заінтриґовані розповіддю слухачі сиділи або напівлежали, підперши голови руками, й уважно слухали.

— За суцільною і сівба підійшла. Роботи сила: плян складати, насіння добувати, реманент лагодити. А тут

ще глитаї завовтузились, насіння хто й зна куди поховали. Один був на цвинтарі в могилу своєї дружини 6 чувалів, пудів на 30, закопав. Знайшли, викопали, забрали і засіяли. Своє до зернини мобілізували, а таки без державної допомоги не обійшлось. Бо воно ж таки із 42 господарств артілі лише 12 середняків. Решта — сама біднота... А тут, як на гріх, наш голова захворів. Що його робити? Кожна зайва людина на степу потрібна, збори скликати ніколи... Призначили тимчасово заступником голови Мацалигу. Спочатку нібито й нічого. Сівба, бриґади, змагання — всіх захопило. Наш брат до землі жадібний. Відмовились глитаї землю сіяти, залякати думали, та нічого, бач, не вийшло, колгосп на себе взяв. Засіяли. Тільки в роботі Мацалигу ми дуже мало бачили. Він усе більше тачанкою то в район, то з району, то ще десь пропадав. Звісно, голова! Справи!

— А хто керував? — не втерпіла свитка наопашку.

— Хе. Хто? Був у нас такий, середняк один, Качуром Іваном звався, лановодством орудував. На ньому і виїхала артіль. Плян склав, насіння підготував, бриґади по дільницях розподілив — добрячий лановод був, хазяїновитий. Все майно своє до артілі передав. Найкращі коні мав — і ті здав. Сам працював, рук не покладаючи. Кажуть, син з Червоної армії на нього дуже впливав.

До гурту наблизилось ще чоловіка з п'ять нових слухачів. Оповідач скрутив нову цигарку, запалив і плів далі мереживо оповідання.

— Еге, так на чому я зупинився?.. Ага, на Качурові. Добрий, кажу, лановод був, на степу розумівся краще, ніж аґрономом. А воно, самі знаєте, в колгоспі лановод все одно, що на фабриці інженер або майстер. Всьому виробництву лад мусить дати; де який шмат землі лежить, де що можна, а що не можна сіяти,

позмін пильнувати, знати коли, що й де вбирати, кого куди послати... Все лановод мусить знати. Поганий лановод — погане господарство. От хоч би, прикладом, артіль „Зорю“ взяти. Убирали дальній ячмінь, а чистосортну пшеницю цілий масив на сто гектарів занехаяли. Бо, кажуть, встигнемо з козами на торг. Мовляв, під самим носом той масив, від села близько. Ячмінь убрали, а там яра встигла. Кинулись брати — людей не вистачає. Засмикались. Так і загинула чистосортна „Українка“. А все лановод винуватий. Ячмінь рятував, а пшеницю занапастив. Врятував сто — загубив тисячу. Наш цього нізащо не допустився б.

Нова затяжка цигарки піддала бадьорости оповідачеві.

— Обсіялись — краще не треба. Більшовицьку сівбу провели, стали більшовицького врожаю дожидати. Спочатку робота всіх захоплювала, то мало про що й базікали, а коли повернулися з поля, у всіх язики розперезалися. Все трудодень з уст не сходить. Інша лиха личина вилка з дороги не прибере без того, щоб не спитати:

— А чи запишуть мені за це трудодень? А скільки той трудодень коштує?

— А що воно за штука той трудодень?

— Паличка,— кажуть правлінці,— скільки паличок — стільки трудоднів.

— А карбованців скільки?

— Хто й зна! —Тут робота лановода скінчилася. Тут уже голова мусить працювати і лад давати. Та де там! Мацалигу не впізнати. Підібрав таких, як сам, чоловіка з три і бенкетує мало не щодня. З того й почалось. Закрутилось усе так, що скрізь тільки курява пішла. Народ носа похнюпив. Коні тижнями не прибирані, цілий день не годовані, не напов́ані. Одного

разу хтось із глитаїв поодв'язував уночі коні та й порозганяв по селу. Довелося потім цілий день переймати, а люди скрізь сміються — бач, догосподарювалися!

Дисципліна нікудишня, кожний так і дивиться, щоб собі побільше урвати. Бо одержиш там що, чи ні за той трудодень, а поки не ґав, Хомко. Заходився був Качур господарство всередині артілі впорядковувати, так завгоспу, теж з Мацалигиної компанії, так і визвірився на нього.

— Ти що — каже — не в своє діло лізеш?

— Як не в своє, адже коні мої?

— Дзуськи! Були твої, а тепер наші.

А воно й то правду сказати, ганяли Качурові коні куди слід і не слід, то були коні — на ввесь куток славилися, а то самі шкіра та кістки лишилися, з ніг почали падати. А що вже грязюки на них, так і глянути страшно. Конюхи аби день до вечора. Трудодень табельник записав, то вони й подались додому, лишивши все на призволяще, а самі не туди, що за той трудодень більше напаскудили, ніж наробили. Та й хто ж йому лад дасть? Мацалигина компанія добралась до артільного добра, мов кози до сіна, і почали тринькати — твоє — моє, а моє — богове. Бога немає, отож і моє у мене лишається. Немов і безвірники, а справді шахраї. Дійшло того, що рівняти всіх почали. Сало в кого є — нарівно, кури — теж нарівно. Спочатку реманент усуспільнили, а то вже й до прискринька добиратись почали... Дивились, дивились на це діло колгоспники, бий тебе лиха година, думають, як отак працювати на чорта пухлого, то хай йому грець. Проте, помовчували, боялись, бо Мацалига був на одного так цитьнув, що той аж присів, сердега.

— Що, — каже, — на Соловки захотів?

Почали тоді виходити з колгоспу. І загрозами не вдержав. Качур, і ще дехто почали були умовляти,

так ніхто й слухати не хотів, а Мацалига ще заохочує:

— Катись, каже, ковбаскою, ніхто вас не держить.

Самого Качура Мацалигина компанія з п'яних очей мало не побила. Добре, хлопці не дали. А то все чіпляються та кажуть:

— Що, шкура, медалю заслужити хочеш, в голови лізеш? Все одно не виберемо.

Тюхтіїв підкрутити нікому, а тих, що артільне добро пильнували, Мацалигина компанія поїдом стала їсти. Ніде проходу не дає. Потягли з колгоспу додому. Із 42 в артілі тільки 8 лишилось. Мацалига головує, два побратими господарством та скарбницею орудують, дві вдови та інвалід коло них лишилися, все одно йти нікуди. Їм мацалигинці що дадуть, те й добре. Майно,— що колгоспники по хатах назад розтягли, те й врятували, решту Мацалига з компанією до ручки добили. Поділили майно, та не заспокоїлись. Кинулись до землі, до засівів та й зашкребли п'ятернею в потилиці. Майже увесь засів у Мацалигиній артілі лишився. Спочатку були нам нічого й давати не хотіли, та сільрада примусила. Відрізали нам, що за законом покладено, а решту — не чіпай! Та як його не чіпатимеш, коли нам на господарство по одній, найбільш півтори десятини відрізали, а їм десятин по тридцять на брата припало. Всяка там земля була: державним насінням засіяна, глитайська котора, неподільна, отож, виходить, крім колгоспу, на неї ніхто права не мав. Закон такий. Та хіба ж воно може бути, щоб за радянської влади та закони проти бідноти були, міркуємо собі. І самі собі ж відповідаємо — ні, не може. Так як же воно так?

— Колгосп, — кажуть сільрадчики,— влада за колгосп, нічого не зробиш. Ви хоч і біднота, а проте, — індивідуальники, а колгосп — то вище за бідноту. Он що!

— Ні, думаємо, тут щось не так. Якби його повернути, щоб не на Мацалигине з глитаями, а на наше вийшло? І хто б його отак повернув? Самі цього й не знаємо. Закрутились мужики, круть - верть — нічого не виходить. А Мацалига, коли і хто б до нього не звернувся, все відповідає:

— Почекайте кінця господарського року, а там і розрахуємось.

— Добре чекати від добрих людей, а то ж від Мацалиги! Ми й до сільради, і до райвиконкому, і до партосередку. Так і так, мов, поділіть нас. Куди там! нічого не виходить. Самі, кажуть, виходили, на себе й нарікайте. Дішла справа й до округи. Прислали уповноваженого. Молодий, гарячий! Спочатку був за Мацалигу взявся, як почав гримати на нього, понакручували, каже. А той у відповідь йому наші заяви тиче, мовляв, ми ні при чому, самі порозходились, а ми от, біднота сама, залишились. Той і повірив. Звісно, чужий чоловік.

— Ну, господарюйте собі, каже. Та й за нас узявся. Ви й такі й сякі праволомники! глитайські оборонці! колгоспи ламаєте, вас би в буцигарню! Такого холоду нагнав, гірше ніж на окружному суді за старого режиму. Нагримав і рота не дав нікому відкрити. Сів і поїхав. Лишилися знову наші ні з чим.

Згодом і другий уповноважений приїздить. Цей був чолов'яга трохи поважніший, в окулярах навіть, говорив тихо, не квапився. Тільки і з нього нічого путнього не було. Пішов він до Мацалиги та й почав того умовляти, чого сваритесь? Чи не можна так, щоб тихо, мирно, по - хорошому? Мацалига все слухав, головою похитував, а потім і каже:

— Та хіба ж з ними, — цебто, з нами, — щось зробиш? От ви сядьте на моє місце і спробуйте керувати цим народом.

Той назад.— Та я хіба що, каже. Я ж тільки так... Треба, значить, щоб з'ясувати, заґітувати, значить.

— Еге ж,— відповідає Мацалига,— з'ясовували і аґітували.

— Ну, то й робіть, як самі знаєте. Вам видніше. Тільки дивіться, колгоспа не розвалюйте.

— Не розвалимо!— посміхається Мацалига.

Потім і цей уповноважений поїхав. Відзначив, що у Вишневому колгосп не розпався, та й по всьому.

Тут уже й жнива от-от надійдуть, а мужики ходять, мов неприкаяні. Жінки, так ті завзятіші,—візьмемо,— кажуть,— рогачі, та добре відчухраємо Мацалигу з його компанією, а засів таки заберемо.

— Ідіть ви під три чорти з вашими рогачами,— лаються мужики.— Ви накапостите, а нас до права притягатимуть.

Не дозволяли бабам того робити, але й самі непевні були, як його із скрути вилізти. Тут понад 30 господарств по півтори десятини засіву мають. А там п'ять лайдаків по тридцять, мов пани, посіли. Інваліда та дідів старих, звичайно, не рахували. То люди були такі, що їх кожен міг скривдити. За себе ні постояти, ні сказати не могли. Що дадуть їм, і за те спасибі.

Як же, думаємо, вони той хліб вбиратимуть? Хто каже, що тракторовня трактора їм пришле із снопов'язалками, а то, мо, й цілого комбайна. Тільки стали ми помічати, що Мацалига до глитая Хуторного унадився. Особливо вечорами.

— От того, що на хуторі „Січ" живе?

— Він самий,— потвердив оповідач.

Він знову припалив цигарку. Слухачі перестали лузати насіння й почали зручніше вмощуватись, щоб краще чути.

— Погана справа, з глитаями зв'язавс Воно й раніше він на той хутір їздив, та все якось не звертали уваги.

 Тепер видніше стало. Тільки дивимось, щось ніби не теє... Став Мацалига декого з колгоспників підговорювати, щоб хліб разом збирати.

— А на яких умовах? — питаємо.

— Що ж, — каже, — ми вас не обділимо. Крийте з третьої частини — вам сніп, нам два.

Ахнули селяни. Оце, кажуть, здорово! З нашої землі з нашої праці і от такої... Оце так придумав! І почали його на всі боки лаяти. Лаяли, лаяли, а проте, дехто став і погоджуватись. Чи не краще б ото припинити це безглуздя, бо поки щось виспориш, то й це загубиш. А тут все таки хоч щось та дістанеш.

— Ну що ж, — питає Мацалига, — погоджуєтесь? Ми, якщо той, то й набавити декому можемо. Навіть з половини дамо. Тільки так, щоб зібрати, змолотити і нам готове зерно на двір звезти.

Зовсім почманіли селяни. Це ж ясна справа: нічого не робивши і стільки хліба матимуть — тисячі пудів! А защо... їм аби хліб забрати, продати, а там і колгосп побоку, шукай винуватого! Але де б він той хліб опинився... звісно... їм гроші на пропій, а Хуторному хліб для спекуляції.

— Ти, диви!.. — неспокійно зайорзали довкола слухачі.

— Став дехто з селян навіть реманент лагодити, щоб по хліб їхати, а дехто з-під сволока повітки люшню чи костура якогось там наготував, збирались були розрахуватися з компанією, коли жнива почнуться.

Хто й зна, чим би ця справа скінчилася, чия б узяла. Тільки аж гульк заїхав у наше село автомобілем Марк Хорол. Добрий чолов'яга, старий партієць, робітник. Він восени у нас колгосп організовував. Як довідався про справу, відіслав автомобіля далі, а сам у нас лишився.

— Ви, хлопці, — каже до всіх, — гайда по району, а як назад, за мною заїдете. Я ж тим часом дещо пороблю тут.

Заїхав та й став на квартиру у Качура Івана, ланового нашого. Як довідались ми, що Хорол приїхав, повна хата в Качура набилася. Усі з скаргами. Тільки ж Іван уже встиг нас попередити. Розказав Хоролові, як воно й що. Розповів не так, як у канцелярії, а немов би на сповіді... Так, позбиралися ми ото, і не кликав нас ніхто, а самі поприходили. Слухав, слухав наш клопіт Марко Хорол, а потім і каже:

— Нічого, хлопці, з цього не вийде. Треба вам колгосп організувати!

— Як, знову! — залементували наші. Та хай воно провалиться, щоб ото знову ж на чорта лисого працювати!

— Ви, — каже Марко, — не гарячіться. Вас на налигачі до колгоспу ніхто не тягтиме, а тільки ж, щоб той хліб убрати і право на нього мати, інакше, як у колгоспі, не можна.

Воно, звісно, думаємо, хто проти, ми всі за. Алеж у Мацалигинську артіль ніхто не піде. Так і відказали йому.

— Це інша річ, — відповідає Хорол. — Ви кажіть, згодні організувати знову свій колгосп?

А в самого тільки бісики в очах стрибають. Щось, видно, добре надумав. Іван Качур першим погодився і став інших уламувати. Уламали таки.

— Ну, якщо так, то й пишіть зараз протокола, — запропонував Хорол.

Написали, порозписувались, правління обрали, головою Качура настановили, все як слід. Марко того протокола взяв, учетверо зібгав, у портфель поклав і каже:

— А тепер давайте другу постанову про те, щоб об'єднатися з артіллю Мацалиги.

Всі мало не знепритомніли. Вухам і очам не вірять, щоб Марко Хорол і отаке пропонував! Та ні, то він

 жартома. Ще ж тількищо сам пропонував не йти до Мацалиги, а організувати окрему артіль, а тепер на тобі, об'єднуйся. Добрі жарти!

Але де там до біса ці жарти. Знали Хорола, що слів на вітер не кидає, тільки як же воно так, ніхто й розуму не добере.

— Ні, не погоджуємось. Що ж це ви з нас, кажемо, глузуєте? То окремо, а тепер до нього.

— Ну, як собі хочете. Глузувати з вас не збираюся,— всі так і почервоніли від того, що таку прикрість доброму товаришеві зробили,— а від того, що казав, не відмовляюся. Адже я ж вам не радив поодинці до Мацалиги ходити, а цілим колгоспом ви інакше розмовлятимете.

Годин із дві сперечалися. Надворі вже й світати почало. Наші голови оливом поналивані... Дивлюсь я на обличчя Хоролове, нічого, так собі обличчя, як і в усіх: круглолице, засмагле, вітром обвіяне, з глибокими очима під високим чолом. Дивився, так, дивився на нього, і немов мені хто розуму прибавив. Зрозумів думку його, він все щось на думці мав, та не все казав, а як відчув я оце, одразу на його бік став... та тільки теж мовчу. А наші хлопці, самі знаєте, які, аби одного прорвало, а там і всі потягнуться. Пристали ми й на цю пропозицію. Цілу ніч договорювалися.

— Ну, тепер,— каже Марко,— треба зареєструвати цей протокол і статут та через сільраду скликати об'єднані збори.

Як довідались про це мацалигинці, аж з лиця спали. Сам Мацалига на „Січ" до Хуторного подався. Повернувсь звідти та й каже своїм:

— Не дреф, братця. Поїде Хорол, все по-старому буде. Виживемо!

Почали готуватися й ми до об'єднаних зборів нашої артілі з Мацалигиною. Над вечір зібралися. Воно й

гиликати довго не доводилося. Наші три десятки з половиною як на голках сидять, не діждуться, а тих 8 чоловіка теж одразу поприходили. Мацалига все коло Хорола крутиться, той його про артіль розпитує, Мацалига відповідає. Так ніби все нічого... Однак треба збори починати. Марк Хорол, як представник вищої влади, заходивсь порядкувати. Відкрив збори, обрали президію, двоє наших, один з Мацалигиних.

— Який порядок денний?— питає наш голова.

— Та який же, відповідаємо, всім звісно — про злиття двох колгоспів, щоб хліб разом вбирати.

— Є ще які питання?

А Качур між іншим і каже — ще можна поточні справи додати. Подивився я на Хорола, а він від цієї пропозиції ледве помітно, краєчками губ, посміхнувся, ну ж, думаю собі, щось буде.

Зробив Марк Хорол коротеньку доповідь, розказав про колективізацію, про статтю тов. Сталіна, про перекручування і запропонував, щоб виправити ті болячки, що були в колгоспі, та й знову до спільної роботи стати. Пропозицію про об'єднання одноголосно ухвалили. Мацалига хотів був, щоб кожного окремо приймати, персонально, значить, та Хорол йому гонору трохи збив.

— Ви — каже — товаришу, з колгоспом справу маєте, а не з окремими особами.

Той і принишк. Стала справа, як бути з правлінням, треба ж обрати об'єднане, бо в нас своє, у них своє. Отож, коли проголосували про об'єднання і поставили питання про правління, наш лановод Качур Іван і каже:

— Треба заслухати звіти обох правлінь і обрати одне.

— Вірно!— кажуть збори.

Почав робити доповідь Качур. Та що ж її робити, коли правління цієї ночі обрано. Прослухали ту куцу

 доповідь, дійшла черга до Мацалиги, а він й закрутивсь.

— Я, каже, не готовий. Треба справи переглянути... може відкладемо?

— Що ж, — відповідає Марк Хорол, — воля народу... а тільки як один склав, то і вам треба складати...

Як не крутивсь Мацалига, нічого не вийшло. Довелося таки відповідати. Як засипали його запитаннями, матінко моя! Вже й ніч надворі, а наші все запитують. Все згадалося. І коні, і кури, і гроші, і трудодні: як одним приписували, а другим недописували, і оте, що їздить на „Січ“ до Хуторного, і багато чого іншого.

— Я, — відповідає, — у своїх справах їжджу.

Знаємо, які то свої справи. Тут вже і Хорол, що досі мовчав, почав пропозиції вносити. Першою: визнати доповідь незадовільною — погодились. Друга: призначити ревізійну комісію для ревізії всіх справ — затвердили. Третя: не обирати до правління жадного мацалигинця за їх пияцтво — так і вийшло.

Як стали правління обирати, вони і від себе кандидатури виставили: Мацалигу та скарбника Холодія. Тільки де вже там... правильно розрахував Хорол, їх п'ять, нас тридцять з гаком. Жадної руки за них не піднеслося. А дехто все на вухо шепоче один одному.

— Дарма, що не обрали. Вони ще себе покажуть!

— Хай кажуть.

Обрали правління. Голова зборів питає.

— А чи є ще які питання?

— Є, — каже Хорол з місця.

— Ну, то давайте.

Підвівся Марк Хорол, щоб усі чули, і почав:

— Вношу пропозицію, щоб Мацалигу, скарбника, завгоспа та ще двох, що допустилися до руйнації артілі, за підозрілі зв'язки з глитайнею, за пияцтво... і

почав і почав вичитувати, а потім одразу як чесоне — виключити зараз із членів артілі, а ревізійна комісія потім скаже, що з ними далі робити.

Спершу збори тільки роти роззявили. На якусь мить зробилось тихо, мов перед бурею, а потім одразу як зірвались, як заплескали в долоні, як загомоніли:

— Вірно!

— Правильно!

— Геть з наших лав!

А старий партизан, незаможник Левада, як гаркне на всю пельку.

— Хай живе радянська влада, комуністична партія і тов. Марко!!

Всіх немов розірвало. Як ревнули ура, то аж горобці сонні з-під стріхи на землю попадали! Ото було здорово, і голосувати не довелося. Всі за! Шпана Мацалигинська тихше води стала...

Напружені досі обличчя слухачів засяяли щирим сміхом.

— Поїхав Хорол, лишив наказа голові сільради простежити за роботою ревізійної комісії. А воно і без того можна було б обійтись, самі добре стежили. Як почали ревізію, багато дечого в артілі не долічили, з того, що держава дала. Дещо в дворі Хуторного познаходили. Запакували Мацалигу з його компанією до бупру, вдови та інвалід з нами в колгоспі лишилися... А через якийсь день усі, як один, у степ вирушили. Наш голова, лановод колишній, так хлопців порозставляв по бриґадах, що тільки один одному жару піддають. Жнива так і горіли під руками. Все до стебла прибрали. Вчасно і хлібозаготівлю виконали і обсіялися з озиминою. А оце тепер і вас на буксир брати приїхали...

Оповідач замовк. Осіннє сонце останнім промінням огрівало землю й освітлювало чепурно вбраний будинок колгоспника. Сьогодні Тернівці приймали в себе

 бриґаду Вишнівців, що брала їх на буксир, як відста-лих у сівбі та хлібозаготівлі. Оповідач був з Вишнівки. Всі потроху підводились, розпрямляли потерплі руки, ноги.

На ґанок будинку колективіста вийшов завідувач. Він звернувсь до присутніх:

— Заходьте, товариші, та будемо починати разом із гостями жовтневий вечір спогадів і передачі досвіду.

Хтось із гурту кинув жартома:

— Він уже скінчився.

Харків — Миколаїв. X/XI 1930 р.

Л. АВ...

ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНА ПЛЯТФОР... МІЖНАРОДНЬОГО БЮРА РЕВОЛЮ...НОЇ ЛІТЕРАТУ...

Товариші, дозвольте мені почати мою доповідь з передачі нашій другій світовій конференції палкого братнього привітання від Російської Асоціяції Пролетарських Письменників. (Оплески).

Темою моєї доповіді є обґрунтовання плятформи міжнароднього бюра пролетарської і революційної літератури. Відповідно до цього, я мушу зупинитися на питаннях, зв'язаних з загальною кризою капіталізму, на питаннях, зв'язаних з деякими рисами кризи буржуазної культури, на питанні про те, де ж вихід із цієї кризи, на питанні про завдання розгортання пролетарської культурної революції, на завданнях пролетарської літератури, що випливають із Ленінського вчення, і на тих організаційних питаннях, що стоять тепер перед нашим рухом.

25% і 25%! 25% скорочення за рік капіталістичного виробництва у всьому світі і 25% збільшення за рік виробництва соціялістичного в нашій країні, і 40%.

[1] Доповідь на Другій Світовій Конференції Революційної Літератури в Харкові 12 листопада 1930 р. З технічних причин подаємо стенограму доповіді в дещо скороченому і неправленому від автора вигляді. Ред.

збільшення за один рік у важкій промисловості в нашій країні! (Оплески).

Товариші, це не випадкове зіставлення цифр. 25% зменшення є не просто наслідок кризи, так само як 25% збільшення не просто наслідок вдалого року. Це цифра, що показує, як відбувається змагання двох систем.

Це цифра, з якої видко, як ми за низького рівня виробничих сил у країні показуємо в цій країні нечувані темпи, показуємо, які величезні можливості криються в соціялістичнім способі господарювання. І оця от цифра, показуючи можливості соціялістичного виробництва, викриває сучасний капіталізм, як таку систему виробничих відносин, що душить, пригнічує й підрізує можливості справжнього розвитку виробничих сил.

Ніколи ще Ленінське вчення про імперіялізм, як про добу кризи й загнивання капіталізму, так яскраво, наочно й виразно не потверджувалося фактами, як оце тепер. Ми бачимо, як у нашій країні поширюється засівну площу, а тим часом у ПАСШ відбувається кампанія за зменшення розмірів засівної площі на 20—25%. А тим часом у Бразилії цього року викинули в море 2 мільйони мішків кави, щоб збільшити ціни, а в Єгипті видано декрета про зменшення здобутку бавовни на 30%, при тім районам, що цього не послухаються, відмовляються дати зрошування. А в Австралії є нині постанова уряду знищити 1 мільйон овець, щоб збільшити ціни на м'ясо й на шерсть.

Якщо ви візьмете виробниче завантаження промисловости, ви побачите, що в Америці металюрґійну промисловість завантажено на 50% виробничих можливостей, що в Німеччині працює половина доменних печей тощо.

Але ми знаємо, що головна виробнича сила це робітнича кляса, і тут цифра 25 виступає ще один раз. 25 мільйонів безробітних у капіталістичному світі. Там безробіття, а в нас бракує робітників.

Це нове зіставлення двох систем, з якого видко те, що наша розгортувана соціялістична система показує небачені рекорди й нечувані можливості виробничих сил.

Маркс казав не раз про те, що розвиток виробничих сил, що система великої промисловости має революційний характер і саме тепер, більше ніж будь-коли, ми помічаємо великі суперечності між революційним характером сучасних виробничих сил і між капіталістичними виробничими відносинами.

Візьміть ви, товариші, ті величезні можливості технічного розвитку, технічної революції, візьміть ви ті великі ножиці, що нині є між великими можливостями, розкритими досягненнями науки й техніки, і між безладдям у системі капіталістичного виробництва. Технічну революцію спричиняє електрифікація, але розвиток електрифікації, в зв'язку з кільцюванням, з можливістю передання енерґії на велику відстань, в зв'язку з тим, що виникає потреба плянового запровадження електрифікації, натикається на приватну власність, на капіталістичну конкуренцію, і тому величезні можливості електрифікації, які вже є, не використовується. А тим часом електрифікація спричиняє технічну революцію, а тим часом електрифікація дає змогу замінювати парові рухачі на електричні, що відкриває нечувані можливості автоматизації виробництва і через це можливості визволення людської праці.

Автоматизація виробництва відкриває такі можливості, що через деякий час семигодинний робітний день, що його ми запровадили, як величезне досягнення, почне здаватися за дитячу пустяковину, тільки за перший крок до визволення людської праці.

І цієї автоматизації там не можна запровадити, бо вона знов таки натикається на рамки капіталістичного виробництва. Я не говоритиму вам, чому так гальмує автоматизацію боротьба капіталістичних трестів між собою, чому американські мідяні трести затримують розвиток алюмінової промисловости, чому затримується методи розріднення вугілля, які відкривають нечувані можливості заміни одної з найтяжчих форм людської праці в ділянці вугільної промисловости.

Кожен серед вас, хто стежить за газетами й журналами, знає про величезні факти неприпущення запроваджувати ці методи в капіталістичному суспільстві. Лише у нас — в країні диктатури пролетаріяту, — є всі передумови до того, щоб цілком змінити це становище

і створити на основі соціялістичних виробничих відносин нове оточення для праці, нові громадські відносини. Ми ці нові умови для праці успішно творимо.

Загнивання капіталізму стає ясним для кожного ока, і не тільки нашого комуністичного ока, ока людей, які революційно хочуть змінити капіталістичний порядок, але це стає ясним навіть більше чи менше чесним буржуазним економістам стільки, скільки ці поняття не суперечать одне одному, бо бути чесним буржуазним економістом це річ майже неможлива.

Згадайте недавню дискусію в німецькій економічній науці навколо доповіді Зомбарта про долю капіталізму, він каже про те, що ми спостерігаємо захід капіталізму, що він, капіталізм, вступає в вік сорокалітньої людини, яка не може приховати свою трухлявість і дедалі більшу старезність. Це було років півтора-два тому, це було раніше, ніж сталася криза американського капіталу, це було ще перед тим, а тепер ми бачимо в світовій буржуазній науці ще більше песимізму, і такий видатний німецький економіст, як от Роберт Леерт, виступив з теорією про шкоду взагалі дальшого технічного поступу.

Ми бачимо розвиток якнайбільшої капіталістичної кризи; ця криза, яка є, найбільша криза в історії людства, ця криза в кількох країнах перетворюється просто на революційну ситуацію. Багатьох фактів не наводитиму,— візьму за приклад Китай.

Досить простежити за тим, що відбувається в Китаї. Кожен серед нас здає собі справу з того, що в Китаї маємо територію з 30-мільйонною людністю, де є радянська влада, 30 тисяч червоноармійців і 6% комуністичного прошарку серед них, що 4 мільйони партизанів провадять боротьбу проти капіталістичного пригноблення.

У Німеччині маємо надзвичайну економічну несталість, кризи, розпад капіталістичної системи, перемогу фашистів на виборах, що потверджує цю величезну хисткість становища буржуазії. І візьміть ті голоси, що їх завоювала наша героїчна комуністична партія, або згадайте ті бої на барикадах Лянзіна, що за ними, затаївши дух, стежить уся світова робітнича кляса. Отаких фактів можна навести безліч, і всі вони з різних

 поглядів підводять нас до тієї велетенської загальної кризи, що її переживає капіталізм тепер, коли остаточно руйнуються й викриваються,— як тривіяльні обивательські теорії, такі, що відбивають впливи наших клясових ворогів,— теорії організованости капіталізму, коли, як ніколи, ясно випинаються не якінебудь тимчасові коньюнктурні, скороминущі суперечності капіталізму, а коли виявлено, викрито й загострено структурні, корінні, основні історичні суперечності капіталістичного способу виробництва взагалі, зокрема і на основі стабілізації і через стабілізацію.

Хіба ми не спостерігаємо нині в капіталістичному світі кризи всієї версальської системи і щонайбільшого на цій основі прискорення темпів нового революційного піднесення на всім світі? Сьогодні справді мало говорити просто про те, що ми вступаємо в добу революційного піднесення,— ми бачимо величезне прискорення темпів революційного піднесення, дальші кроки світової революції чутно зараз більше, ніж будьколи за останні роки. Цьому глибокому наростанню світової революції відповідає й величезне прискорення темпів соціялістичного будівництва у нас, в Радянському Союзі. Ту картину протиставлення двох світів, яку подав т. Сталін на XVI з'їзді, стверджується щодня, найясніше розуміння її доходить до свідомости кожного пригнобленого капіталізмом, кожного трудящого, кожного визискуваного по всіх куточках всесвіту.

Ми нині в СРСР заходилися практично знищувати кляси, бо значення ліквідації куркульні як кляси, значення тієї величезної роботи викорчовування коріння капіталізму, що ми виконуємо в нашій країні, полягає в тім, що ми взялися знищувати кляси в нашій країні,— і саме тому т. Сталін з повним правом на XVI з'їзді сказав, що ми, СРСР, вступили в добу соціялізму.

У нас є величезні труднощі, і кожен товариш із-за кордону, який приїхав сюди, може бачити, якими труднощами, в яких муках, як болісно відбувається процес соціялістичного будівництва, але кожен бачить водночас і той ентузіязм, той патос творчої роботи, що є в країні, бо робітнича кляса і маси селянства, що йдуть за нею, подають приклади того, як по-справж-

цьому будує робітнича кляса нове суспільство і як вона веде за собою найпригнобленіші маси трудящих.

Цілком ясно, що в цих обставинах надто гостро ставиться питання про загрозу світової війни. Я на цьому пункті не спинятимусь, бо сьогодні ви тут чули докладну, цілком вичерпну, правильну доповідь т. Бехера на цю тему. Саме тому, що ми в нашій країні тепер заходилися винищувати ті капіталістичні шари, які можуть бути опорною базою на випадок інтервенції, саме тому, а також через загальну кризу капіталістичної системи, з усією гострістю стоїть питання про военну загрозу. Згадайте кампанію з приводу радянського демпінґу. За нею криється люта ненависть до радянської системи, збільшена тим, що вперше на капіталістичних ринках з'явилася пшениця, здобута в колгоспах,— у соціялістичнім секторі нашого сільського господарства.

Природна річ, що ввесь цей галас про демпінґ тощо, як вам відомо, вказує на щонайбільше наростання загрози війни проти СРСР. Ясно, що війна проти Радянського Союзу спричинилась би до загальної світової війни. Отож ми бачимо на ввесь зріст величезну кризу, що її переживають усі капіталістичні країни. Природно, що в цих обставинах цілком неминуча криза буржуазної культури.

Маркс сказав свого часу, що думки панівної кляси є в кожну добу панівними думками. Інакше кажучи, кляса, що з погляду матеріяльного є панівною, становить собою і панівну духовну силу. Панівні думки є ідеальний вияв панівних матеріяльних відносин.

І вся система буржуазної культури, природно, спирається на цілий ряд таких панівних ідей, про які сказав Маркс. Точнісінько так, як капіталістичні виробничі відносини не дають можливости розвивати виробничі сили в бік матеріяльний, так само панівні капіталістичні ідеї не дають розвиватися людській культурі.

І цілком ясно також, що коли б ми могли спекатися цих панівних ідей, то людські науки почали б розвиватися вдесятеро швидше, під стягом пролетарської революції.

Я не говоритиму про суспільні науки, але кому не відоме відродження філософії, коли ми бачимо, як

 філософія перетворюється на справжню служницю релігії, коли ми помічаємо по всіх капіталістичних країнах розвиток абсолютного ідеалізму, найтривіяльнішого емпіризму, ідеалістичної діялектики, що вперше в історії людства прозвучала величезною трагедією буржуазної думки, яка не могла піти далі своїх клясових рамок.

Щодо світової економічної кризи, то буржуазна економічна думка заспокоїла капіталістів, але вона виявила цілковите банкрутство щодо передбачення, щодо можливости зорієнтуватися в тих фактах, в яких вона мусіла зорієнтуватися. Минулого року ми спостерігали однак кризу в ділянці таких наук, які з першого погляду здаються неклясовими, надклясовими, що не мають, здається, нічого спільного з тією клясовою боротьбою, яка відбувається серед людського суспільства.

Візьміть таку ділянку наук, як природознавство, як історія походження людини. Ви всі пам'ятаєте, як свого часу в нашій пресі з'явився обіжник, що його видав губернатор однієї з культурних округ у Північно-Американських Сполучених Штатах, у березні 1925 року. У цім обіжнику вміщено „найкультурніший" пункт про те, що треба вважати незаконним для всякого навчання,— в університеті, в нормальній школі і по всяких інших школах — викладання таких теорій, які потверджують природне походження людства.

Отака заборона наукових викладів, підкорення викладання релігійним цілям, ясно показують, у яких обставинах доводиться розвиватися людській думці. Візьміть хоч би медицину. Хіба ми не бачимо на сторінках спеціяльної преси лементу про її кризу? Хіба ми не були свідками такого становища, що, наприклад, німецькі лікарі на конґресі лікарів порушували питання про те, що треба оголосити науку за безсилу, за безсилі взагалі наукові методи? І на 89 з'їзді природознавців та лікарів Загербух і Ернест закликали до інтуїції, до апології релігії. Так само на останньому медичному конґресі у Франції прямо говорилося про велику ролю циганської медицини, про поворот до телепатії тощо. Або візьміть таку ділянку науки, як от антропологія, наука, що в капіталістичнім суспільстві повинна служити за доказ переваги тої чи тої

раси і бути знаряддям капіталістичного пригноблення. Таких прикладів можна навести безліч.

Нещодавно, наприклад, у Німеччині міністер народньої освіти видав брошуру з назвою: „Проблеми освіти за сучасної кризи культури". Цей міністер народньої освіти в буржуазній Німеччині змушений був заявити про те, що апотеоза панування людства над природою закінчується неминучим крахом. І цей самий міністер Беккер запитував, де ж вихід із цього становища? Він намагався знайти вихід у вірі в святість і божественність походження людини. Він вважає, що ця віра в святість і божественність походження людини є вихід із утвореного становища — краху наших пізнань всесвіту. А звідси природно,— коли він говорив про завдання педагогіки, то проповідував те, що треба насамперед сприяти замиренню клясових суперечностей і розвиткові релігійної терпимости.

Він змушений був заявити, що іншого виходу немає, що треба ждати, поки зміниться суспільна система, бо на основі капіталістичних взаємин нема іншого виходу з цієї кризи.

Товариші, таку саму загальну кризу ми помічали і в літературі. Ми ще не здаємо собі цілком справи з тої величезної кризи буржуазної культури, яка безперечно є факт. Ми — міжнароднє бюро революційної літератури — в світовому маштабі повинні бути обізнані з усіма позиціями клясового ворога, бо ми мусимо розташувати клясові сили, мусимо скупчити наш удар на ворога в міжнароднім маштабі. Ми тепер бачимо величезну кризу буржуазної культури. Якими саме ідеями вона може живити мистецтво, які ідеї вона може дати письменникові, якими ідеями вона може надхнути їхню творчість?

Ми бачимо тепер величезне ідейне зубожіння, помічаємо ідейну кризу в світовій буржуазній літературі, найповнішим виявом якої є чимраз збільшувана невідповідність між справжньою художньою літературою і між тим, що ми в нашій країні звемо читвом, літературою тривіяльною, літературою нехудожньою, літературою обивательською, літературою міщанською, літературою для післяобіднього читання обивателеві, що перетравлює ситий обід.

По капіталістичних країнах гостро йде вниз крива художньої літератури, і скажено йде вгору крива цього читва. Цікаво це твердження ілюструвати прикладами з американської практики. Нещодавно відомий американський видавець Юліюс, який видав в Америці масову бібліотеку, написав книжку про досвід своєї видавничої роботи. Він каже, що коли він видавав був клясиків, уривки з біблії, справжнє красне письменство, то цієї літератури ніхто не читав. Читають насамперед присвячене питанням статі; усе те, що йде під знаком сексуальної літератури, все мало надзвичайний успіх. Він наводить приклади, що коли він видав відомий твір світової літератури Ґотьє, під назвою „Золоте руно“, він розійшовся тиражем у 6 тисяч, а коли він цю книжку випустив за іншою назвою — „У шуканні білявої коханки“, то розійшлося її 60 тисяч примірників.

Він розповідає випадок з виданням Мопасана, коли він видав книжку вибраних Мопасанових оповідань, з назвою „Пампушка“, то її розійшлося 15 тисяч, а коли він цю саму книжку випустив під іншою назвою — „Кохання та інші оповідання“, то її негайно розійшлося десятки тисяч примірників.

Таких фактів можна навести дуже багато. Я не обтяжуватиму вашу увагу поодинокими фактами; мені хочеться навести тільки такі факти, що ілюструють загальну картину, а загальна картина така, що читво давить на все те, що належить до мистецьких творів, і це закладене в капіталістичних умовах літературного побуту.

Згадайте роман Бальзака, в якому викрито всі суперечності капіталістичного літературного побуту, за якого неможливо пробити собі дорогу справжньому талантові, коли критики запродують себе на службу певному видавництву, коли немає того, що може зватися незалежною думкою.

І це становище, що було кілька десятків років тому, що його описував Бальзак, властиве й для теперішнього часу. Тепер те загальне капіталістичне загнивання, що його ми констатували, в літературі капіталістичних країн позначається дуже помітно. Якими ідеями може буржуазна суспільність живити своїх читачів? Ідеєю фашизму. Згадаймо фашистську Італію.

Всі італійські літературні журнали рябіють скаргами, що нема своєї італійської літератури, що переважає перекладна література, що на одну книжку італійську припадає багато й багато книжок перекладних з чужих літератур.

Відомий письменник, якого перекладено російською мовою,— не знаю, чи його перекладенс українською,— Джовані Папіні недавно писав у свої статті, присвяченій італійській літературі, що вона являє собою *травень*, а *жовтень* — згодом. Його, Джовані Папіні, була правда, але він не розуміє, що для того, щоб був травень, конче потрібно зробити Жовтень. Цього не розуміє Джовані Папіні, але це все дедалі більше розуміють кадри наших письменників, дедалі більше розуміють навіть кадри дрібнобуржуазних письменників, що нині починають усвідомлювати собі дійсний стан речей. І не випадково ми в Італії бачимо, що коли й пощастило щось утворити італійському фашизмові, то навіть не таку занепадницьку літературу, як от роман Д'Аннунціо, а такі твори підлабузницького паскудства, перед якими відходить на задній плян червона халтура в нашій країні. Ми завжди кажемо про те, що треба боротися в нашій країні з цією халтурою. Фашизм міг заплідити буржуазне суспільство тільки ідеєю реваншу, ідеєю антиколоніяльної екзотики. Фалш цих ідей можна викрити, але ці облудні ідеї покладено в основу художніх творів. Ці твори можуть тільки правити за буржуазні агітки і нічого спільного з художньою літературою не мають.

У наших агітках передається ентузіязм нашої кляси, і в нас є такі агітки, які можуть увійти до історії літератури як цінне мистецтво. А буржуазна агітка тенденційна в гіршім значенні цього слова, не посуває вперед літератури, а навпаки, тисне на неї. У буржуазній літературі панує витончений індивідуальний психологізм; як от у Пруста й Джойса. Саме витончений індивідуалістичний психологізм свідчить про той величезний розклад буржуазного мистецтва, який у нас перед очима. Цей витончений індивідуалістичний психологізм тільки з першого погляду цілком протилежний антипсихологізмові футуризму. Світові футуристи проповідували викинути з літератури психологію тощо.

 Були проти того, щоб порпатися у людській психології взагалі, але ця протилежність — тільки на перший погляд. У капіталістичній літературі Пруста й Джоріса, а також Марінетті, вони перегукуються між собою через антиколективізм, індивідуалізм, протиставлячи себе колективові. Оці тенденції це — та загальна основа, зворотними сторонами якої в однім випадку є індивідуалістичний психологізм розкладу, а в другім випадку — спроби футуристично-фашистського бізнесу.

Або візьміть, товариші, той величезний розквіт містицизму, який можна бачити в світовій літературі, — навіть на масових конкурсах у тій самій Америці, у Франції, — на першому місці іде література, пов'язана з темою містицизму, спіритизму, вірою в надприродне тощо. Згадайте з цього погляду надто характеристичну еволюцію одного з найвидатніших французьких письменників Ж. Ромена, який після свого цілком реалістичного роману „Бог плоті", написав книжку „Коли корабель потопає", в якій повно зверхмістики, де говориться переважно про ролю інтеліґенції, що ми бачимо в багатьох творах буржуазних письменників. Згадаймо роман Велза „Сподівання", де Велз нападає на рух мас, каже, що, мовляв, маси темні, некультурні, нічого перебудувати не можуть, що перебудувати світ і створити нове суспільство зможе тільки інтеліґенція, якій треба доручити долю людства. Він каже, що коли ви в новій хаті розставляєте меблі, ви ж не будете радитися з кішкою, як розставляти меблі, нащо ж притягати некультурні маси до перебудови суспільства? Така теорія одна з найпоширеніших у буржуазній літературі, але цю теорію неминуче спростовує дійсність.

Ця теорія служить тільки, щоб утворювати ілюзії, і невеличкі кола людей, які ідуть між робітничою клясою і капіталістичним світом, дедалі більше переконуються неможливости посідати якесь серединне проміжне становище.

Пригадайте, товариші, оту течію світової літератури, яка нині так позначилася розвінчанням ролі розуму і вихвалянням стихії, пов'язаним з індивідуальним психологізмом, що про нього говорили отаке тоді, коли ми тут показали великі зразки праці за пляном, пляиової роботи переважно, плянової системи взагалі; і

— подібно до того, як в нашій країні шкідники провадили роботу проти пляну, зменшуючи плянові можливості,— так і в буржуазній літературі ми спостерігаємо безпосередній відбиток розкладу, як просту неможливість вправитися з кризою, маємо розвінчання розуму й вихваляння стихії.

Це є перехід до ворожнечі проти цивілізації, що помічаємо в більшості буржуазних творів.— Ми маємо ворогування проти цивілізації, своєрідне відродження ідей Руссо і в німецькій літературі і те саме в буржуазній французькій, у вигляді популізму, у вигляді потягу до землі, спроби створити комерційну ідилію за доби імперіялізму, в XX столітті. Ось основні ідеї, основне річище, яким іде буржуазна література.

У Німеччині ми маємо еволюцію найвидатніших німецьких експресіоністів, візьмімо, наприклад, Газенклевера, що належить до лівого крила експресіоністів, або Франца Верфеля, що перейшов до уклінности перед ворітьми Нью-Йорку, і ми побачимо, як виразно й гостро постає перед кожним письменником питання про вибір чи капіталістичних панівних ідей, чи тих ідей, які запалюють робітничу клясу, що йде під прапором революції.

Є ще в буржуазному світі пацифістичні течії, і нам треба дати пацифістській літературі різку й виразну оцінку. Мені здається, що в більшості творів пацифістських літераторів закладено не гуманні міркування, не любов до людини, а в більшості творів буржуазної і дрібнобуржуазної пацифістської літератури закладено острах перед тим, що імперіялістична війна перетвориться на громадянську. Отже, побоювання громадянської війни, а не любов до людини,— ось звідки йде головний струмок сучасної пацифістської і дрібнобуржуазної літератури.

І природна річ, що ми в найдалекозоріших, найсерйозніших і найцікавіших представників буржуазної критики спостерігаємо щонайбільшу свідомість тієї кризи, якої зазнає нині буржуазне мистецтво. В останнім, серпневім, числі французького журналу „Ревю Лепен“ ми читали статтю Жоржа Діво, присвячену розглядові французької літератури, де він заявляє, що у Франції сталася криза роману, поезії, спостерігається

 відчай, і це все обертається на сіреньку старість літератури.— Підсумки плачливі,— каже Жорж Діво. Нам до цієї оцінки додати нічого. Буржуазні критики самі знаходять оцінку того становища, яке є в буржуазній літературі. Неминучість кризи та її поглиблення видко кожному і навіть більше — наявність саме такого мистецтва свідчить про загальну кризу буржуазної культури. Через це ми повинні неминучо констатувати той розпад форм у мистецтві, що його помітно в буржуазній літературі, саме на основі ідейної здрібнілости, на основі кризи старого змісту, розуміючи під змістом світогляд і розуміючи під розпадом форм розпад переднішого стилю буржуазного мистецтва.

У нас, у Радянськім Союзі — і в РСФРР, і на Україні, і в Закавказзі, ми бачимо спроби протиставити мистецтву фотографію, спроби протиставити нарис романові, газету — мистецтву.

Коли в нас це протиставлення, ця тенденція, без розкладу, являє собою кризу зростання нашої літератури й того змісту, який робітнича кляса надає літературі, там ця криза являє собою розпад, занепад переднішого буржуазного стилю, там це наслідок того, що передніша форма мистецтва західньої буржуазії — роман, такий роман, який виник за доби розквіту буржуазії, за доби, коли вона прямувала до влади,— занепадає. Ці форми не можуть миритися з буржуазним занепадницьким мистецтвом, після загнивання капіталізму і загальної кризи буржуазних ідей, яка спричинює поглиблену кризу буржуазного мистецтва.

Де ж вихід із тієї кризи буржуазної культури, з загальної кризи капіталізму? Згадувана криза в буржуазній літературі, яку стверджуємо, відповідає на питання тим, що потрібен вихід із закутня буржуазного мистецтва, і вихід цей залежатиме від загальної відповіді на питання про долю капіталізму й завдання боротьби за соціялізм.

Наше об'єднання революційних і пролетарських письменників пов'язане не на одній творчій плятформі. Ми не можемо дати тих самих гасел для відбиття в творчості і революційним письменникам, які наближаються до пролетарської літератури, ми не можемо

дати загальних і однакових творчих гасел, хоч встановлятимемо загальні передумови й методи і даватимемо загальні політичні передумови; наше об'єднання може дати їм тільки одну відповідь. Наша відповідь — це гасло пролетарської літератури, наша відповідь — гасло культурної революції, наша відповідь — гасло будування пролетарської культури. Але ми маємо й іншу відповідь і іншу протилежну систему поглядів. Цю іншу відповідь дає світова соціялдемократія, і ми повинні ясно уявити собі цю лінію, коли будемо битися за дрібнобуржуазних письменників, щоб на бік робітничої кляси відвоювати певні шари дрібнобуржуазних письменників — майбутніх революційних письменників і потім наших спільників, — нам завжди треба ясно собі усвідомлювати, що найголовніший ворог, з яким ми битимемось, це світова соціялдемократія.

У неї своя теорія даного моменту, мовляв, капіталізм ще не пережив себе, мовляв, капіталізм розвивається, мовляв, ми з стадії організованого капіталу переходимо в стадію надкапіталізму, а усунення загрози воєн, зростання державного капіталізму, яке помітне по всіх країнах, це є не що інше, як зростання соціялізму, що ми живемо за доби вростання в соціялізм тощо. Якщо додати до політичної демократії, до господарської демократії, ще й культурну демократію, то матимемо повну картину „вростання" в соціялізм.

З погляду цього особливо ярко викрито видатнішого теоретика теперішнього 2-го інтернаціоналу бельгійського соціяліста Анрі Демана. Я хочу нагадати вам дві його статті, що їх видрукував у журналі „Монд" т. Анрі Барбюс. Саме в цьому, редаґованому Барбюсом, журналі „Монд" ми подибуємо дві статті, що являють собою сучасне евангеліє соціялдемократії з 2 інтернаціоналу загалом.

У цих статтях Деман дійшов висновку, що центр ваги не в політиці, а в культурі, що основне для характеристики становища — в тім, що ми повинні бачити, що соціялізм це не проста мета, а що головне це — сучасна реальність соціялізму.

І далі на зміну християнському вченню, що „царство боже в середині вас", приходить пророк Деман і проповідує, що соціялізм у середині нас. Він розводить

 мирне толстовство в пероробблюванні людського матеріялу, щоб врости в соціялізм без жадної суспільної практики, бо ця суспільна практика стихійно й автоматично, на основі політико-господарської демократії, являє собою не що інше, як вростання в соціялізм.

У іншій статті Демана, видрукованій у „Монді", ми натикаємось на розмови про витончену пролетарську культуру. Мовляв, якщо можлива будь-яка пролетарська культура, то це не культура мас, а культура, яку може створити соціялістична інтеліґенція.

Мені здається, що цей вираз „витончена пролетарська культура" показує клясове коріння того гасла, яке робітнича кляса відкине, як одне з найтривіяльніших обивательських уявлень про літературу.

Оця теорія культурної демократії, на яку ми натикаємось, являє собою не що інше, як розгорнуту програму буржуазної ідеології, і ми вважаємо цю теорію культурної демократії за одну з неминучих складових частин системи поглядів, яку ми вважаємо не за соціялдемократичну, а за соціялфашистську.

Згадайте про культурну практику в соціялдемократії. Не дарма в Німеччині за соціялдемократії скоротили асиґнування на робітниче студентство і вдвоє збільшили асиґнування на монархічні пам'ятники. Ця культура 2-го інтернаціоналу дозволяє нам тут вважати її за систему поглядів соціялфашизму. Цю програму спрямовано до поглиблення й дальшого поширення буржуазної ідеології серед робітництва, а ми теоріям клясового миру протиставимо теорію клясової боротьби, і теорії про світову культуру протиставимо теорію про культуру гегемона-пролетаріяту.

Товариші, іноді доводиться натикатися на такий погляд, що гасло культурної революції відбиває не що інше, як некультурність тієї самої Росії, на якій народи Радянських Соціялістичних Республік будують соціялізм, що, мовляв, запровадження соціялізму почалося в країні, яку Ленін називав країною напівазійською, некультурною, і через це, мовляв, висунули гасло культурної революції.

Це велика помилка. Гасло культурної революції є світове гасло. Гасло культурної революції є у нас одночасно гасло виробничого дозрівання пролетаріяту.

Капіталістичному суспільству властива не тільки економічна нерівність, капіталістичному суспільству ще властивий надмірний клясовий розвиток. Смішно говорити про культурну рівність буржуазії та робітниц ва. Смішно говорити про справжнє глибоке приєднання мас до буржуазної культури в умовах капіталізму, бо там усю систему роботи побудовано на тім, щоб давати масам тільки найпотрібніші крихти буржуазної культури: адже справу народньої освіти по всіх країнах, і особливо це помітно у Франції, побудовано на двох системах — одну запроваджено для учнів з вищого стану, а для учнів з нижчого стану — іншу. Тим то говорити про культурну рівність і недооцінювати можливости культурного дозрівання робітничої кляси було б великою помилкою.

Буржуазія, ще не опанувавши владу, була культурно-панівною клясою, була культурно вища за ту клясу, що їй вона приходила на зміну.

Можливість піднести свій культурний рівень робітництво дістане після своєї перемоги, хоч і за капіталізму пролетаріят уже утворює такі елементи культури, які вищі за капіталістичну культуру. Марксизм — це єдиний ідеологічний світогляд, яким можна пізнавати ввесь навколишній світ і закони природи — цю теорію наукового пізнання світу творять уже за доби капіталізму. Ми не можемо недооцінювати можливостей пролетаріяту в умовах політичного панування буржуазії.

І тут є дві небезпеки, на які ми в різних формах натикаємось майже по всіх секціях нашої організації. Це, поперше, недооцінення можливостей культурного розвитку робітництва до диктатури пролетаріяту і, подруге, переоцінення цих можливостей.

Одна теорія дуже ліва, мовляв, про яку там пролетарську культуру говорити, коли ми ще не скинули влади буржуазії. Коли пролетаріят візьме владу до своїх рук, тоді ми утворимо пролетарську культуру, пролетарську літературу. Це зовні ніби ліва, але насправжки капітулянтська теорія.

Друга небезпека криється в переоціненні культурних можливостей, що, мовляв, ще до захоплення влади, до запровадження диктатури пролетаріяту, у нас

 є багато можливостей культурного розвитку. Цей погляд, що неминуче межує з теорією культурної демократії, що неминуче становить собою цілий ряд проміжних ланок, є сповзанням до теорії вростання.

Енґельс ще 1846 року писав про становище робітничої кляси в Англії. Він сказав, що немає єдиної англійської нації, що в Англії є два народи — буржуазія й робітництво. Відтоді минуло вже десятки років, які ще поглибили цю протилежність кляс з погляду культури та мови, що з них вони користаються по всьому світі.

А ми, рівняючи до передвоєнного часу, маємо багато можливостей для розвитку робітництва силою тих успіхів, яких добувся марксизм, так і тих успіхів, яких домоглася робітнича кляса, так само і через те, що є держава робітничої кляси, де марксизм є панівний світогляд на всіх ділянках ідеологічного фронту. З цього погляду і наш з'їзд є виразник цього самого процесу, що дає змогу констатувати наступне зростання пролетарської культури, і в багатьох країнах доводиться вже битися за культурну гегемонію, бо в багатьох ділянках настільки виросла пролетарська культура і настільки загострилася клясова боротьба по всьому світі. Ми вживаємо два вирази: і культурна революція і пролетарська культура.

Нам доводиться, як ви самі знаєте, зустрічатися з теоріями, які є аналогічні поняттю пролетарської культури. Автори цих теорій не усвідомлювали собі того, що ми пролетарської культури не протиставимо нашій культурній революції, але пролетарська культура є не що інше, як клясовий зміст культурної революції, бо культурна революція — це одна з найгостріших форм клясової боротьби, де мовиться про те „хто — кого" і де успіхи пролетарської культури є пряме мірило і вияв того, як розв'яже робітнича кляса своє історичне завдання домогтися культурної гегемонії на всіх ділянках ідеологічного фронту.

Теорія, що заперечує пролетарську культуру, являє собою недооцінення клясовости культури. Так, ми марксисти, більшовики, що стоїмо на ґрунті філософії Маркса і Леніна, ми не заперечуємо об'єктивної істини культурної наступности; ми знаємо, що вся минула

історія людства під гнітом капіталізму являє собою не просту облуду, не просто помилки, викривлення правильних уявлень про дійсність в наслідку панівних ідей, ми знаємо, що на основі матеріяльного виробництва і того великого процесу опанування законів природи і розвитку продукційних сил, які характеризують історію людства, у цьому процесі здобуто силенну силу практики, званої емпірією, досвідом перетворення, законом пізнання світу, його об'єктивного руху тощо, тощо.

Через це ми не відкидаємо всієї старої культури, через це ми не розуміємо цих завдань культурної революції так, як люди, що хотіли б себе поставити в становище „голої людини на голій землі". Ні, ми беремо стару культуру, розбиваємо її на складові частини, як будівлю, яку ламають на цеглу, щоб цю цеглу використати на новий дім, так і ми; ми являємось єдиними заступниками, справжніми носіями культурної наступности.

Буржуазія тепер уже не дає можливости як слід розвиватися культурі; саме капіталістичні панівні ідеї гальмують розвиток культури, принижують її, заводять її в закутень капіталістичного загнивання. Ми прорвали цей закутень пролетарськими новими ідеями і ми боремось за перемогу світової революції. Нам пощастило по-справжньому оцінити величезний досвід, і ланцюг культурної наступности перейшов уже до рук робітництва, правда покищо ще в один бік—або весь цей ланцюг культурної наступности перейде до рук робітничої кляси, або далі під гнітом капіталізму відбуватиметься занепад і загнивання буржуазної культури.

Ми говорили про культурну наступність тому, що культурна наступність не заперечує культурної революції, бо ми знаємо, що для того, щоб справді могла далі розвиватися вся людська культура, для цього її мусять запліднити панівні ідеї робітничої кляси; для цього цю передншу буржуазну культуру треба буде переробити з нового погляду, відповідно до нашого світогляду — і культурна революція є не що інше, як форма здійснення робітництвом культурної наступности.

Але робітництво не ставить себе в становище „голої людини на голій землі", водночас воно не впадає в становище школяра, учня, у становище людини, яка

 стоїть навколішках перед досягненнями буржуазної культури. Робітнича кляса піде озброєна новим передовим, що один може вести вперед, світоглядом пролетаріяту і, приєднуючись до нової культури, засвоюючи її, робітництво виступає в ролі кляси, яка переробляє всю стару культуру.

Коли нова кляса заходиться опановувати культуру старої кляси, то або вона переродиться під впливом цієї високої культури, або її, цю культуру, переробить, розіб'є на складові частини, як ту стару будівлю, з якої, як я сказав, використають цеглу на будування нового дому. Тим то ми не відокремлюємо і не протиставимо одне одному завдання засвоєння й перероблення, ми тільки боремося за те, щоб усе величезне завдання розв'язання робітництвом всього досвіду буржуазної культури відбувалося під знаком боротьби за ідейну гегемонію пролетаріяту, за справжню боротьбу.

Досвід соціялістичного будівництва в нашій країні показує, як гірко, як важко розплачується робітництво за свою некультурність. Ви всі знаєте процеси шкідників, які відбуваються в нашій країні, коли навіть та технічна інтеліґенція, якій ми нібито довіряли більше, ніж комусь іншому, доручали їй найвідповідальнішу роботу, утворювали найліпші умови, давали простір технічній ініціятиві, організації талантів, коли вся інтеліґенція в її верхівці виявилася шкідницькою, виявилася на поводку в світового капіталу, мріяла про те, як здійснити імперіялістичну інтервенцію. Це промовляє за ті величезні завдання, що стоять перед робітництвом — виробити власні нові культурні кадри.

Перед нами стоїть завдання перебудувати всю науку саме під час розгортуваного соціялістичного будівництва в нашій країні; ми дедалі більше починаємо відчувати ті буржуазні рамки, в які на нашій території замкнено техніку в ліпших галузях давнішої науки.

І в ці рамки ми впираємось, ми мусимо їх розламати, щоб відкрити нові шляхи для науки, яка має йти вперед під прапором марксизму, щоб бути знаряддям у нашій соціялістичній практиці. Це треба розв'язати тепер же, але культурна революція не закликає тільки до цього так само, як не являє вона собою просто процесу

розв'язання тих завдань буржуазно-демократичного культурництва, які не могла доробити буржуазія.

Культурна рев люція не обмежується тільки цією роботою, вона, провадячи боротьбу загалом, являє собою і процес величезного масового перетворення людей старого суспільства на здатних будувати нове суспільство соціялізму.

Отже ми починаємо будувати, ми, старі люди з минулим старих навичок, старих традицій, пережитків минувшини, проте нікому іншому не можна цього будувати, нізвідки взяти нових людей, щоб будувати нове суспільство, але нове суспільство витворить людей, що перестануть бути людьми старого суспільства, переможуть самих себе і на основі громадської практики переroблять усю свою психологію.

Маркс сказав, що для масового переродження самосвідомости і щоб виконати саме комуністичне діло, конче потрібне масове перероблення людей, яке безперечно можливе тільки в практичному русі, отож революція конче потрібна не тільки тому, що не можна ніяким іншим способом скинути панівну клясу, але й тому, що визволена кляса може тільки в революції очиститись од усього бруду старого суспільства і зробитися здатною створити нове суспільство.

Це величезне завдання починаємо ми здійснювати в нашій країні, підходячи такими велетенськими історичними кроками до культурної революції, як до подолання протилежности між розумовою і фізичною працею.

Зменшувати різницю між фізичною і розумовою працею, яка так яскраво характеризує капіталізм, ми почали в нашій відсталій країні вже тепер, на основі перших успіхів соціялізму, почали переборювати в нашій соціялістичній практиці цю протилежність розумової й фізичної праці.

Згадайте про наших робітників-ударників, згадайте про зустрічний промфінплян, який ми запроваджуємо в нашій країні, згадайте про ту хвилю соціялістичного змагання і ті школи-підприємства, які ми утворюємо, те злиття суспільних і виробничо-технічних функцій які властиві нашим ударникам, згадайте про всю цю героїчну комуністичну працю і про ті нові комуни, які виникають по

 наших підприємствах, з яких ростуть нові форми побуту, згадайте ви про всі ці явища — і ви побачите, що ми вже тепер справляємось із завданням перероблення людського матеріялу, очищення його і перетворення його на тих нових людей, які утворять нове соціялістичне суспільство, на тих людей, які зможуть, непомітно для нас, виявляти первісне соціялістичне нагромадження нових почуттів.

Старе ми перемагаємо розумовою і фізичною працею, перемагаємо не на тій основі, про яку весь час говорили буржуазні теоретики.

Ви знаєте, як буржуазні теоретики усяких мастей завсіди трактували соціялізм. Соціялізм, мовляв, нівелюватиме індивідуальність, стригтиме всіх под один гребінець, соціялізм нібито дасть щонайбільше зниження людського матеріялу.

Але саме наша культурна революція вказує на ті величезні можливості зростання людської індивідуальности, людської особи, які відкриває соціялізм. Не треба плутати: одна річ — зростання індивідуалізму, а інша — зростання індивідуальности. Ми з практики нашої культурної революції показуємо, як на основі велетенських соціялістичних форм свідомости відбувається величезне зростання людської індивідуальности. Саме це ми бачимо в тім величезнім процесі культури, в тім великім піднесенні широких трудящих мас, які ми бачимо в нашій країні.

Товариші, ми тут, заклопотані великими завданнями, дуже часто навіть не звертаємо уваги на такі великі досягнення, які є в нас по найрізноманітніших ділянках. Я вже сказав, що в нас є всякі форми виробничих комун, що в нас зростають усякі побутові комуни. Тільки недавно, 7 листопада, у „Правді“ надрукований нарис Михайла Кольцова, під назвою „Люди готовы“, де Михайло Кольцов розповів про одну з побутових комун, до якої вступають люди з різним заробітком, робітники з різними кваліфікаціями, всіляких професій неоднакового культурного рівня, — і всі однаково здають усі свої гроші в цю комуну й беруть стільки, скільки їм потрібно. Він розповідає про те, як у цій комуні досягли якнайбільшої товариської спільности, в якій ми вбачаємо великі паростки нового.

Комуну Кольцов дуже зворушливо характеризує так: коли вони спочатку взяли до своєї комуни, висловлюючись старим терміном, куховарку, не кваліфіковану селянку, висловлюючись по-старому — „серую деревенщину", то вона, ця селянка, так переробилася в комуні, що навчилася грамоти й тепер учиться на робфаці. Взяли вони другу робітницю, і з нею повторилася та сама історія. Те саме відбувається і з третьою.

Ось як у нашій країні переробляється величезний людський матеріял, ось як у нашій країні, на основі широченного розмаху культурної революції, зростає пролетарська культурна революція, процес утворення нових людей, розквіт людської індивідуальности, що її раніш зовсім нехтував капіталістичний режим.

І ми в своїй діяльності міжнародного бюра революційної літератури, вирішуючи загальні літературні питання, мусимо зважити на загальні питання культури.

Досвід дискусії в нашім Радянськім Союзі з Троцьким у питаннях пролетарської культури показав, що не можна визначити правильних шляхів пролетарської літератури, не можна дати певної відповіді на завдання, які стоять перед робітничою клясою в ділянці мистецтва, не розв'язавши раніш загальної проблеми пролетарської культури. От чому і нам, у нашій діяльності міжнародного бюра революційної літератури, для того, щоб накреслити певну відповідь на питання про пролетарську літературу, треба порушити загальне питання про культурну революцію. Бо теорія пролетарської літератури, а з нею і творча плятформа пролетарської літератури є дві частини одного цілого, з одного куска зробленого ленінського вчення про культурну революцію і пролетарську культуру, як про клясовий зміст.

Ми повинні тепер перейти до проблеми пролетарської літератури. Розв'язуючи питання пролетарської літератури, ми мусимо зважити на вчення про культурну революцію і пролетарську культуру.

І коли ми висуваємо проблему пролетарської літератури, то ми насамперед відкидаємо від неї позаклясовість, чи безклясовість, чи надклясовість літератури.

Клясовість мистецтва для нас — аксіома, така сама аксіома — клясовість пролетарського мистецтва, і як

 клясовість всякого іншого мистецтва, як знаряддя клясової боротьби.

Пролетарська література останніми часами зробила такий великий крок уперед у світовім маштабі, що навіть буржуазна преса не може обминути своєю увагою пролетарського літературного руху.

Отже, ми останнім часом у видатніших органах буржуазної преси бачимо систематично друковані відгуки, замітки, статті, де говориться про той письменницький рух, що має метою своєї творчости служити визволенню робітничої кляси.

Правда, це освітлення бува інколи зовсім анекдотичне. Ось, наприклад, не так давно у французькій газеті „Нувель літерер" проводилося анкету про пролетарську літературу та селянський роман. Якби наші збори були клюбом гумористів, то можна було б навести багато анекдот.

Треба сказати, що вигадати більшу анекдотичну нісенітницю, ніж та, яку в тих анкетах подано, надзвичайно важко. І я вважаю, що буде ознакою пошани до наших зборів, коли я тільки згадаю цю анкету з тією зневагою, яку може викликати в нас розклад буржуазної думки.

Відзначу тільки деякі тривіяльності про те, що таке є пролетарська література. „Пролетарська література це література про пролетаріят", або „пролетарська література це така література, що пишеться тільки для малописьменних".

Мені здається, що можна вказати цю риску, яка бринить не тільки в цій анкеті, а й бринить ще в усіх відгуках буржуазної преси, надає відповідного тону всім виступам буржуазної преси в цім питанні.

А дехто писав, що термін пролетарська література відгонить задушливим запахом громадського об'єднання і справляє неприємне враження мстивого чи бунтівливого, чи принаймні соціяльного піднесення. А от селянський роман у них це інша річ, тут нема клясової боротьби. Тут мовиться про той популізм, що про нього я вже згадував.

Я вважаю, що ми з найбільшою втіхою можемо й повинні почути цей голос клясової ненависти, з якою буржуазні письменники говорять про наших письменників.

Характеристично, що такого типу відгуки ми маємо, звичайно, в цій самій газеті „Нувель літерер", але ми подибуємо такого ж типу міркування і в „Монді", у тов. Барбюса.

Правда, це було в формі анкети, але мушу зауважити, що людина, яка ставить свій підпис під журналом, вона, якщо виходить анкета, звичайно мусить висловити своє ставлення до неї.

Нам не властива терпимість до буржуазної ідеології взагалі й найменше нам властива терпимість до людей, що мають великі заслуги перед пролетарським рухом, що належать до типу письменників, якими пишається і хоче пишатися надалі світова робітнича кляса, але які ставлять свій підпис під таким журналом, що компромітує їхнє чесне ім'я і комуністичний рух.

Повторюю, ці анкети я згадав тільки для того, щоб показати той дух зненависти, з яким говорить буржуазна преса про пролетарську літературу.

Але ми в світовім маштабі маємо такі тенденції, які в нас, у Радянськім Союзі, ми називаємо троцькізмом тощо.

Цю тенденцію висловлює А. Бретон у журналі „Монд", підтримуючи теорію Троцького про неможливість утворення пролетарської літератури. Річ у тім, що ці теорії Бретон проповідує на сторінках „Монду" і брак думок він компенсує численними цитатами з писань Троцького.

Що ми розуміємо під пролетарською літературою, коли говоримо про неї? Під пролетарською літературою ми розуміємо не всяку літературу, яку творять вихідці з робітничої кляси. Під пролетарською літературою ми розуміємо не всяку літературу, в якій пишеться про робітничу клясу.

Ми під пролетарською літературою розуміємо таку літературу, що з погляду робітничої кляси знає суспільні заходи впливу на неї, на перебудову суспільства в суто комуністичному дусі.

Ось що розуміємо під пролетарською літературою, коли говоримо про неї. Це розуміння не пробуває поза часом і історією, ми знаємо історичний характер цього розуміння, що пролетарська література на різних етапах свого розвитку сповнена всіляким змістом.

Те, що було пролетарське учора, може перестати бути пролетарським сьогодні, бо підвищується рівень культури, бо підвищується культурний рівень робітничої кляси, бо ставляться дедалі більші вимоги до наших пролетарських письменників.

Тим то, коли ми підходимо до пролетарської літератури, ми зовсім не з одним аршином підходимо до пролетарської літератури радянської, до пролетарської літератури в Америці або в Китаї. Ми аналізуємо конкретні умови розвитку літератури в певній країні і, зваживши це, сповнюємо конкретним змістом поняття про пролетарську літературу. При тому ми, товариші, зважаємо на те, що розвитку пролетарської літератури, отак визначуваного, як я сказав, не можна зрозуміти без обліку світового характеру розвитку пролетарської літератури, без якнайбільшої інтернаціоналізації досвіду, що його нагромадили окремі загони творців пролетарської літератури, не усвідомлюючи цього досвіду в своїй міжнародній боротьбі.

Якщо поставити питання, що ближче до німецької пролетарської літератури — німецька буржуазна література, чи радянська література нашого Союзу, то я гадаю, що ближча наша радянська література. Або візьмім Угорщину, ясно, що ближча наша радянська література, ніж угорська буржуазна література.

Нині рух пролетарської літератури, утворення стилю пролетарської літератури відбувається на основі її досвіду, запозиченого від окремих загонів творців пролетарської літератури.

Цим ми не згладжуємо різного рівня. Ми знаємо, що є головні рівні, що їм відповідають творчі завдання, цим рівням.

Які творчі завдання їм відповідають? Ясно, що відповісти на це питання можна на підставі конкретної аналізи певної країни.

Мене цікавлять ті загальні передумови, на які повинні зважати всі національні загони пролетарської літератури.

Троцький каже, що метода марксизму — це не метода мистецтва. Усе завдання наше щодо утворення пролетарського мистецтва полягає в тім, щоб довести зворотне, що метода марксизму є саме та метода, якою

утворюється пролетарське мистецтво, що все завдання всіх людей, яких робітнича кляса виділяє на працю в ділянці мистецтва, і полягає в тім, щоб утворити марксистську творчість, виробити марксистську художню методу, знайти марксистське визначення творчих шляхів розвитку літератури.

Наше генеральне завдання те, щоб опрацювати методу діялектичного матеріялізму в мистецтві, опрацювати марксистську художню методу, і саме розуміння художньої методи б'є по цих теоріях, бо саме поняття художньої методи ніколи не передбачало, що письменник — це щось ніби грецький медіюм, якому навіює щось із середини, якому наказує якась несвідома чи підсвідома стихія.

Коли ми говоримо про ролю світогляду, під цим ховається великий зміст, без якого нічого не можна зрозуміти з нашої постави питання художньої методи, і зокрема та велика дискусія в питаннях творчого порядку, яка відбувається по всім нашім Радянськім Союзі і становить собою якнайбільший інтерес для всіх наших закордонних друзів; вона підкреслює особливу ролю світогляду, бо для нас питання про ролю світогляду письменника сполучене з питанням про участь письменника в практиці його кляси.

Ми кажемо, що новий тип письменника, тип, якого утворює робітнича кляса, формується тільки тоді, коли цей письменник не кабінетний теоретик, не байдужий спостерігач життя збоку, не простий фотограф, а являє собою передового борця своєї кляси, який не мислить свою роботу, свою творчість поза щоденною і практичною і справжньою участю в практичній боротьбі своєї кляси.

Але ми вважаємо, що коли тільки так ставити питання — тільки суспільна практика, то з цього нічого не вийде, бо кепська людина, яка працює окремими методами. Це не буде борець робітничої кляси. Про цю людину, яка мусить боротися в такій галузі, можна сказати, що їй треба вчитися, ще раз учитися і знову вчитися, щоб посуватися наперед і далі взяти участь у загальній практиці; для письменника потрібно, щоб було глибоке усвідомлення дійсности, щоб практику сприймав не без зв'язку, як якісь гори вчинків і дій,

 щоб письменник умів оцінювати їх, щоб світогляд для письменника був за ту вишку, з якої він міг би бачити завтрашній день, щоб він знаходив у сьогоднішнім дні завтрашній день, щоб він умів перемагати сьогодні й утворювати завтра.

Ми кажемо: новий тип письменника утворюється там і тоді, коли завдання участи кляси в утворенні своєї літератури розв'язується позитивно. Кадри наших пролетарських письменників приходять у мистецтво, не обтяжені великим вантажем давніших культурних цінностей.

Письменник з робітничої кляси приходить у мистецтво і приносить не так тягар культури своєї кляси, як інколи тягар некультурности. Більша частина наших письменників, тут у Радянському Союзі, так само й за кордоном, не має відповідного теоретичного підготування, через це завдання учби стоїть на першому пляні, через це, підкреслюючи питання про ролю світогляду, потрібний певний рівень загальної культурности, щоб виросла наша культура, щоб виріс культурно наш письменник, без чого ми не утворимо нового мистецтва.

Питання про ролю світогляду, важливе з погляду того, що в зв'язку з ролею світогляду утворюються символізми, експресіонізми, реалізми, сюрреалізми, дадаїзми тощо. Відкидаючи все геть, як дурниці і брязкальця, всупереч школі буржуазних течій ми протиставимо дві течії — матеріялізм і ідеалізм.

Самі ці погляди щодо матеріялізму і ідеалістично-художніх метод походять із ставлення письменника до дійсности.

Кожний художник виходить з дійсности, але орудує по-різному: орудує матеріялізмом, беручи курс на відповідну об'єктивну дійсність; інший керується тим, що буржуазний письменник Петер Альтенберґ формулював „Як я це бачу", не як воно є в дійсності, не згідно з справжніми процесами, які об'єктивно дано, а „як я це бачу".

Є дві відмінні лінії, які протиставлені одна одній. Матеріялістична лінія насамперед, якщо говорити грубо, відмінна в художнім курсі на відповідно-об'єктивну дійсність, щоб передати дане, або дійсно можливе об'єк-

тивно і згідно з дійсними законами, що відповідають дійсності.

Я хочу цим показати, що така постава питання про об'єктивні показники не суперечить суб'єктивній поставі пролетарського письменника. Навпаки, пролетарський суб'єктивізм, коли можна говорити про пролетарський суб'єктивізм тут,—я далі скажу, чому не підходить це до пролетарської кляси, — він дає максимально об'єктивні пізнання дійсности.

Коли ми говоримо про матеріялістичну лінію в колишній літературі, з повним правом ми можемо казати про те, що там був матеріялістичний напрям великою мірою, але він був напрямом стихійного і обмеженого матеріялізму.

Візьміть, наприклад, творчість Золя, що належав до матеріялістів. Біологізм Золя не є в непримиреннім ставленні до матеріялізму. Його біологізм не заплющує очей на дійсні процеси, що відбуваються у навколишнім житті. Буржуазний світогляд не давав йому змоги по-справжньому пізнати ті нові передові тенденції, які в навколишнім буржуазнім суспільстві намічалося. Хіба в Золя ми не мали, як от у його романі „Мрія", зриву до містики? Якщо ми візьмемо Толстого, а багато пролетарських письменників учаться у Толстого, хіба не ясно, що в Толстого є елементи діялектики, елементи розвінчання свідомого й підсвідомого. Вони є, і відповідно до цього можна з'ясувати багато особливостей Толстого.

Коли ми говоримо про матеріялістичний і діялектичний напрям у художній літературі, ми не тільки полегшуємо завдання засвоєння позитивного досвіду, який призбирала буржуазна література, а й тим самим вказуємо на ті завдання, що стоять перед пролетарськими письменниками, бо найбільше у світовій літературі письменників-діялектиків а ми повинні утворити письменників матеріялістів-діялектиків.

Отож діялектика, підкреслюю, у тій обстанові величезних темпів, що оточують кожного з нас, в обстанові ламання, швидкої зміни, боротьби, бо одна боротьба замінюється другою, у цій обстанові без діялектики розгубиться письменник, він зможе охопити тільки одну ланку, одну частину і не охопить всього

 процесу загалом. Він не зможе зрозуміти справжнього значення того чи того явища, не зможе зрозуміти як це явище зростає. Тим то це завдання треба підкреслити.

Згадаймо Ленінську вказівку на зривання всіх і всіляких масок. Ленін у своїй статті про Толстого казав, що Толстовській методі властивий найпослідовніший ідеалізм.

Зривання усіх масок — це твердження являє собою великий інтерес під час визначення творчих завдань пролетарської літератури. Теза про зривання всіх і всіляких масок відбиває той бік справи, який для наших письменників може на ділі здійснити те завдання, за спробу розв'язання якого Ленін хвалив Толстого. Це пов'язане з питанням про об'єктивність, за яку ми згадували.

Сучасне суспільство зацікавлене в тому, щоб об'єктивно пізнати дійсність, бо ми переконані перемоги робітничої кляси, зважаючи не на абстрактні теорії та моральні принципи, а на підставі наукової аналізи дійсности.

Ми проти об'єктивізму, бо поза байдужого спостерігача нічого не може дати. Ми проти наслідків дрібнобуржуазного об'єктивізму, який подибуємо в дрібнобуржуазної інтеліґенції навіть тоді, коли вона хоче служити чесно робітничій клясі. Ми не зацікавлені дрібнобуржуазним об'єктивізмом, щоб хоч трохи затушковувати дійсне співвідношення сил тощо, і навіть більше, це не наше завдання. Робітнича кляса в цьому не зацікавлена, вона зацікавлена в тому, щоб по-справжньому викривати навколишню дійсність, не тільки зовнішні явища, а й справжню суть процесу, що відбувається.

Ми не зацікавлені жадною мірою в будь-якім лакуванні дійсности. Революційному мистецтву раніш було властиве те, що з погляду революційної буржуазії, наприклад, певним способом ідеалізувалася дійсність. Ми не зацікавлені в жадному романтичному прикрашуванні. Ми не зацікавлені ні в якій ідеалі ації. Ні, ми зацікавлені тільки в тому, щоб наш письменник не лишався на поверхні явищ, а щоб наш письменник був теоретиком, був людиною, що не тільки здатна

фотографувати дійсність, не тільки відбивати сьогоднішній момент, але щоб він, як людина, що працює на основі діялектичної матеріялістичної методи, був здатний на передбачення.

Розвиток пролетарської літератури визначатиметься тією мірою, якою наш письменник буде здатний на передбачення, вмітиме виявляти всі паростки нового і якою мірою його світогляд не обмежуватиметься тільки тим, що йому в даний момент дано,—у такій площині ми ставимо питання.

Є буржуазна теорія, що література завжди відстає від дійсности, що письменник, мовляв, не може справитися з тим, що відбувається у процесі ламання, у процесі розвитку.

Це теорія, побудована на вченні про письменника-жерця, це — теорія, побудована на теорії про мистецтво, відірване від поточних процесів соціяльних зрушень, на вченні про те, що не можна зразу схопити й усвідомити те, що відбувається. Так, буржуазний письменник нездатний зразу охопити дійсність, бо в нього нема цієї вишки, яка зветься матеріялістичним світоглядом — марксизмом. Йому потрібна дистанція, проміжок, щоб опанувати й зрозуміти дійсність.

Наш письменник стоїть на такій вишці, яка є пролетарським світоглядом. Саме тому, що він озброюється марксизмом, він має змогу зорієнтуватися в сьогоднішнім житті, саме тому наш письменник має цілковиту можливість на практиці зруйнувати цю буржуазну теорію відставання літератури, саме тому тільки наша література, перша в світовій літературі, відкриває такі нові величезні можливості впливу мистецтва на світ, всупереч цій дрібнобуржуазній теорії.

Є теорія, що минуле мистецтво пізнавало світ, а сучасне змінює його. Цю теорію треба розуміти так, що зміняти світ можна тільки пізнаючи світ, і що між міркою усвідомлювання і переоблювання є цілковита відповідність.

Ступінь того, наскільки глибоко письменник усвідомлює і виявляє дійсність, цілком визначає вплив даного твору, що революціонізує світ.

Ми, пролетарські письменники, змінюємо світ не тільки тим, що ми пишемо плякати чи аґітаційні вірші

 Є такі неправильні теорії, це теорії, що не розуміють насамперед тих великих завдань, які загалом стоять перед робітничою клясою. Це теорія зниження змісту пролетарської літератури.

Адже ми зовсім не прихильники того, щоб у пролетарській літературі писалося тільки про робітництво. Ми знаємо, що тема про робітничу клясу, яка будує соціялізм в нашій країні, бореться проти буржуазії по капіталістичних країнах і по колоніяльних країнах, була і буде центральною темою у світовій пролетарській літературі. Але було б цеховим приниженням завдань пролетарської літератури так звужувати її завдання. Ми повинні домогтися, щоб пролетарський письменник увесь навколишній світ, усі процеси, що з ними він стикається, усвідомлював і відбивав у своїй творчості, як революціонер-практик своєї кляси. Отаке завдання стоїть перед нами, і ми боремося за історичну актуальність у пролетарській літературі і водночас за її злободенність.

Творчість багатьох письменників показує, що злободенність творчости зовсім не являє собою календарного пляну кампаній, на які письменник мусить відгукуватись.

У нас є товариші, які відгукуються на 8 березня тощо. Якщо до віршу приклеїти такий ярличок — це значить іти лінією найменшого опору, це значить не розуміти те завдання, яке розв'язує пролетаріят у мистецтві, бо утворення пролетарського мистецтва не є утворення окремого мистецтва, а є кроком наперед у мистецтві всього людства.

Якщо Ленін сказав про Толстого, що він був кроком наперед у розвитку художнього мистецтва, то тим більше пролетарська література повинна стати справді новим ступенем, новим кроком, новим етапом, новою сторінкою у художнім розвитку всього людства. Через це, коли ми говоримо про пролетарську літературу, ми ставимо питання щодо глибини пролетарської літератури, щодо справжнього розуміння актуальности, коли під актуальністю розуміється не тільки зверхню злободенність.

Нам потрібна злободенна поезія, яка була б не тільки пройнята філософією, а щоб і взагалі пробувала на

рівні ідей і переживань своєї кляси. Нам потрібна така злободенна поезія, і ми маємо таку злободенну поезію, яка нічого спільного не має з аґітаційною халтурою пристосуванців.

Ми беремо до уваги те, що не можна звужувати завдання до створення малих жанрів, що пролетаріят повинен утворити величезну різноманітність жанрів, і ми під справжньою актуальністю розуміємо насиченість філософією злободенности в тім чи іншім творі.

У нас плутають ідею і матеріял. Ми високо ставимо питання про ролю ідеї у творові, де ми в кожнім даним творові можемо знайти ідею, як змисел, логіку всієї системи художніх образів, які є в даному художньому творові, — і ми застерігаємо проти плутанини ідеї та матеріялу. Можна на матеріялі громадянської війни побудувати величезні ідеї, тему великої сучасности, так само, як ми можемо заялозити ідею неправильним недіялектичним трактуванням громадянської війни.

Це завдання стоїть перед нами і в РАПП, і по всіх асоціяціях, і в світовому маштабі, бо ми знаємо, що саме в напрямі шукання нового змісту, у напрямі постави питання про зміст повинна піти пролетарська література у боротьбі за остаточну гегемонію. Зважаючи на це, тематика може знайти нові форми пролетарського мистецтва.

Література робітничої кляси буде кроком наперед у розвитку всього людства, коли можна буде по-справжньому утворити нові форми, нові стилі в мистецтві. Це завдання розв'язується не зразу. Ми може недооцінюємо тих досягнень, які в цьому напрямі маємо. Ми бачимо роман пролетарського письменника і роман буржуазного письменника і не відзначаємо елементарної істотної відміни, що є між цими формами, званими романом.

У межах старих жанрів, візьмімо, наприклад, нарис. Ми вже бачимо в пролетарському нарисі елементи нової якости, порівняно до попереднього буржуазного нарису, і в повісті, і в байці і по всіх напрямах ми це знаходимо й бачимо. Ці відмінні моменти ми повинні старанно підкреслити. Ми знаємо, що хиби форми свідчать за недосить розвинутий зміст твору, бо

 справжня розвинутість самого змісту, не зважаючи на те, якою думкою просякатиме пролетарське мистецтво, буде мірою вироблення нової форми.

Ми не відриваємо методи від тематики. Ми знаємо, що питання методи й тематики неподільні, але ми зважаємо на те, що шлях від нового змісту до нової форми лежить через принцип примату змісту, а зміст лежить перед розумінням того, що нова форма виникає відповідно до нових етапів розвитку самого змісту, якого ми надаємо літературі.

Ленін, кажучи про елементи діялектики, в однім із останніх збірників говорив про боротьбу проти змісту й форми і навпаки, про відкинення форм і перероблення змісту. Ми спостерігаємо боротьбу нового змісту, що його ми вносимо, з старими формами; ми не стараємося думати про форму, про те, щоб уявляти її як якусь оболонку; ми знаємо, що ця боротьба дуже важка й забарна і триватиме аж доти, поки новий зміст знайде свою нову форму, відповідно з розвитком самого змісту.

Над цією формою ми по-справжньому працюємо, і більшість нових елементів цієї форми,— ми це можемо констатувати,— уже є в творчості наших пролетарських письменників, і цього ми не повинні забувати. Нам потрібна форма, яка була б зрозуміла мільйонам, бо пролетарська література оперуватиме не тисячею, не десятками тисяч читачів, не сотнями тисяч, а мільйонами — бо мільйони ідуть до бою й борються за соціялізм.

Рух мільйонів становить зміст сьогоднішнього дня. Тим то ми й повинні спрямовувати на цей рух нашу літературу, мусимо обслуговувати нашого читача, повинні озброїти його і повести його за собою. Через це, коли ми говоримо про нові форми, ми не зводимо всіх завдань до одного завдання — засвоєння минулої спадщини клясиків буржазного реалізму, це не наш погляд,— ми беремо до уваги всі досягнення буржуазної літератури, щоб їх певною мірою використали наші пролетарські письменники. Хіба ми не мали тепер, у добу імперіялізму, в XX столітті, багато спроб оформити так званий своєрідний стиль — індустріяльно-імперіялістичний стиль? У нас були такі спроби, ми

можемо в таких письменників найти багато дечого з того, що повинні використати.

У цьому пляні мені хочеться сказати про досвід пролетарської літератури в Радянськім Союзі, про досвід української, білоруської літератури, літератури країн Закавказзя тощо. Ніхто не заперечуватиме того, що творчий напрям пролетарської літератури Радянського Союзу такий, що вона являє собою вирішальну асоціяцію в пролетарськім літературнім рухові; ніхто не заперечуватиме, що досвід боротьби нашого ВОАПП за вироблення метод, за розв'язання питань стилю пролетарської літератури повинен бути як слід засвоєний і усвідомлений усім нашим світовим пролетарським літературним рухом. Але ми,— і це саме наш обов'язок — ми хочемо застерегти товаришів проти небезпеки абсолютизування досвіду пролетарської літератури Радсоюзу.

Ми, пролетарські письменники Радянського Союзу, творимо мистецтво робітничої кляси в країні з відсталою технікою, в країні з недостатньою до останнього часу участю соціялістичної, індустріяльної культури; ми не підкреслюємо моменту урбанізму, як це робить тов. Бухарін, ні, ми говоримо про соціялістичну культуру, про соціялістичне зображення такої індустріялізації, яка знищує протилежність між містом і селом. Ми про таку участь у соціялістичній новій культурі говоримо, ми й досі не пишемо як слід і скільки треба про індустріялізацію в нашій пролетарській літературі; і багато наших пролетарських письменників купами входять у селянську літературу. На це мусять зважати наші закордонні товариші, цим ми ані трохи не зменшуємо значення й досягнення пролетарської літератури в Радянськім Союзі і хочемо, щоб наші товариші, які засвоюють і засвоюватимуть досвід пролетарської літератури з Радянського Союзу, щоб вони і до нас підходили так, бо ми багато дечому в них учились і знаходимо в їхній творчості такі моменти, яких нема в наших письменників, і переносимо на наш радянський ґрунт.

Це зможе набагато посунути розвиток радянської літератури і літератури тих народів, які залюднюють Радянський Союз.

У нашій пролетарській літературі Радянського Союзу ми бачимо всілякі стильові тенденції. Ми бачимо у нас, у ВОАПП змагання всіляких творчих напрямків.

На основі нашого творчого напряму складаються і складатимуться всілякі творчі угруповання, і ми, керуючи Російською асоціяцією пролетарських письменників, ставимось прихильно до цього, намагаємось забезпечити найліпшу форму творчого змагання між кадрами наших письменників.

У нас, у пролетарській літературі, є кілька поколінь з неоднаковим досвідом, з неоднаковими методами сприймання дійсности, але в нас за основні факти, що характеризують весь розвиток останнім часом, є поява робітничого ядра і посилення масового пролетарського руху.

Минув у Радянськім Союзі той час, коли ми налічували кілька прізвищ, десятки прізвищ наших пролетарських письменників; у нас є тепер справжній масовий рух, пов'язаний із зміцненням робітничого ядра в нашому рухові; тепер є нові пролетарські кадри, цебто ті кадри, з якими працювала Російська асоціяція пролетарських письменників, і їх треба вважати не за практикантів, а за людей, які починають творити й керувати літературним рухом. У нас відбувається також призов до літератури ударників.

Я вважаю, що наша конференція Міжнародного бюра революційних письменників повинна відзначити той факт, нечуваний у світовій історії, коли з-поміж робітників-ударників, передових людей комуністичної праці, з-поміж застрільників і видатніших проводирів соціялістичної індустріялізації ідуть численні нові кадри в нашу літературу.

Я гадаю, що наша конференція зробить цілком правильно, коли з цього приводу ухвалить спеціяльну постанову — вітати нові кадри робітників-ударників, що йдуть у пролетарську літературу. (Оплески).

Мені хочеться тут особливо, на нашій конференції, відзначити той факт, що призов робітників-ударників підготувала вся попередня діяльність пролетарської літератури та організацій пролетарських письменників, мені хочеться відзначити ту ролю, яку в цьому призові робітників-ударників відіграли наші професійні

спілки, відіграла Всесоюзна Центральна Рада Професійних Спілок.

Надто характеристично, що ця ідея є наслідок нашої спільної роботи, наших спільних пропозицій, наших спільних настановлень. Від деяких професійних спілок ми взяли ті пропозиції, які давалося в цій справі. І мені здається, що найбільшим виявом тих успіхів, які в культурній революції зробила література в нашій країні, що найбільшим виявом піднесення рівня пролетарської культури є те, що питання про долю пролетарської літератури, про розвиток пролетарської культури, цікавить уже не сотні, не тисячі людей, а мільйони людей у нашій країні, цікавляться такі організації, як наші професійні спілки та керівний їхній орган ВЦРПС. Для нас це є свідоцтво того, що утворюється справжнє пролетарське літературне оточення.

Ми знаємо, яке значення для розвитку літератури має питання про літературне оточення, і нашим пролетарським письменникам Радянського Союзу дуже довго доводилося працювати в літературнім оточенні, що не було пролетарським. Це помітно позначилося на пролетарській літературі. А тепер вперше ми дістаємо справжнє пролетарське літературне оточення.

Питання про читача, про зв'язок з читачем, про зв'язок з усією армією свого слова — це питання невідривного від дійсности вироблення нових художніх метод у нашій пролетарській літературі. Для нас призов робітників - ударників важливий тим, що утворює якісно новий тип пролетарського письменника. У зв'язку з питанням про тип нового письменника робітник - ударник, який іде до наших лав, стає керівною постаттю у Всесоюзній асоціяції пролетарських письменників, і цей робітник - ударник спеціялізується в художній літературі, але не професіоналізується. Література не стає йому за професію, вона лишається професією рядового письменника.

Ми зовсім не прихильники того, що письменники конче повинні стояти коло варстату. Ми, навпаки, повинні вчитися чутливому до кожного підходові, і це один із прикладів того, як перемагається,— поруч із загальним подоланням суперечности між фізичною й розумовою працею,— розрив між мистецтвом і життям.

От з цього погляду теж дуже важливе це саме питання про нову форму. Ми нині працюємо над цим, і це завдання нашого міжнародного бюра, шоб наш рух зростав не тільки в широчінь. Ми, і в межах Радянського Союзу і в світовім м штабі, переважно зростали останнім часом у широчінь. Але наш рух у широчінь повинен водночас зростати і в глибину. Без цього рух цей замкнеться в якійсь обмеженості. Через це питання про ролю теорії набуває величезного значення, бо питання про художню методу може бути розв'язане тільки тоді, коли творча практика пролетарського письменника взагалі буде по-справжньому теоретично оф рмлюватися, по-філософському узагальнюватися і поглиблюватися. От які завдання стоять перед нами.

І саме зростання нашого руху в широчінь, зокрема таке явище в нашім ВОАПП, цей рух, особливо висуває питання про методу. Робітник-ударник, який приходить у літературу, приходить з вимогами справжнього вироблення художньої методи. Він це питання опрацьовує і не пройнятий панськими забобонами щодо цього. Тим то питання про методу дуже багато важить. І творчу дискусію треба починати саме з питань про методу.

Мені здається, що німецький товариш Вайскопф припустився тут помилки, почавши з питання про жанр, з питання про долю романа, а не почавши з загальних питань про методу. І коли такий цінний для нас товариш, як тов. Вайскопф, виступив з доповіддю на тему, чому Маркс протиставив Шіллера Шекспірові і дорікав Ляссалеві, що той „шіллерствує", то він куди більше допоміг би правильно розв'язати питання про художню методу в пролетарській літературі, якби почав із загальних питань.

Ми знаємо, що наша метода не претендує на той чи той один жанр. Ми знаємо, що на основі нашої методи можна утворити ніколи й ніде не бачену різноманітність жанрів. Тим то, коли ми говоримо про жанр пролетарської лі ератури, то ми підкреслюємо, як я вже згадував, що ми учимось не тільки у клясиків, а ми підкреслюєм завдання засвоєння всього назбираного людством літературного досвіду.

І, приміром, такий роман, точніш спроба утворення виробничої повісти П'єра Ампа і італійський футуризм типу Марінетті, і твори Толстого,— всі їх як форму можна використати в нашій пролетарській літературі і при тім не способом запозичення від тої чи тої літературної традиції, а способом вивчення певних літературних шкіл, що виходять із життьової потреби, із потреби революційної практики, допомагаючи здійснюватись черговим завданням пролетарської революції. Ми через це не поділяємо наше мистецтво на високе й низьке мистецтво, що властиве було минулій літературі. У нас нема такого руху й не може бути.

Усякий твір мистецтва в будь-якім жанрі, якщо він служить показом діла робітничої кляси, має рацію існування. Колись Вольтер сказав, що „гарний усякий вид мистецтва крім скучного“ — ми можемо сказати: гарний усякий жанр, що служить революційному переробленню світу. З цього погляду мені варто було б згадати про одне завдання, яке не досить ярко випинають у нас, обмірковуючи творчі питання. А саме — я маю на увазі завдання показу маси.

Ми, товариші, провадили в нашій асоціяції пролетарських письменників, як і у всім ВОАПП, велику дискусію про гасло психологізму, гасло показу живої людини. Який був дійсний зміст цього розуміння? Це гасло не являє собою якоїсь універсальної відмички, щоб знаходити творчу методу для пролетарської літератури.

Ці гасла закономірно випливали з певного типу, певного рівня пролетарської літератури. „Жива людина“ — була правильна, потрібна, виконуючи величезну ролю, бо гасло „живої людини“ являє собою протест проти схематизму, проти голого плякату, проти нерозуміння завдань конкретного показу дійсности.

Ми билися в питанні про психологізм під час боротьби з тією течією, в якій проповідувалося теорію про те, що нам не треба порпатися у людській психології. Керженцев, наприклад, просто писав, що в новій літературі можна знехтувати питання про психологію. Ми вважаємо, що це є просто перенесення в нашу літературу послідовно буржуазної тенденції італійського футуризму типу Марінетті.

Ми вважаємо, що в нашу добу, добу перероблення людського матеріялу і творення нових людей, пролетарській літературі саме й годиться працювати над психологією. Ми боролися проти тих людей, які намагалися протиставити показ психології індивідуальної і показ психології соціяльної, які казали, що не треба показувати індивідуальної психології, а показувати тільки соціяльну. Ми боролися проти цих людей, довівши насамперед їх елементарну марксистську неграмотність. Для нас, марксистів, істота є сукупність людських взаємин, а психологія є частковий вияв цих взаємин. Для нас, марксистів, не можна було так протиставляти, і ми билися проти індивідуального психологізму, що характеризується тим, що процеси, які відбуваються в людській психіці, показується незалежно від соціяльного укладу, необумовлено тим зрушенням, яке нівелює людську психіку.

Ми боролися проти таких ідеалістичних тенденцій, які ми бачили в романі такого видатного пролетарського письменника, як Юрій Лібединський.

Коли ми говорили про індивідуальний показ мас та індивідуальної психології, то не трималися буржуазного уявлення про соціялізм, який нібито нівелює осіб. Ми знаємо, що пролетарський колектив забезпечує щонайбільший розквіт людської особи. І саме тому ми боремось проти всяких спроб заперечувати потребу показу людської психології й окремої людської особи. Ми відкидаємо вульґарну механістичну тенденцію і підкреслюємо завдання показу мас, бо для нас питання про показ колективної психології стоїть так, що колективна психологія може бути показана не тільки через показ психології індивідуальної.

Тут можуть бути знайдені всілякі форми розв'язання цього завдання.

Товариші, всі ці питання з незвичайною силою і рішучістю підкреслюють ролю літературознавства. Буржуазна література, так само, як і інші ділянки буржуазного ладу, зазнає кризи. Кризи зазнає і літературна критика. Завдання марксистської критики, марксистської теорії естетики, що стоять перед нашим рухом, у всю широчінь і у всю глибінь ставлять це питання, яке треба розв'язати як слід.

Величезне зростання марсистської діялектичної думки не тільки в нас, у Радянськім Союзі, а й серед загонів пролетаріяту з інших країн, нарешті, наша боротьба проти праць Переверзева свідчить про чималі досягнення марксистського літературознавства.

Ролю теорії ми повинні особливо підкреслити в зв'язку з усією складністю завдань, які стоять перед пролетарською літературою. Я згадував тут про успіхи світового пролетарського літературного руху. Треба вважати ці успіхи тільки за перші кроки, треба розуміти, що ці успіхи, як би їх високо не цінували, відносно ще невеликі. Зважуючи на це, ще раз повторюю, що ці завдання теоретичного порядку ми повинні вирішувати дуже уважно, старанно, цілком серйозно.

Але жадною мірою не знищувати національних відмінностей країн, не тільки беручи до уваги творчий рівень їх культури, але зважаючи й на те (це обов'язкове для всіх нас правило), що міжнародність пролетарської культури спричинює на данім етапі не якесь заперечення національних форм, а навпаки — найбільший розквіт національної культури, національної формою і пролетарської змістом. Це ми повинні не забувати, ставлячи творчі питання.

Наша постава творчих питань мусить бути розрахована не тільки на кадри пролетарських письменників, але повинна давати гасла і для революційних попутницьких письменників, правлячи водночас не тільки за знаряддя завоювання їх на наш бік, а й за засіб дальшого перетворення їх на наших спільників, а потім і на пролетарських письменників.

Третій період розвитку капіталізму суворо уточнив критерій пролетарської революційної літератури. Не випадково, що за цього періоду відбулося щонайбільше висування нових робітничих кадрів, щонайбільше не абсолютно, а рівняючи до минулої доби розвитку пролетарської літератури.

Заслугою доповіді тов. Іллеша є те, що він відзначив потребу поставити ставку на кадри, і не словами, а ділом. По всіх наших організаціях треба поставити ставку на ці робітничі кадри. Це треба здійснити без жадного інтеліґентського сюсюкання, без жадної махаєвщини. Такі тенденції неминуче трапляються і трапля-

 тимуться. Їх треба переборювати, домагаючись того, щоб у нашому рухові,— який не однорідний своїм складом, в якому є не тільки пролетарські письменники, а й частина попутників, була забезпечена гегемонія пролетарської літератури і пролетарських кадрів не просто у вигляді командування — за це по руках,— не просто самим адмініструванням,— за це викидати геть — а гегемонія завоювання через глибінь постави питань, через гарну роботу. Ось як треба домагатись гегемонії пролетарських кадрів по наших організаціях.

Ми не міняємо назви, ми — міжнародня організація пролетарських і революційних письменників. Значення цього факту треба взяти до уваги у всьому обсязі. Проблема попутництва в жадній мірі не усувається. Та поглиблювана криза, яку ми помічаємо, те нове піднесення революційної хвилі, дає нам змогу додатково притягти до нас нові кадри людей з-поміж дрібнобуржуазних письменницьких кадрів. Вона дає змогу утворювати собі нових спільників з-поміж людей, які тепер ще не йдуть з нами.

І ми повинні завдання боротьби за ці кадри поставити на всю велич, з усією увагою, цілком виразно. Мені здається, що тов. Бехер трішки помилився в своєму виступі, коли він сказав, що при першій сутичці з буржуазією, ті, що сьогодні співчувають на всі 100%, тоді опиняться по той бік барикад. Я гадаю, ще це деяке перебільшення.

Так, загострення клясової боротьби, настигання самої боротьби за владу наново перереєструє кадри попутників, так само, як у нас, у Радянській країні, перехід до реконструктивного періоду перереєстрував кадри попутників: частина зробилася нашими спільниками, а частина відкинулася до буржуазії.

Така перереєстрація станеться, але я гадаю, що тов. Бехер применшує значення завдань боротьби за кадри.

Перед нами стоїть завдання боротьби за кадри селянських письменників. Тут ми зробили надто мало. Є кадри селянських письменників, які ми можемо й мусимо „спролетаризувати“.

Гасла нашої організації були зформульовані і в доповіді тов. Іллеша і в виступах тов. Гопнер та інших

промовців. Ці гасла є передумова тієї роботи, що дає нам можливість бути широкою організацією і організацією, що ставить перед собою питання про завдання керівництва світовим літературним рухом.

Ми натрапляємо на дві небезпеки: одну небезпеку можна назвати „мондізмом“, це — небезпека, пов'язана з тим напрямом, якого додержує журнал „Монд“, і інша небезпека — лівого сектантства.

У чім саме ці небезпеки?

Одна небезпека та, що в практиці „Монду“ ми маємо цілком правильне спрямовання завоювати на наш бік не тільки комуністичні кадри, а й певні шари інтеліґенції, але ми маємо там таке поширення цього завдання, коли стирається всякі клясові межі, коли цілком знищується клясові відмінності пролетарської літератури і коли боротьба за нові кадри провадиться коштом зм'якшення гострих кутів.

Це не наша більшовицька тактика. Ми знаємо, що спільників та попутників завойовують лише тоді, коли питання ставиться руба, цілком виразно, принципіяльно, так, що всі спроби стирати гострі кути призводять до того, що не ми починаємо відігравати ролю гегемона і ведемо за собою попутницькі кадри, а попутницькі кадри починають за собою вести тих, хто мусів би їх вести. Це ми бачимо з прикладу „Монду“. Це дуже велика небезпека в тій літературній політиці, яку має провадити наша міжнародня організація.

Я не ілюструватиму своє твердження тими прикладами недозволенного примиренства з буржуазною ідеологією, яке дозволив собі „Монд“ у своїй передовиці з питання про европейську федерацію, але виходить перегукування між Анрі Барбюсом і Бріяном у питанні утворення Сполучених Штатів Европи.

Ми маємо приклад, коли в передмові до анкети, видрукованій у „Монді“, сказано: залишаємо партіям діяти на політичній арені й запроваджувати в життя проповідувані ними доктрини, а „Монд“ вважає за свою повинність провадити виховну роботу; коли Анрі Барбюс заявив у статті, в числі за 7 червня: ми стоїмо осторонь від політичної боротьби.

Ні, вибачайте, революційного літературного руху осторонь від політичної боротьби не можна створити і

 не створите!.. (Оплески). Це дурниці, бо сама ця теорія являє собою один із виявів впливу буржуазії на ту політичну боротьбу, яку повинні провадити наші загони пролетарських письменників на літературнім фронті.

Тим то проти небезпеки такого мондистського ґатунку ми повинні виступати якнайрішучіш. Друзів ми мусимо завойовувати. Ми раді кожному новому спільникові, кожному новому попутникові; ми б'ємося, повинні битися і битимемось за кожного письменника, якщо є хоч найменша надія відвоювати його на наш бік.

Але ми вважаємо, що це завдання може бути розв'язане тільки на основі ясної, виразної, принципіяльної лінії, як також на основі перероблення усяких сектантських тенденцій, як оця, наприклад: „коли ти не на 100% наш, значить ти нам не потрібен". Такі теорії шкідливі. Треба розуміти, що надалі йтимуть і повинні йти до нас люди, в яких ще багато буржуазної й дрібнобуржуазної жужелиці.

Ми повинні вичищати цю жужелицю всередині наших організацій, а не казати, щоб вони раніш обчистились, а потім увійшли до нашої організації. Приклади такого сектантського типу ми бачимо на нашім пленумі. Треба цю небезпеку переробити, щоб наш рух був міжнароднім масовим рухом, таким рухом, яким справді могла б пишатися робітнича кляса.

Дальший момент — про світовий розмах нашої роботи. Гляньте на наше засідання, на европейсько-американське обличчя нашої конференції. Де Схід? Де країни колоній? Їх неповно репрезентовано в нас. Це є докір усій системі нашої роботи.

У нас тут, у цім напрямі, відбувається величезна робота, тим часом у Японії ми маємо справжню організацію пролетарських письменників, тим часом,— я кажу про Японію не як про колоніяльну країну, я кажу про Японію, як про Схід,— ми маємо в Китаї справжній рух, ми бачимо назрівання Індійської революції, що починається і повинна зробити почин висуванню пролетарських кадрів. Ми їх не знаємо. Отже, до завдання роботи на Сході ми повинні взятися якнайрішучіш.

Ми повинні зробити це у світовому маштабі, ми мусимо розгорнути боротьбу з клясовим ворогом. Ми повинні відзначити роботу тов. Ганни Зеґерс, яку вона

виконала в Пенклюбі, в Лондоні, коли вона, показуючи приклад пролетарського революційного виступу буржуазній письменницькій організації в Лондоні, сказала чудову комуністичну промову.

Мені хочеться відзначити, що зробив тов. Людвіґ Рен у Голяндії, коли він мусів був перед радіо - мікрофоном читати уривок свого роману. Коли він прочитав кілька фраз свого роману, то сказав: „що роман?— роман не важлива річ, а от важливо те, що готується війну проти Радянського Союзу", і почав промову,— оце я розумію.

Товариші, у нас є нечувані, величезні перспективи; ми можемо з справжнім оптимізмом дивитися в майбутнє, з оптимізмом, що не призводить до занепаду сил, а підбадьорює до щонайбільшої широкої боротьби. У нас величезні перспективи боротьби. Успіх міжнародного бюра — це успіх світової революції, це рух наперед.

Наш рух іде вперед. Казали, коли відбувається боротьба, мовчать музи. Коли відбувається наша боротьба, мовчать музи буржуазного мистецтва, реакційного мистецтва, і повним голосом лунає наше мистецтво, мистецтво пролетаріяту, мистецтво пролетарське, революційне. Наше революційне мистецтво — це мистецтво соціялістичного штурму. (Бурхливі оплески).

КІНЦЕВЕ СЛОВО

Товариші, перше слово про оцінювання обговорення, що відбулося з приводу доповіді. Я мушу сказати, що дебати показали абсолютну єдність, яка охоплює нашу конференцію в оцінці тих загальних засад, на підставі яких доводиться працювати міжнародньому революційному письменству, і в оцінці тих завдань, які стоять перед нами.

Найважливіш це те, що єдність нашої конференції досягається не коштом будь - якої невиразности напряму, не коштом будь - яких огріхів щодо принципів, а саме на основі виразности генеральних настановлень. Це є запорука того, що та єдність, яку ми тут виявили, не являє собою парадної декларації, а послужить за бойову програму для дальших наших дій після конференції.

Мені особливо хочеться відзначити той факт, що на основі генеральної лінії об'єднуються не тільки люди, що належать до певної секції Комінтерну. Мені особливо хочеться відзначити тут промови тих т.т. — Юбермона і Хезлопа, — які не належать до комуністичної партії, але деклярували тут згоду з генеральними настановленнями, для боротьби за які закладалось і далі працюватиме наше МБРЛ. Мені особливо хочеться відзначити в промові тов. Хезлопа його заяву про соціял-фашизм, заяву, з якої видко не тільки про якийсь відхід від, скажімо, макдоналдівського опортунізму, але яка являє собою перехід до нашої оцінки. І з цього погляду — велику політичну вагу має акт виступу т. Хезлопа, який наша конференція повинна вітати.

Я вважаю, товариші, що самий хід конференції, ті дебати, які тут відбулися, дебати, в яких не тільки порушували справу про завтрашні завдання, але в яких також подавалося інформації про сьогоднішнє становище в країнах, що малювали нам наявність кадрів наших пролетарських революційних письменників по всіх закутках земної кулі, — цей хід дебатів довів, що ми самі досі недостатньо оцінювали важливість тої справи, якій ми себе присвячуємо, і тих можливостей, що перед нами відкриваються.

Треба сказати, що тільки на цій конференції ми цілком ясно усвідомили собі, які великі резерви й ресурси ми ще повинні використати в нашій боротьбі, які ми можемо підтягнути до себе і які до нас уже підходять. При чому цю ролю ми повинні виконати в ділянці літератури.

Цікаво, що наша конференція спричинила утворення міжнародного об'єднання художників революції. Ми читали в сьогоднішнім „Комуністі“ про створення міжнародного товариства „Художник і революція“. Це тільки початок того зрушення, яке всьому світовому пролетарському мистецтву дає наша конференція, і ми певні того, що ці об'єднання ростимуть і міцнішатимуть, що слідом за ними утвориться міжнароднє об'єднання пролетарських театрів, міжнароднє об'єднання пролетарської музики, які загалом являтимуть собою розгорнутий наступ пролетарського мистецтва усім фронтом (Оплески).

Мені здається, товариші, що на цій конференції ми почали вже намацувати насправжки налагоджені практичні форми зв'язку між нашими національними секціями і ми наблизилися вже до того, щоб закінчити попередній етап нашої роботи, коли міжнароднє бюро правило за бюро зв'язку, за інформаційне бюро. Ми під кінець праці конференції підійшли до усвідомлення потреби перетворення нашого міжнароднього бюра революційної літератури на справжній штаб, що керує всіма національними загонами, на основі того світового досвіду, який ми маємо, на основі тієї лінії, яку опрацьовуємо у взаємодії всієї нашої роботи.

Ми вступили працями цієї конференції в новий етап нашої роботи, яка буде одмітною добою проти минулих темпів.

Треба зрозуміти, що після цієї конференції темпи нашого розвитку повинні зробитися і неминуче зробляться ще бурхливіші, ще швидші й багатші на наслідки.

До речі тут згадати про наші робітничі кадри. Коли ми щось справді недооцінювали як слід, так це всі ті можливості, які є в нас, щоб утворити по капіталістичних країнах робітничі кадри. І питання про те, як нам далі по-справжньому працювати, щоб втягнути в наші лави робітничі кадри, здається мені важливішим, якщо не найважливішим принципіяльним і політичним питанням нашої конференції.

Річ у тім, що той призов робітників-ударників, який відбувся в нашій країні, він звичайно відбиває специфічні умови розвитку пролетарської літератури в країні робітничої кляси-переможця, навіть більше— в умовах уже 13-го року революції, в умовах реконструктивного періоду.

По країнах капіталістичного Заходу, звичайно, таких кампаній не може бути. Адже в нас, у Радянському Союзі, втягання до лав наших пролетарських письменників дедалі новіших робітничих кадрів, втягання робітничого ядра, цього справжнього гегемона всього пролетаріяту і літературного руху, у нас це відбувається не у вигляді кампанії, а день-у-день, рік-у-рік.

Не можна думати про те, що можна у вигляді будь-якої кампанії, будь-якого дня, якогонебудь тижня вербування притягнути чи організувати робітничі кадри.

 Так не робиться. Так можна наробити багато шелесту, але так не робиться масового робітничого руху.

І нинішній призов робітників-ударників важливий загалом тим, що це не тільки новий етап у розвитку пролетарського літературного руху, але це новий етап у розвитку самої робітничої кляси, бо відбувається призов робітників-ударників не тільки в самій літературі. Цей призов, як відомо, почався поза літературою.

Ми тут мобілізуємо робітничі кадри до літератури насправжки з позалітературним гаслом, і це повинні взяти до уваги закордонні організації. Вони повинні завоювати й висувати нові робітничі кадри не у вигляді самопливу, а у вигляді справді великої повсякденної роботи, що не матиме нічого спільного з народницьким „ходінням у народ“.

Мова мовиться про практичну участь письменницьких кадрів у повсякденній боротьбі робітничої кляси, і ці кадри в цій практичній боротьбі знаходитимуть і виявлятимуть нові письменницькі робітничі кадри. У цьому пляні надто важливе те, про що висловився сьогодні тов. Біха, що коли в Берліні відбувався страйк металістів, то німецька спілка пролетарських письменників прикріпила своїх членів до страйкових комітетів тих підприємств, що застрайкували. Оце та нова форма знаходження нових кадрів, що можуть забезпечити справжнє втягання до наших лав нових робітничих кадрів.

Товариші, недооцінювання значення робітничих кадрів, недооцінювання значення роботи з ними, недооцінювання тих можливостей, які є в робітничій клясі, являє собою просто вияв правого ухилу серед наших лав... (Оплески).

Було б великим применшенням ставити питання так, що, мовляв, відрив пролетарської літератури від політичних завдань своєї кляси це є правий ухил,— це є найяскравіший вияв, найповніша форма вияву правого ухилу. Але дійсним виявом правого ухилу є такий факт, коли недооцінюється не просто можливості пролетарської літератури, але недооцінюється ролю пролетарської літератури в робітничому русі.

Мені хочеться сказати кілька слів про гасло боротьби на два фронти, як саме його застосовували в

нашій роботі, і в зв'язку з тими дебатами, що відбулися тут, на конференції.

Яка головна небезпека в нашому світовому літературному русі? Мені здається, що ми не йдемо простo шляхом копіювання партійних резолюцій. Головна небезпека — в правому рухові, бо така взаємодія сил у цьому рухові, бо правий ухил є найнебезпечніший серед усіх ідейних впливів, що ними буржуазія намагається збити з правдивої дороги наші організації та кадри.

І коли тов. Вайскопф порушив справу, яка головна небезпека в німецькому союзі, то мені здається, що наша конференція повинна тут домагатись такого формулювання, яке б не лишали місця для жадних хитань і сумнівів.

І не зважаючи на дитячу хоробу лівизни, не зважаючи на ґаборизм [1], головна небезпека, проти якої слід змобілізуватись нашим німецьким товаришам, є права небезпека.

Я, зокрема, критикував формулювання тов. Бехера. У своїй доповіді тов. Бехер дав мені довідку, що те помилкове формулювання, яке я критикував, вже виправлене. Це слід тільки вітати. Це є запорука тому, що ми ті помилки, що скеровані ліворуч, можемо виправляти загалом у багатьох випадках швидше й краще, ніж помилки правого характеру, бо помилки правого характеру виявляються в далеко захованішій формі, слизькіші, бо правому опортунізмові надто властиве всіляке пристосуванство, всіляке маскування тощо. Це слід викривати якнайрізкіш, якнайвиразніш, пам'ятаючи, що в умовах розвитку німецького літературного пролетарського руху всяку спробу стирати грані між дійсними пролетарськими письменниками, тими письменниками, які йдуть до нас, щиро, сумлінно чесно, послідовно, мужньо, і між тими, які тільки приходять до нас і ще лише будуть пролетарськими письменниками, — всяку спробу стирати таку грань треба вважати за один із виявів правого ухилу.

І мені здається, що тут до речі згадати й про колонії. Там небезпека стирання меж між різними клясовими загонами надто велика. Саме там, у колоніях, ми

[1] Андор Ґабор — німецький пролетарський письменник, який припустив „ліву“ помилку в оцінці Анрі Барбюса.

 мусимо втягати до наших лав якнайбільше революційних письменників.

Ми мусимо бити по руках тих, хто виявлятимуть тенденцію сектантства, вимагатимуть стовідсоткової пролетаризації від людей, яких ми повинні вести за собою і довгий час переробляти. Але й там питання про стирання граней мусить стояти якнайрізкіш, там ми теж проти всякого стирання граней повинні боротися якнайрішучіш. Боротьба на два фронти щодо цього є боротьба за чистоту нашого клясового обличчя. Треба тільки забезпечити й забезпечувати виразне клясове обличчя нашого руху.

Без усяких цехових гримас, баз жадної махаєвщини конче потрібно втягати до нашого руху попутницькі кадри і зокрема багато дечому від їхньої літератури повчитися, що теж слід підкреслити.

Під час праці нашої конференції ми дістали повідомлення з Франції, що там останнім часом утворено асоціяцію, яка зве себе „Асоціяцією революційних письменників“. Що, власне, являє собою в основному ця асоціяція? Дальший ступінь уперед колишніх сюрреалістів, які трохи поширюють свій давніший склад.

Це, звісно, далеко не все те, що нам потрібно. Товариші сюрреалісти на нашім пленумі зреклися багатьох своїх минулих помилок. Коли ми слухатимемо доповідь французької комсії, ми почуємо тоді заяви з певними зобов'язаннями в цій справі, які товариші оголосять, але ці заяви ми перевіримо на практиці. (Оплески). Ми перевірятимемо тим, наскільки товариші здолають у своїй роботі у Франції ставити вище інтереси політичної доцільности, інтереси запровадження нашої лінії — МБРЛ — над інтересами давнішої літературної гуртківщини, давнішого літературного поділу.

Гасло консолідації всіх сил, що їх ми можемо й мусимо об'єднати, є гасло світового маштабу, але нам треба, щоб гасло консолідації було не просто беззмістовне — мовляв, що більше народу об'єднається, то ліпше — а нам треба, щоб це об'єднання відбувалося на принциповому ґрунті. Гасло консолідації тільк тоді цінне, коли воно сповнене конкретного змісту. Телеграма тов. Барбюса з привітанням конґресові являє собою факт, що виявляє тенденцію консолідації.

Тов. Барбюс вітає наш пленум після тієї критики, яка була на нашім пленумі. Я гадаю, що факт наявности телеграми від тов. Барбюса свідчить про його виразне бажання працювати разом з нами і про конечну потребу ще більшого посилення критики з нашого боку. Якщо тов. Барбюсові справді хочеться з нами працювати, то це ми всіляко вітаємо і для цього ладні зробити всі залежні від нас кроки, і першим таким кроком є вимога від тов. Барбюса не просто вияву привітання на нашу адресу, а визначити ставлення до тієї лінії, яку ухвалить наше міжнароднє бюро.

Питання про консолідацію сил у Франції стоїть так, що нам треба втягти до нашого руху і тов. Барбюса і тих товаришів, які гуртуються навколо його, але це об'єднання матиме рацію тільки на основі повного і стовідсоткового погодження на лінію, ухвалену нашим пленумом. Ми могли сперечатися до пленуму. Наш пленум, наша конференція дадуть лінію нашої дальшої роботи, і ми на її основі мусимо працювати. Ось те настановлення, яке, здається мені, ми повинні дати в цьому напрямі.

Адже нашим завданням є консолідувати сили на певній основі—не на основі тих чи тих шукань жанру, а на основі загальнополітичних завдань, що стоять перед революційним літературним рухом. Але це аж ніяк не означає якоїсь можливости нехтувати творчими питаннями. Наша конференція довела зовсім інше. Вона довела, як по всіх національних загонах нашого руху настигла потреба заходитися коло питань художньої методи, настигла потреба всерйоз і щонайглибше підійти до питань творчого порядку. З цього погляду я мушу сказати цілком ясно, що дебати, які в нас відбулися, далеко не задовільні. Це ще не теоретичне узагальнення нашого світового досвіду, а в ліпшому разі узагальнення національного досвіду, хоч би й світового руху.

Ми повинні перейти до нового етапу не тільки теоретичного узагальнення досвіду певного національного руху,— а ми з цим справляємось по багатьох країнах кепсько,—ми мусимо зуміти піднестись до теоретичного узагальнення всього світового досвіду загалом.

 Отакого ставлення творчих питань тут ми насправжки не мали.

Сл д якнайвиразніш установити, що ті загальні основні твердження, які я намагався викласти і вмотивувати в своїй доповіді, зустріли тут прихильне ставлення від усіх делеґацій. Це промовляє за те, що в нас є передумови не тільки для боротьби за загально-політичні гасла, але що нас об'єднує і деяка спільність, поки ще попередня, але вже фактична спільність у творчих питаннях, і це ясно чому.

Наші гасла щодо творчости не йдуть якимсь іншим напрямом, ніж наші політичні гасла, ні, між нашими творчими гаслами й політичними гаслами є цілковита погодженість саме тому, що є така погодженість, саме через це ми тут так легко знайшли спільну мову в питаннях творчої дискусії. Проте тому, що треба брати до уваги нашу спільність тут, як спільність тільки основних передумов ставлення питання, саме тому, що багато питань щодо творчости починається за цими основними передумовами,—саме тому потрібна особлива точність у тих основних пунктах, про які ми говорили.

Тут до речі хочеться мені згадати про виступи тов. Біха і Вайскопфа в питанні про пролетарський роман. Тов. Біха, полемізуючи, сказав про те, що ми вже маємо пролетарський роман на всі 100%. Я мушу сказати, що це твердження правильне в тій частині, в якій воно полемічно загострене пр ти заперечення потреби для пролетарського літературного руху користатися з форми романа. Але с ме тому, що воно, як таке, полемічно правильне, зразу виявляється і обмежена правильність цього твердження, бо коли мовиться за пролетарський роман на 100%, то ми мусимо розуміти роман, що на всі сто відсотків відповідає всебічно завданням клясової боротьби пролетаріяту, а це не про всякий роман можна сказати.

Дуже часто надто серйозні моменти замінюють прихованим формалізмом, у ліпшому випадку теоретичним, а в гіршому фокусницьким. Таким тенденціям ми повинні давати відсіч, беручи до уваги те що питання жанру не можна зрозуміти інакше, як питання категоричности стилю, цебто відповідно з тим, що ми говоримо про-

потребу зважати на питання художніх метод, у зв'язку з питаннями художньої творчости. Треба згадати тут про виступ тов. Юбермона.

В його виступі питання про об'єктивізм пролетарського художника трактувалося не в пролетарськім революційнім значенні цього слова, а в об'єктивістськім значенні; тим часом я казав, що пролетарська об'єктивність нічого спільного з якимсь об'єктивізмом не має, не повинна мати.

Теорію об'єктивізму обстоює Юбермон, який запевняє, що художник не повинен виявляти свого ставлення до фактів, що факти треба розуміти, і що це зрозуміле самому читачеві.

У цьому виявляється письменникова тенденція бути неначебто фотографом і відбивати дійсність взагалі, та якнайоб'єктивніш.

Цей погляд хибний, це хибне твердження. Це є нерозуміння того, що той самий об'єктивний фотограф не являє собою такої досконалої, безпомилешної, об'єктивно правильної фотографії. Сама фотографія не становить собою об'єктивно правдивого матеріяльного пізнання світу, і тут має значення вибір фокуса при фотографуванні.

Можна зробити, наприклад, футуристичний знімок. Є такий художник Родченко. Якщо візьмете його праці фотографічним апаратом, це — кепські футуристичні картини.

Тим то уявлення про можливість такого повного об'єктивізму це зовсім хибне уявлення, яке пов'язане з недооцінням світогляду, недооціненням значення методи й нерозумінням того, що і для нас поривання до усвідомлення дійсности не протилежне нашому поривanню змінити світ, а просто з нього випливає через те, що революційна одміна й перебудова світу залежить від зближення законів і суспільства.

Тут я хочу згадати про виступ тов. Панферова. Тут тов. Курелла полемізував з ним, але треба сказати, що в основі виступу тов. Панферова є цілком слушна думка про потребу говорити за методу діялектичного матеріялізму не в пляні загальних формул і міркувань, а на підставі дійсного обліку зокрема того часткового руху, з якого сама матеріялістично - філософська думка

 випливає, до того, як прийшла до діялектичного матеріялізму.

У цім зв'язку уявлення Фоєрбаха і Маркса, які згадує Панферов, підкреслюють особливо якість, яка відрізняє нас від попереднього домарксистського матеріялізму. Її ми мусимо брати до уваги. Правда, тут не можна припустити будь-якого механічного розвитку усвідомлення й зміни світу.

Справа не є так, що це нібито дві лінії. Справа така, що цієї єдности роботи художнього пізнання й перебудови світу не можна відокремлювати. Ми можемо пізнати світ у революційній його перебудові, в ході його перероблення. Не про те мовиться, щоб перебудувати світ, і потім пізнати його, а що в революційній практиці, яка являє собою єдність пізнань, зміна світу є художникове завдання. У цьому була думка Панферова, і це має певне значення для нашої дискусії.

Дальше питання, на якому хочеться спинитися і яке ми обговорювали, це питання про психологізм. Я мушу застерегти, що я не погоджуюсь із виступом тов Лайцена, загалом правильним і змістовним. У виступі припущено ту помилку, що коли говорилося про завдання показувати маси, він казав, що в завданні показувати маси конче треба завбачати схематизм.

Може мовиться про терміни, може вкладається різний змісту розуміння схематизму (З місця: „Це неминуче“). Може це покищо неминуче. Одна річ констатувати історичну закономірність, історичну неминучість чи що, інша річ цю історичну перешкоду на шляху нашого розвитку обертати на систему чи теорію. Теоретично часто трапляється певна хиба, якої не вміють подолати, те чи те лихо, з яким не можуть справитися, і потім оголошують за досягнення, за справу, що заслуговує на підохочування.

Одна річ констатувати закономірність, інша річ правомірність. Можна констатувати закономірність такого явища, але ми заперечуємо правомірність, ми заперечуємо право на його існування. Ми повинні виявити щодо цієї аналогії різні течії. Якщо взяти комуністичну думку, ми маємо всякі відтінки. Є французький комуніст Бріс Парен, який недавно написав статтю „Особистість у комунізмі“. Я мушу зауважити, що більшої містичної

дурниці й більшого ідеалістичного маячіння мені не доводилося читати в цім питанні. Ця стаття є відповідь на статтю буржуазного критика Пірнейса. Я не буду говорити про цього буржуазного критика, я згадаю про те, як відповів Бріс Парен. Він ґрунтується на тому, що ніякого душевного впливу не існує. Розмови про моральний вплив цілком безпідставні. Він каже, що сучасному суспільству властиві окремі індивідуальності, які не залежать одне від одного й автономні. Тим то жадного морального впливу людини на людину не може бути, а майбутньому суспільству властива буде відсутність індивідуальних особливостей в окремих людях, буде єдине й ціле, і не треба буде говорити про духовний і моральний вплив.

Він каже, що комунізм спричинить такий колективізм, за якого загальний добробут скоротить потреби. Соціялізм загострює апетити в людині. Апетити в людини більшають, справитися з цими апетитами ми не можемо, тим то комунізм скорочуватиме ці апетити, але натомість, мовляв, буде рівність і загальний добробут.

Тут повторюється звичайну стандартну і найогиднішу з буржуазних теорій щодо соціялізму. Парен зауважує, що коли в природнім стані є дужі і кволі, то потрібен контрольний орган, щоб накинути людям рівність, якої нема в природі. Це принцип комунізму. Така теорія являє собою своєрідне „увінчання" погляду буржуазії щодо комунізму. У такій теорії викривається її корисливість, виявляється певне нерозуміння, до чого саме допроваджує комунізм у цьому напрямі.

Така теорія Парена є нахабним наклепом на комунізм, а звідсіль зростають у різні напрями такі антипсихологічні настрої. Вони бувають пов'язані з сучасними тенденціями в психології.

Часто у нас антипсихологічні настрої являють собою закономірну й справедливу реакцію проти буржуазного психологізму, проти буржуазного порпання в собі, проти ідеалістичних викривлень матеріялістичного показу психології, який буває в нашій радянській літературі.

Коли ми говоримо про буржуазну літературу, про буржуазну кризу, то мова мусить мовитися не тільки про

 буржуазну літературу, треба говорити не тільки про буржуазну культуру загалом. Ми говоримо просто про реакційність буржуазної думки, ми кажемо, що буржуазія шукає виходу з кризи в сучасній буржуазній літературі, з кризи в сучасній буржуазній культурі на шляхах реакції.

Це ми мусимо усвідомити, коли мовиться про вихід з культурної кризи, із тієї кризи, в яку буржуазія намагається штовхати літературу.

Буржуазія намагатиметься шукати виходу з утворенної кризи. Методи нашої роботи конче треба пов'язувати з стратегією нашого руху, з контрнаступом проти цієї буржуазної реакції. І тут ми повинні ставити не тільки організаційні питання нашого руху, а й такі питання, як матеріяльне становище письменника з робітників за кордоном. Це дуже важливе питання, і наш рух не може його обминати.

У нас, у Радянськім Союзі, є така система роботи з автором спершу складають договір на книгу і видають йому аванс. Автор одержує під час праці гроші частками, а остаточно розраховуються з ним у момент видання книги. За кордоном розраховуються з автором частками, в міру того, скільки примірників книги розпродано. Отож там продаж книги є мірою компенсування авторської праці над цією книгою. Ясно, що нашим закордонним товаришам, пролетарським кадрам дуже скрутно. Письменник з робітників не може почати книги, бо він не має відповідних матеріяльних передумов для цього, і нам треба у світовім маштабі вирішити питання про своєрідний літфонд, про своєрідну касу допомоги. (Оплески).

Треба знайти якусь форму, яка становила б собою не тільки шукання гасел для висування письменницьких кадрів з-поміж робітників, не тільки шукання правильних організаційних засад для відповідного їх висування, але й знайти для цього потрібні матеріяльні передумови. Гадаю, що коли ми добре заходимося коло цього і серйозно над цим поміркуємо, то зможемо багато зробити.

Далі важливий момент, що його треба відзначити, це єдність національних загонів, що видко з нашого пленуму. Справді, наша конференція відбувається під

знаком войовничого інтернаціоналізму. У нас тут не було моментів, від яких дхнуло б націоналізмом. Це дуже багато важить для нас. Іще є один бік справи. Нам треба домогтися, щоб цей дух інтернаціональної солідарности просяк у всі наші національні організації, прямуючи до того, щоб ми в кожній країні мали по одній організації. Ми це гасло ще не можемо практично реалізувати. Ми в Америці не матимемо відразу одної організації, і нам довгенько доведеться йти такою дорогою, коли з однієї країни прийматимемо по кілька організацій, але ці загони нам доведеться консолідувати на цій основі в одну бойову пролетарську організацію.

З цього погляду цікавий виступ тов. Фурера. Він сказав, що на Україні ми маємо не одну організацію пролетарських письменників. *Я мушу зауважити, що наш світовий пролетарський літературний рух має в своїх лавах тільки одну організацію ВУСПП, яка є в очах світового пролетарського літературного руху єдиним законним і повним представником української пролетарської літератури.*

Але я гадаю, що ми маємо всі підстави, ми, які засідаємо на території Радянської України,— що нас зустріла дуже прихильно, дуже гостинно, яка оточила роботу нашої конференції якнайбільшою увагою, — що ми повинні звернутися до всіх письменників на Україні, — коли вони хочуть бути пролетарськими письменниками, то нехай вони з'єднаються навколо Міжнародного бюра пролетарських письменників і його основного загону — ВУСПП.

Ті постанови, які ми повинні ухвалити на цій конференції, мусять виконати велику ролю в революційному літературному рухові. Вони повинні закінчити певний етап.

Після цієї конференції почнеться справжня історія міжнародного пролетарського літературного руху, і для того, щоб ця історія була справді славною історією, для цього потрібна від усіх національних загонів і кожного учасника нашої конференції якнайбільша відданість для того, щоб перемогти труднощі, що стоять перед нами, щоб, коли з далекого соціялістичного майбутнього історик оглянеться назад і

 побачить, як у великих боях і муках народжувалась пролетарська література, він міг сказати, що не даремно працювала наша конференція і що те діло, яке ми робимо, ми робимо як слід, по-більшовицькому. (Бурхливі оплески).

ДЕЛЕҐАТИ 2-ОЇ ВСЕСВІТНЬОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЧИТАЧАМ „ГАРТУ"

Я. ЛІМАНОЎСКІ

Другая Міжнародная Конферэнцыя Рэволюцыйнай Літаратуры працавала у час, калі пролетарская літаратура СССР стала вядучым атрадом усей савецкай літаратуры, калі значна узрасла рэволюцыйная пролетарская літаратура замежжа. Пролетарская літаратура СССР сваімі дасягненьнямі, сваім вопытам ужо можа і павінна узбагаціць рэволюцыйную літаратуру замежжа, уплываць на апошнюю у сэнсе забясьпячэньня ёй пролетарскага, клясовага напрамку. Гэткая зуказная роля пролетарскай літаратуры СССР патрабуе ад яе навялічанай актыунасьці, згуртаванасьці, консалідацыі сіл.

Конкрэтная абставіны клясавай барацьбы у СССР і у капіталістычных краінах, узрастаючая роля у барацьбе пролетарыяту, пролетарскай і рэволюцыйнай літаратуры ставяць задачу організованага удзелу у гэтай барацьбе пролетарскай, рэволюцыйнай літаратуры, організованай сувязі паміж наасобнымі яе атрадамі. Толькі праз аснауныя атрады пролетарскай літаратуры уключаюцца у міжнародны рэволюцыйны літаратурны фронт — савецкая літаратура, найбольш блізкія да пролетарыяту пласты яе.

Зараз ужо нема патрэбы даводзіць аб існаваньні у Саюзных Рэспубліках такіх аснауных атрадав пролетарскай літаратуры, якія выконваюць ролю вядучых атрадав, якія ідуць на вернаму шляху заваевы гэгэмоніі пролетарскай літаратуры. Залішне ужо даводзіць, спрачацца з к м-небудзь аб тым, што на Украіне, напрыклад, такім аснауным атрадом пролетарскай літаратуры зьяуляецца ВУСПП, разам з „Молодняком",

Сваёй працай тут у УССР, у ВОАПП, МБРЛ,— ВУСПП, узрастаючым посьпехам выконвае ролю аснаунога атраду украінскай пролетарскай літаратуры. Між - тым, па маім уражаньнем наасобные літаб'яднаньня, наасобныя пісьменьнікі стаяць на пункце гледжаньня сваеасаблівага адмауленства: наперакор фактам яны не пагаджаюцца з тым, што ВУСПП — аснауны отрад украінскай пролетарскай літаратуры. Гэткае адмауленства не спрыяе консолідацыі сіл пролетарскай літаратуры на прынцыповай аснове. Адмауленцы кажуць, што ВУСПП у сваей працы дапушчау памылкі.

А якая пролетарская літаратурная організацыя, у надзвычайна складных абставінах клясавай барацьбы, шпаркіх тэмпах будауніцтва, што пашырае і ускладняе задачы літаратуры,— гарантована ад памылак? Няужо памылкі зьяуляюцца непераможнай перешкодай да консолідацыі.

„Пролітфронт" прызнае ВУСПП за пролетарскую літаратурную організацыю; аднак призпае, відаць, не досыць выразна і пасьлядоуна пакольні не робіць для сябе канкрэтных вывадоу.

Адказ „Пролітфронту" ВОАППу не сьведчыць таксама аб цьвердым жаданьні „Пролітфронту" пайсьці на шляху консолідацыі.

Беларуская літаратура найбольш непасрэдна адчувала сацыяльна - клясавая працэсы, што адбываліся ва украінскай літаратуры. Узрост украінскай пролетарскай літаратуры, яе посьпехі — узмацнілі позіцыі беларускай пролетарскай літаратуры, асабліва у яе змаганьні з беларускім нацыянал - дэмакратызмам, які быу ідэйна зьвязаны з украінскім нацыяналізмам. У змаганьні з варожым пролетарыяту беларускім нацыянал-дэмакратызмам адбывалася консолідацыя сіл беларускай пролетарскай літаратуры. На сёньне мы маем тут значныя посьпехі.

Таму мне хочацца выказаць шчырае пожаданьне, каб хутчэй адбылася поуная консолідацыя сіл пролетарскай літаратуры на Украіне каб пролетарскія сілы, што стояць па - за шэрагамі ВУСПП (і „Молодняка") уліліся у аснауную пролетарскую літорганізацыю — ВУСПП і, такім чынам, стварылі адзіны фронт пролетарскай літаратуры на Украіне, уключыліся у магутны

 струмень Усесаюзнай і Сусьветнай пролетарскай рэволюцыйнай літаратуры, тэй літаратуры, што ідзе з перадавымі шэрагамі будаунікоу соцыялізму у СССР, перадавымі шэрагамі змаганьнікау за сусьветны Кастрычнік у краінах капіталу.

15/XI - 30
ХАРКАЎ

ПОЛЬ КЕРН[illegible]

Я не вперше на Україні. Під час війни, коли я за антиімперіялістичну пропаґанду в армії сидів у казематах кайзерової імперії, я після довгої кари з'явився на фронт, щоб під час переїзду втекти. Замість фронту мене послали на Україну красти коней. Прибувши на Україну, я втік, але після кількох днів був знову спійманий, не вкравши коней.

На цей раз мене послано не від імперіялістичної держави, а від організації революційних письменників Німеччини. На цей раз я прибув не як военний раб імперіялізму, а як борець пролетаріяту.

Щойно випущений із в'язниці німецької республіки, я тим більш відчуваю через велиний контраст між тюрмою капіталізму та соціялістичною державою величезне будівництво соціялізму, як здобуток переможної революції українського пролетаріяту. Великі фабрики та зразкові виробництва, робота соціялістичного будівництва свідчать про радісну участь робітництва України в п'ятирічному пляні. Але не тільки великі виробництва по містах, а навіть молочні кухлі по вокзалах, картопля й ріпа на селянських возах дають мені на думку більш, ніж дрібниці, бо це кухлі, картопля й ріпа, що належать пролетаріятові, тим часом коли у нас в Німеччині робітникам нічого більш не належить, як піт, що вони його мусять проливати на роботі.

Дивна повнота української літератури в боротьбі за будівництво соціялізму й за успіх культури ще більш сприятиме, ніж вона вже сприяла. Пленум революційної світової літератури, що оце відбувався, є потужний крок у мобілізації робітничої кляси на оборону Радянського Союзу. І коли було б чого побажати, то це того, щоб усі революційні письменники всесвіту пером сприяли б тому, щоб робітники капіталістичних

країн за зразком російського пролетаріяту незабаром вписали останнє слово в кривавій історії пролетаріяту, останнє слово зі зброєю в руках — Революція!

ГАРОЛД ХЕЗЛОП

Це була надзвичайна нагода — можливість відвідати СРСР. Коли я одержав запрошення взяти участь у конференції, мене, звичайно, дуже схвилювала можливість поїхати до СРСР, але це хвилювання — ніщо в порівнянні з тим, що я справді пережив.

Капіталістична преса в Англії зараз дуже упереджено ставиться до всяких відомостей про СРСР. Од „Таймс'у" й до „Дейлі Ґеральд'у" всюди запроваджена сувора цензура. Коли британський робітник хоче узнати правду про СРСР, він має звернутися до сторінок „Дейлі Уоркер'а". Часом він може узнати дещо й від „Манчестер Гардіан". Саме в цій справі одвідувач СРСР має до деякої міри блукати манівцями.

Перше моє враження — було радянське судно „Сибір", що ним я їхав. Я прожив усе своє життя в морськім порту і можу рішуче ствердити, що мені ніколи не доводилось бачити на борту корабля таких умов життя, щоб їх можна хоч в якійсь мірі було порівняти з цим чудовим судном. Контраст страшний.

Ленінґрад зустрів нас заклопотаним обличчям. Він нагадав мені ріку Тайн в її найгарячіший час. Тільки на Неві більше простору, ніж на Тайні. Сьогодні ви будуєте кораблі на Неві, сьогодні люди розкладаються на Тайні, через те, що вони перестали на ній будувати кораблі.

Ваша п'ятирічка — наймогутніший задум у сьогоднішньому світі. Ви виставили її, як зразок для світового пролетаріяту. Ваша п'ятирічка, що здійснюється за часів очевидної руйнації капіталізму, є заклик до братерського пролетаріяту. Своєю п'ятирічкою ви кажете: „Так треба цю справу робити. Ви можете будувати соціялізм там само як і ми, тільки ви мусите скинути ярмо капіталізму".

Я запевняю, що ваше слово вже чують по інших краях. Повернувшись до Англії, ми розповімо про вашу

 могутню п'ятирічку. Нашу пропаґанду скеровуватиме певний контакт з вашою великою п'ятирічкою.

П'ятирічка буде виконана. Вона завершиться в рекордний час. Моє найщиріше побажання — побажання успіху п'ятирічці.

БІБЛІОГРАФІЯ

МАЛОВІЧКО І. „Соціялістична весна". Поема на 7 частин з інтродукцією й суцільною колективізацією. ДВУ. 1930, 121 стор. 2 карб.

МАЛОВІЧКО І. „Шефи". — ДВУ. 1930. 47 стор. 60 коп.

Ці дві книжки дають цікавий зразок того літературного жанру, що він в українській поезії ще мало розвинений, а саме — аґітаційного. Цей ґатунок літературної творчости суттю своєю якнайщільніше зв'язаний з читачем, цебто скерований до певної соціяльної й культурної групи читачів. Зрозуміла річ, що й всілякі інші ґатунки літературних творів є, мовити б, акт взаємодії між письменником і потенціяльним його читачем, але це з особливою виразністю стосується до аґітпоезії. Засоби найефективнішого впливу на розум, почуття й волю читача, що його має на меті заґітувати письменник, звичайно залежать від того, який читач сприйматиме твір, які його соціяльно-культурні традиції, який ідеологічний кругозір, яка мовна й художня підготованість.

За наших часів, коли діяпазон культурних, соціяльних, зокрема мовних, відмін у радянському суспільстві — величезний, коли через спадщину буржуазного суспільства царизму ми й досі маємо неписьменну й напівписьменну масу селянства, коли широкі кола робітництва й сільського активу, хоч і захоплені вже українською пролетарською культурою, та все ж лише поволі осягають вищі позиції наукових і мистецьких досягнень її, — за наших часів поетові загрожує подвійна небезпека: або піти шляхом колишніх „письменників для народу", знижуючи літературно-художню якість своєї продукції, спрощуючи виклад і користуючись виключно зрозумілою для „народу" мовою, або, навпаки, захопившись вищими досягненнями форми й культурно-ідеологічного змісту, дав ти продукцію „для обраних".

Розглядувані книжки молодого поета-футуриста І. Маловічка саме й виявляють коливання авторові між цими двома — однаково хибними — шляхами. Цим не хочемо сказати, що авторові ніде не вдається знайти вірний тон аґітаційного віршу; але у загальному характері творчости його — найхарактерніша риса полягає у суміші надмірної

популяризації з суто інтеліґентським намаганням якоїсь невмотивованої ускладнености вислову.

Досить розкрити першу сторінку „Соціялістичної весни“, щоб помітити подвійність настанови: „Ой, орав Панас“... — це очевидна орієнтація на селянство, на так звану „народню поезію“. Тричленна побудова цієї вступної пісні на зразок народньої казки:

— Сіяв в одній руці —
уродив кукіль і горошок
. . . .
В другій руці — сіяв просо
від засухи не зійшло зовсім
. . . .
Третя рука — не орана
Залишив на випас під толоку, —

епітети, характерні для народньої поезії (весна-красна, буйний вітер) і загальна спрощеність змісту: Панасові не вдалось індивідуальне господарювання, він живе у злиднях, їсти нема чого, отже, йде до колективу:

До столу підійшов
Панас твердим кроком
і сказав:
я —
першим.

Все це ніби примушує зробити висновок, що автор пристосовує виклад до розуміння „народнього“, цебто до розуміння малописьменного селянина. Проте, назва цього „аґітлубка“ — чомусь занадто „інтеліґентна“: „Інтродукція“. Щоправда, за наших часів чужоземні слова взагалі не „жупели“ для масового читача. Індустріялізація, колективізація, тракторизація — все це увійшло до вжитку навіть неписьменного селянина. Але нащо казати „Інтродукція“ замість „вступ“? Чи справді саме це слово зрозуміле для отого Панаса, а якщо не зрозуміле зараз, то його обов'язково треба йому зрозуміти.

А втім, не чіплятимемось до одного слова; простежім, у якому напрямі автор розвиває свою лексику, образність і загальний стиль у поемах і який їхній ідеологічний зміст.

Наявна настанова на примітив, або „лубок“, триває у всіх частинах поеми („Соціялістична весна“) — її не треба доводити цитатами, бо нею пройнятий як загальний зміст, так і засіб викладу. Те саме ледве чи не в більшій мірі, стосується поеми „Шефи“.

Найхарактерніший щодо цього розділ поеми „Соц. Весна" „Частина п'ята, специяльно антиалькогольна, антирелігійна і антихуторянська" (стор. 71 — 90), що витримана в дусі тих маріонеток-ляльок, які намальовані в ілюстраціях до книжки „Шефи". Схематизм і примітивізм, що часто-густо супроводять агітаційний жанр, бо вони по суті зв'язані з агітзавданням, знайшли в І. Моловічка виразне застосування.

Агітпоезія не може розкривати зачеплену проблему в усій її складності, не може висувати на перший плян труднощі цієї проблеми, а навпаки, підкреслює провідні лінії проблеми, спрощує її й виуває позитивні, оптимістичні сторони, впливаючи на читача бадьорим настроєм віри у перемогу. Отже, не дивно, що в поемах „Шефи" й „Соціялістична весна" п'яниці кидають пити, селяни-незаможники вступають до колективу без заперечень, куркулі зазнають цілковитої й заслуженої поразки, шефи-робітники якнайкраще виконують своє завдання щодо колективізації села, і навіть загибель активіста Прокопа Веселого від кулі куркульської не примушує автора та його героїв кинути бадьорий тон боротьби:

Товариші! Сумувати залишіть!
Ми йдемо до час в до веселих.
Багато-багато товаришів
має товариш Веселий

(„Соц. весна", стор. 110).

Все це спрощення — законний правомірний наслідок агітаційного завдання. Але для того, щоб агітація дійсно справила на читача відповідне враження, треба знов таки, щоб поетична форма її була: 1) зрозумілою, 2) ефективною. Ми повернемось далі до питання про ефективність та до зв'язку ефективности із зрозумілістю. Тепер подивімось, для якого читацького кола зрозумілі поеми І. Маловічка.

Для непідготованого читача-селянина стиль поезії футуристів, звичайно, незрозумілий. А що І. Маловічко лишається в цих поемах вірним своєму футуристичному вихованню, це видно не лише з систематичного вживання чужоземних слів, але й з вибагливих і досить незграбних образів і порівнянь, з претенсійної і заплутаної будови речення.

„Наймонументальніший", „найепохальніший", „панорама", „плазма", „експреси", „акумулятор", „інкубатор", „балади", „перманентний", „популяризувати", „абзаци" і т. д., і т. д. — ось лексикон, що його І. Маловічко пропонує вживати Панасові.

Але річ не в тім, що такі „інтелігентні" слова трапляються на сторінках книги: — кожне слово може стати зрозумілим у відповідному контексті; та, на жаль, І. Маловічко не лише не вміє зробити ці

чужі слова зрозумілими, але навпаки, слова рідної мови вживає у таких складних і штучних зворотах, що вони гублять свій зміст.

Візьмімо, наприклад, такі рядки з першого розділу „Соц. Весни"

Виїхав за ліс
— нема більше завіс.
Та село не якась
надзвичайна дама,
хіба як вас сюди
чорт помилково заніс,
тоді споглядайте —
— панорама.

До чого тут ця надзвичайна дама? І кому спаде на думку село з тією дамою порівнювати? Якщо й ховається у цих рядках якийсь зміст, то чи вартий він зусиль, потрібних, щоб його викрити?

Або ще:

Як лікували
в днів на ребрах
коросту,
не зважаючи
на сміх ікластий.

Чому к о р о с т а на р е б р а х д н і в? (ст. 17).

Або:

На кожнім лиці
зневір'я
— у кого?
знев р'я у бога
на лицях!

— Відмовляємось зрозуміти будь-що в цьому реченні: на лицях у бога?.. Хоч автор очевидно хотів сказати: „на лицях зневір'я у бога".

Є й такі оригінальні, але геть незграбні образи:

„Вечір проліз собакою одноногою" (!?) (92 стор.), або такі штучні й малопідготованому читачеві незрозумілі:

у мряку
лямпа забиває
гвіздки.

Такі порівняння з суто-інтелігентського, аж ніяк не селянського слововжитку:

заходило сонце
знову на гору
розділовим знаком
величезним.

Треба відзначити й такі звороти, що хоч і складаються з цілком зрозумілих речень, але справляють враження заплутаної й невиразної думки:

Але тільки питанням,
хоч і важливим,
можна лише
здивувати когось. (ст. 63).

Зміст зрозуміти можна, бо в дальших рядках автор закликає від слів до діла, отже „тільки питання"—очевидно означає „тільки обговорення". Але, прочитавши наведені рядки, напрошується інше розуміння: немов „здивувати когось" можна тільки питанням (а не чим іншим). Тут виявляється цілковита словесна безпомічність авторова, що не вміє сконструювати просте речення.

Ось ще приклад суто - прозаїчного, складеного з слів ділового лексикону, але напрочуд невдалого звороту, що в ньому невмотивовано застосовано образа, який тільки ускладнює думку, нічого не додаючи до її художньої конкретизації:

Цей перший колектив
не був колективом по суті,
бо руками ворогів не втримати
працюючих стяг,
як і п'янками
по декілька суток. (ст. 27).

Перші два рядки — одвертий прозаїзм, просте газетне речення. „Бо руками ворогів не втримати працюючих стяг" — образ теж з газетного слововжитку, заялозений, але зрозумілий. Але в останньому порівнянні — (не втримати працюючих стяг так руками ворогів) — „як і п'янками по декілька суток" — відбивається авторове поетичне свавілля — в газеті так не напишуть, бо це незграбно й незрозуміло. Чи має таке порівняння своє художнє виправдання, — навряд чи можна сперечатись, що воно нічого „художнього" не додає до викладу.

До речі, з приводу цього неґативно побудованого порівняння (не витримати) зазначмо, що в автора помічається якось тяжіння до неґації таких порівнянь, які, здавалося б, нікому й на думку не спадуть. Вже наведено вище неґативне порівняння:

„село не якась надзвичайна дама".

Нагадаймо ще:

„Завзяттям знаменна наша доба,
„А не тільки цоканням рахівниць" (ст. 34).

Кому б це, прикладом, спало на думку стверджувати, що наша доба знаменна тільки цоканням рахівниць.

Не можна визнати за вдалі й авторові жарти, що мають надавати певної жвавости викладові. Такі, приміром:

(У селі) „а хат, як не полічив — незлічимо“ (ст. 13, „Соц. весна“), або — „на кожному метрі—краси кілограм“ (ст. 14, „Соц. весна“). Не вдається І. Маловічкові й будь-яка індивідуалізація, конкретизація викладу. Він свідомо й очевидно принцип во від неї відмовляється.

„Село, як село,“ „вода ж як і скрізь в криницях“, „церква, як і по селах, на майдані“ (ст. 13 — 14, „Соц. весна“).

Або ще:

„Зима й літо, В залежності від них змінялися і праця і турботи“ („Шефи“, ст. 8).

Це, так би мовити, взаконення й апотеоза тривіяльности, загальновідомих істин, апотеоза схематизму. Цей самий схематизм характеризує й людські постаті, або краще — соціяльні типи, що вони є за дійових осіб в обох поемах. Куркуль Куль („Шефи“), або куркуль Корній („Соц. весна“), активіст Птуха Яким або Прокіп („Соц. весна“), робітники - шефи там і тут — все це умовні типові фігури та й усе. Сюжетна схема, хоч і відмінна в обох поемах, проте однаково побудована в схематичному пляні — боротьби куркульства проти активістів. Втілення цієї схематичної думки у художнє слово, як ми бачили, у „Соц. весні“ хибує на надмірну футуристичну орнаментальність і одночасно на голу газетну прозу. Дещо краще вдалось поетові здійснити свій намір у „Шефах“ — поемі, не такій розтягнутій і витриманій далеко більше в дусі лубка - примітиву. Коли викинути з неї кілька суто літературних уступів („Але не цікавить тема мене ця“ . . .), в цілому вона приступна масовому читачеві й не позбавлена певної виразности мовного оформлення. Зокрема прикрашає вірш І. Маловічка його досить вправне застосування рими - асонансу (настрій - наскрізь, не варт її - партії, мітинґ - вміти і т. д.). Поруч із цим запровадженням новітньої віршованої техніки поет вживає навмисне - примітивну риму, як от: „дишло — вишло“, „душ — груш“, „набоїв — героїв“ і т. д., через що й утворюється враження „лубка“.

Вказавши в попередніх рядках на численні огріхи автора розглядуваних книжок, зазначимо, нарешті, й деякі вдалі місця, зокрема з „Соц. весни“ —

Надійшло з району і сьогодні і знову
тез, директив, наказів.
Раз — терміново, два — терміново,
А нетерміново — ні разу (ст. 49)

 Або таку поетичну варіяцію на тему „вечірній дзвін“ :

Вечірній дзвін,
чи дзвін надвечір'я
до церкви прихожан
скликав.
Гидка твоя роля
в минулих віках,
вечірній дзвін
твого надвечір'я (ст. 76).

А втім, не вважаючи на окремі вдалі моменти, загальне враження від книжок — досить слабе. Ефективність агітаційних заходів авторових лишається під великим сумнівом. Бо для того, щоб агітація впливала на читача, потрібна насммперед зрозумілість (а проти неї автор грішить часто, як ми бачили, зокрема в „Соц. весні), а подруге, і це не менш важливе — творча художня вигадка, конкретний і яскравий образ, що вражав би, притягував до себе увагу й збуджував би волю й емоцію разом з інтелектом читача. Та, на жаль, цього помічаємо в І. Маловічка замало, а головне, йому не вдається органічно поєднати образність із зрозумілістю. „Шефи“ — поема зрозуміліша, проте і нудніша.

Нарешті, доводиться закинути авторові й досить бідну українську лексику, а також деякі огріхи мовні, наприклад, на стор. 106 він вживає (правильно) к л я с а, на стор. 16 — кляс (неправильно). Викликає непорозуміння вираз „я с н і ш е с в і т у“ (?) — (замість світла)— (ст. 32, „Соц. весна“) і куди н е к і н ь — ліси й ліси“ („Шефи“, ст. 9)— очевидно, друкарські помилки.

Загалом книжки видано добре, але ціна „Соц. Весни“ — 2 крб. — неймовірно висока. Якщо цією ціною автор хотів зазначити, що книга — для „обраних кіл“, а не для „дядька Панаса“, то треба було б підтримати це й змістом книги. Адже для „обраних“ — нуднувато й примітивно.

Л. Старинкевич

ХРОНІКА

ВСЕУКРАЇНЬСКА СПІЛКА ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ (ВУСПП) ЗА РОБОТОЮ

ПЕРЕБІГ ПРИЗОВУ РОБІТНИКІВ - УДАРНИКІВ В ЛІТЕРАТУРУ

Утворено Всеукраїнський Штаб

Для керівництва призовом ударників в літературу Секретаріят ВУСПП виділив Всеукраїнський штаб в складі т. т. *Ів. Микитенка, Ів. Кириленка, Р. Кушнарьова - Примера, П. Усенка, В. Сухино - Хоменка, Я. Городского, Ів. Гончаренка* та від ВУРПС'у т. т. *Лазоришак* та *Потапчик*.

Всіх членів ВУСПП та „Молодняка" без винятку штаб прикріпив до підприємств. Штабові надається право вживати найрішучіших заходів до тих членів ВУСПП та „Молодняка", що ухилятимуться від роботи призову, аж до виключення їх з організації.

Криворізька організація ВУСПП

Розгорнула популяризацію 2 - ої світової конференції революційної літератури по руднях: проведені збори літгуртків разом із гірниками.

Провадиться прийом ударників у літературу; до літгуртків прийнято щось із 40 ударників; частину з них прийнято до літгрупи „Червоний Гірник", кількох рекомендуватиметься до ВУСПП.

Організація мобілізувалася на допомогу виконанню завдань штурмового кварталу: пишуть гасла, випускають штурмові літсторінки. Під міцне керівництво взято Нікопіль - Манґановий район. Усі літгуртки ухвалили відробити один вихідний день безпосередньо на рудні, на видобутку. Постанову цю вже здійснюють. Робітнича маса вітає це.

Розгорнуто розповсюдження журналу „Гарт" з завданням добитися передплати не менше як 120 — 150 прим. на район діяльности.

Організація має літгуртки на руднях: Ленінській, Пролетарській, Радянській, Кагановича, Жовтневій, Чубаря, Лібкнехта. Процент ударників значний. З 14 членів Ленінського гуртка 9 ударників, на Пролетарській рудні з 27 гуртківчан — 21 ударник. Є гуртки при навчальн. закладах, партшколі.

Криворізька організація має літсторінки в „Червонім Гірнику" й „Шахтарі Манґану", на рудні Кагановича гурток видає друкований на машинці журнал „Ударник" — тир. 50 прим. Решта літгуртків систематично видають літературні стінні газети.

Останнім часом організувала нові творчі гуртки ВУСПП на заводах: ім. К. Лібкнехта, вагоноремонтному й „Комінтерн“ (Нижньодніпровське) та на паротягоремонтному й мостовому (Дніпропетровське). Отже, разом з літгуртками „Ударник“ та „Дзержинець“ на Дніпропетровщині маємо 7 творчих гуртків ВУСПП.

Видано й розповсюджено на заводах відозву до робітників-ударників з приводу призову їх у літературу. (Тираж 5 тис. примірників).

У газеті „Зоря“ видано дві сторінки, присвячені призову, де вміщено здебільша твори робітників-ударників.

Секретаріят філії прийняв до ВУСПП робітника-ударника *Морозова*, робітника-висуванця червоноґвардійця *Харламова* й робітника поета *Івана Степанюка*. Робітника-ударника *Морозова* введено до складу редакції журналу *„Зоря“*.

При редакції журналу „Зоря“ організовано літконсультацію для початківців. Журнал „Зоря“ останнім часом дійшов зламу в бік друкування творів робітників-ударників.

Члени ВУСПП організували ініціятивну групу *Лочаф* на Дніпропетровщині.

На Дніпрельстані

Профорганізація, комсомольська організація та літературнотворча група ВУСПП на Дніпрельстані оголосили заклик ударників Дніпрельстану до лав пролетарського літературного руху.

Ще з вересня гурток початківців — поетів, прозаїків і критиків — працює, як літературно-творча група ВУСПП.

З листопада в літгрупі провадиться інтенсивна плянова робота літературно-теоретичного і політично-філософського навчання.

Одночасно з теоретичним навчанням літгрупа провадить і масову роботу: виступи по бараках із розмовами й читанням творів, виступи по червоних кутках, на радіо. Група взяла активну участь у проведенні літдиспутів і конференцій читачів, що їх організували шефи Дніпрельстану — ГИЗ і ДВУ, так само група взяла широку участь у роботі рейдів виїзної бриґади „Правди“. Виконує роботу на завдання редакції газ. „Дніпробуд“. Організовано рецензентський гурток при центр. бібліотеці, група через виділеного товариша керує гуртком, випускає при центр. бібліотеці стінгазету.

Літгрупа оголошена ударною бриґадою для проведення призову ударника до літератури. Організовано штаб.

Літгрупа ухвалила за обов'язкове для всіх членів літгрупи вступити до видавництва „Гарт“.

Група рекомендувала до ВУСПП кількох своїх членів.

Літературно - творча група ВУСПП на Дніпрельстані випускає збірку художніх творів, присвячених боротьбі за виконання промфінпляну, „500000 кбмтр бетону". Окремі товариші незабаром випустять твори про ударні бригади, боротьбу за соц. темпи, побут сезонників, чужоземних робітників на Дніпрельстані тощо. Книжки видає „Український Робітник".

Сталінська організація ВУСПП

Сталінська організація ВУСПП — „Забой" прикріпила всіх своїх членів до шахт та заводів. *В цехах Сталінського металюргійного заводу* поставлено доповіді про призов ударників в літературу.

На *Смолянці* організовано два виступи письменників у нарядних [1] і один масовий вечір

На *заводі ім. Коваля* організовано вечір, присвячений призову ударників в літературу.

Районний штаб призову по місту випустив відозву та художній плякат до робітників - ударників Сталінщини.

Робітників-ударників у керівні літературні органи

Секретаріят ВУСПП ухвалив поширити склад своїх керівних органів (Рада, Секретаріят, Секр. Харк. орг.) а також редколегії своїх журналів („Гарт", „Забой" „Красное Слово" та „Проліт") призваними в літературу робітниками - ударниками.

Секретаріят ВУСПП порушує питання перед Радою Федерації Об'єднань Радянських Письменників України про потребу ввести до керівних органів Федерації представників призваних робітників - ударників.

Всеукраїнський штаб керівництва призовом ударників ухвалив порушити питання перед ВУРПС та НКО УСРР про утворення спеціяльного фонду матеріяльної допомоги робітникам - письменникам.

Штаб ухвалив випустити одноденну друковану газету, присвячену призову робітників - ударників в літературу.

При редакції журналу „Красное Слово" почала працювати центральна студія для харківських робітників - ударників, що пишуть руською мовою. Такі ж студії буде утворено при „Гарті" та „Проліті".

[1] Нарядна — приміщення, де шахтарі одержують наряд на роботу.

Нові члени ВУСПП

На останньому засіданні Секретаріяту затверджено в члени ВУСПП таких робітників - ударників: 1) *І. Стрижко* (Запоріжжя). 2. *К. Чекалов.* 3. *Рєзніков М.* 4. *Бобриков.* 5. *М. Кравченко.* 6. *М. Слободяник* (Тракторобуд).

На тому ж засіданні розглянуто заяви про вступ до ВУСПП таких товаришів:

1) Я. Кальницького 2) К. Довганя 3) В. Ткаченка та 3) Г. Гельфандбейна.

Т. т. *К. Довганя та Г. Гельфандбейна прийнято до ВУСПП,* т. т. Кальницькому та Ткаченкові тимчасово відмовлено до вивчення їхньої літературно - громадської роботи.

ВИДАВНИЧІ СПРАВИ

Тов. *Г. Овчарову* доручено скласти збірку літературно - політичних матеріялів ВУСПП в допомогу робітничим літературним гурткам. В збірці візьмуть участь *т. т. Микитенко, Кириленко, Кулик Є. Гірчак, В. Коряк, В. Сухино - Хоменко, Ів. Ле, С. Щупак, Федчишин, М. Новицький, Р. Кушнирьов - Пример, Б. Коваленко, М. Доленґо,* та інш., за загальною редакцією *Г. Овчарова.*

Тов. *Микитенкові* доручено зібрати й зредаґувати художній альманах *„Вугіль - Метал"* з творів членів ВУСПП, що брали участь в ліквідації проривів на вугільному та металюрґійному фронтах.

Йому ж доручено зібрати теоретичну збірку: *„ВУСПП на театральному фронті"*, запрохавши до участи в ній крім членів ВУСПП діячів театрів, що поділяють вусппівську ідейно - творчу плятформу.

З січня 1931 року в Харкові почне виходити двотижневий масовий літературний журнал *„Забой"* — орг. ВУСПП — розрахований на робітничі літературні гуртки та ударників, призваних в літературу.

Учбово - методичний сектор ВУСПП цими днями розішле для робітничих літгуртків ВУСПП учбові програми, в складанні яких взяли участь представники катедри літератури та критики Укр. Інст. Марксизму та Ленінізму.

ПОТОЧНА РОБОТА

17 - го грудня с. р. в Тирасполі відкрилася Всемолдавська конференція революційної літератури. Секретаріят ВУСПП командирував на конференцію тов. *В. Коряка,* доручивши йому виступити на кон-

ференції з доповіддю про „Завдання пролетарської літератури за реконструктивної доби".

До редколегії журналу, що його починає видавати ВОАПП, — Секретаріят ВУСПП виділив тов. *Ів. Кириленка.*

Секретаріят ВУСПП ухвалив кооптувати до складу Секретаріяту т. *Р. Кушнарьова - Примера*, обравши його на організаційного секретаря ВУСПП, звільнивши від обов'язків відповід. секретаря Харк. організації.

Тов. *Ів. Ле* ухвалено командирувати на керівну вусппівську роботу до Києва.

Члени ВУСПП на кіновиробництві

Секретаріят ВУСПП, обговоривши питання про форми зв'язку з „Українфільмом" та про реальну допомогу радянській кінематографії, ухвалив виділити для безпосередньої роботи на кіновиробництві таких товаришів: *А. Дикого* (Одеська кінофабрика), *М. Майського, С. Голованівського, Г. Шишова та Куликова*

Харківський секретаріят ВУСПП

19/XII переобрано харківський секретаріят ВУСПП.

В склад Харк. Секретаріяту увійшли:

1. В. Коряк
2. Г. Шишов
3. Г. Овчаров
4. Хащеватський
5. Доленґо
6. Ударник від Тракторбуду т. М. Рознікова.

Над Відповідального секретаря обрано В. Коряка, на оргсекретаря Г. Шишова.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ СЕКРЕТАРІЯТУ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

з 10 грудня 1930 року

Виконуючи постанову останнього поширеного Пленуму Ради ВУСПП та постанову Комуністичної фракції ВУСПП (видрукована № 7 — 8 „Гарту") про перегляд особового складу організації, Секретаріят ВУСПП ухвалив таке:

1) Ударні темпи соціялістичного наступу на ґештки капіталістичних елементів як у місті, так і на селі, що їх (темпи) за проводом компартії запроваджує пролетаріят та колгоспне селянство, ставлять

нові завдання перед пролетарською літературою, „що є частиною загальнопролетарської справи“ (Ленін). Ці завдання конкретизуються в безпосередній, повсякчасній участі пролетписьменника в боротьбі за ударництво, за промфінплян, за збудування соціялізму в найкоротший історичний термін. Загострення клясової боротьби в країні, активізація буржуазних право-„лівих“ опортуністичних елементів на ідеологічному фронті вимагають від кожного письменника ще більше клясової чуйности, ще чіткішого ідеологічного настановлення в своїй громадській і творчій роботі, щоб ця робота якнайактивніше сприяла соціялістичній перебудові країни. На сьогодні не всякий письменник, навіть той, хто зве себе пролетарським, здатний органічно злитися з робітничою клясою і брати разом з нею участь у штурмові решток капіталістичних елементів в нашій країні.

2) ВУСПП протягом свого 4-хрічного існування виховав чимало письменників-пролетарів, розгортаючи широку масову роботу на шахтах та копальнях Донбасу та Криворіжжя, на заводах Дніпропетровського, Харкова, Києва, Одеси, Миколаєва та на Дніпрельстані, Тракторобуді та ін., — ВУСПП успішно провів консолідацію комуністичних, літературно-критичних сил і, нарешті, оголосивши призов ударників в пролетарську літературу, зібрав в своїх лавах великий актив робітників-письменників, що на сьогодні складають досить міцне ядро пролетарської організації і починають відігравати значну ролю в цілому літературному рухові на Україні.

Проте і в лавах нашої організації виявилися окремі одиниці, що не опанували повною мірою пролетарської ідеології, не зрозуміли завдань літератури за реконструктивної доби і не змогли увімкнутися в ударні соціялістичні темпи наших днів.

3) Виконуючи вищезгадану постанову Пленуму Ради та Комфракції ВУСПП, Секретаріят ухвалює:

а) За безпринципність та ідейне убозство статті „Стежкою самоаналізи“ („Критика“ № 9), а також за в основному ідеологічно невитриману творчість („Чайка“, „Голяндія“) виключити з ВУСПП'у Дмитра Бузька.

б) Звернути увагу тов. Я. Качури на його ідеологічний зрив у романі „Чад“.

в) За пасивність на літературно-громадському фронті оголосити зауваження тов. Д. Загулові.

г) За недисциплінованість та „ліві“ закрути в оцінці сьогоднішньої літситуації (стаття в „Диктатурі Труда“) — оголосити зауваження тов. Ів. Дорожньому.

д) Вважати за механічно вибулих з числа членів ВУСПП'у таких т. т. 1) *Арський, П.*, 2) *Модзалевський*, 3) *Симен*, 4) *Фролов*, 5) *Ха-*

зін (Харківска організація); 6) *Вацурін,* 7) *Звонкий* (Дніпропетровське), 8) *Баршт,* 9) *Войцін,* 10) *Хмельницький,* 11) *Шпірт* (Одеса), 12) *Б. Якубський,* 13) *І. Шевченко* (Київ).

е) За немарксистську форсоцівську оцінку фашистського роману М. Івченка „Робітні сили" висловити застереження тов. М. Доленґові.

ж) За „ліві" закрути в питаннях шляхів пролетарського літературного руху, за вузько-групову лінію до питань стилю пролетлітератури (непримиренність до всіх, хто не поділяє засад пролетарського реалізму) висловити зауваження тов. *А. Клоччі та М. Шереметові.*

з) За формалістичні збочення в деяких критичних працях (оцінка фільму „Земля". О. Довженка, творчости Ів. Ле та інш.) оголосити зауваження т. Якову Савченку (Київ).

4. Секретаріят ВУСПП'у цим зовсім не вважає за закінчений перегляд особового складу своєї організації. В процесі дальшої роботи, борючись за оробочення своїх лав та за дальшу консолідацію тих пролетарських письменницьких сил, що досі перебувають поза нашою організацією — Секретаріят і надалі рішуче ставитиме питання про тих членів організації, які не перебудують своєї літературно-громадської роботи на ударні більшовицькі темпи.

Секретаріят ВУСПП

Харків, 10/XII — 30 р.

КУЛЬТРОБОТА УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЛЕНІНҐРАДІ

Культурне життя українців в Ленінграді пройняте загальними завданнями партії в справі культурної революції, в справі остаточного розв'язання національного питання і викорчовування решток націоналізму, що посідає ще досить значне місце серед старої української інтеліґенції та деякої частини молоді.

Ленінград має кілька культурних закладів: Будинок освіти, театр „Жовтень", організацію студентства та літоб'єднання молодих пролетарських письменників ім. Еллана, що входить, як національна секція, до Ленінградської Асоціяції пролетарських письменників.

БУДОС розгорнув роботу, обслуговуючи робітничі, студентські та червоноарм. маси.

В Будосі організовано чимало гуртків, є книгозбірня, читальня, але все ж таки відчувається брак політ.-вихов. роботи серед гуртківців, бо відсутність культурних робітників в Будосі часто зриває роботу. І хоч робота Будосу органічно зв'язана з політикою партії в національному питанні, проте є ще рештки просвітянства, хуторянства й шовіністичних заскоків, що з ними треба боротися.

Отже, треба вимагати кваліфікованих робітників з України, а також закріплювати студентів, що вчаться в ленінградських вишах, на роботу в Будосі, бо інакше роботи не піднести на рівень, що його вимагає доба соціялістичної реконструкції.

Земляцтво пролетарського студентства України — є осередок пролетарської інтеліґенції — студентства; на сьогодні в Ленінграді воно стає культурною силою. Старі форми роботи, що призводили лише до споживання коштів, майже ліквідовано; хоча такі окремі тенденції й зустрічаються подекуди, проте вони зникають. Освітньо - виховну роботу досі ще не розгорнуто як слід, і помітне зрушення є тільки в організації лекторської групи.

Питання з організацією культурно - освітньої роботи студентства в Будосі З. П. С. У. досі розв'язати не змогло, через що відірвалося від ро оти Будосу. Студентство не проробило питання про нац. політику, що стояло на XVI з'їзді ВКП(б).

Очевидно, робота ЗПСУ мусить конче перебудуватися. В основу роботи слід покласти культурне обслугування, виховання кадрів і завойовування наукових позицій. Одним з культурних закладів є український державний театр „Жовтень".

Театр організовано силами пролетарської громадськости Ленінграду. Театр має завданням побити традиції старого національно - шовіністичного українського театру, що довго був у Ленінграді під різними назвами, але з завжди однаковим змістом.

Театр повстав, як революційний, має завдання відбити патос соціялістичного будівництва, клясову боротьбу, руйнування старого суспільства.

Ленінград має також літературне об'єднання із 17 молодих письменників (з робітників і студентів) ім. Еллана, воно має свій друкований орган „Український Пролетар". Літоб'єднання провадить призов ударників у літературу, оголосило соціялістичне змагання з польською та білоруською секціями ЛАПП.

Літоб'єднання розпочало боротьбу з реакційним напрямком роботи Українського Наукового Товариства, що стоїть на позиції войовничого ідеалізму, нехтуючи марксистсько - діялектичною методою. Гостро поставлено питання перебудови роботи, зміни керівництва, запровадження матеріялістично - діялектичної методи в роботу Т - ва. Літоб'єднання ставить на обговорення української суспільности Ленінграду, а також перед Академіями Наук СРСР і УСРР питання про організацію в Ленінграді Науково - Дослідчого інституту Українознавства, що має для своєї роботи силу матеріялу по архівах Академії Наук СРСР, музеїв та в Публічній бібліотеці.

Перешкоджає організації інституту українознавства відсутність керівних наукових сил. Перед ЦК КП(б)У та НКО УСРР треба ставити питання про відрядження до Ленінграду кількох марксистів-українознавців, що чимало допомогли б в організації інституту.

Я Олесіч

УКРСЕКЦІЯ ЛАПП ПРОТЕСТУЄ ПРОТИ ІДЕОЛОГІЧНО-ВОРОЖИХ ВИХВАТОК

Бюро Укрсекції ЛАПП звернулося до ЛАПП із одвертим листом, де протестує проти того, що Українське Наукове Товариство в Ленінграді в своїй роботі виховує людей, чужих радянському ладові, й скеровує їхню діяльність у бік, ворожий пролетаріятові, зриваючи культурну революцію, запроваджуючи в роботу войовничий ідеалізм. Окремі члени Т-ва дозволили собі ворожі реакційно-шовіністичні вихватки, а інші не дали належної відсічі, виявивши недозволенний опортунізм до ідеологічно-ворожих виступів.

Бюро Укрсекції ЛАПП гостро засуджує діяльність Наук. Т-ва, що виховує ворожу пролетаріятові ідеологію, і вимагає перегляду особового складу Т-ва, його статуту і діяльности, оновлення керівництва й поповнення науковими силами. За опортуністичні й безпринципні виступи на зборах члена Наук. Т-ва і Укрсекції т. Криворучка ухвалено із членів Укрсекції виключити; гостро засудити замовчування і замазування вказаних фактів чл. Укрсекції т. Ірієм і Савченком, вимагаючи визнання своїх помилок і цілковитого викриття суті роботи Наук. Товариства через пресу. Бюро Укрсекції вимагає усунути з худ. політ. ради Укр. театру представника Наук. Т-ва Дроздовського, як чужого пролетмистецтву.

Аналогічну резолюцію ухвалила конференція Землятства пролет. студентів-українців Ленінграду.

ДО РОБІТНИКІВ-УДАРНИКІВ УКРАЇНИ

Нині пролетаріят Радянського Союзу під керівництвом ленінської партії в умовах загостреної клясової боротьби провадить розгорнутий соціялістичний наступ, рішуче викорчовуючи рештки капіталістичних елементів. В цьому наступові вирішальну ролю відіграють запроваджені пролетаріятом нові соціялістичні методи праці і в першу чергу широко розгорнений рух ударництва, соцзмагання, виробничих комун і т. д.

Робітник-ударник став основною рушійною силою соціялістичної реконструкції, він дає зразки більшовицьких темпів, він в героїчному

 творчому напруженні бореться за промфінплян, за п'ятирічку в чотири роки, за збудовання соціялізму в найкоротший термін.

Робітники - ударники, свідомі ентузіясти соціялістичного будівництва, всупереч тверджень різних право - „лівих" опортуністів, ділом доводять, що праця стає „справою чести, справою слави, справою геройства" (т. Сталін), що розрив між фізичною і розумовою працею стає менш помітним, що в горнилі соціялістичної перебудови творяться, формуються нові комуністичні людські кадри, загартовані в клясовій боротьбі.

Ці нові кадри, робітників - ударників, повинні вести перед і бути основною силою і на фронті культурної революції, національного культурного будівництва та на літературному фронті. „Література повинна стати частиною загальнопролетарської справи" (В. І. Ленін).

Нечуваний зріст робітничої літературної суспільности, що конкретизується в масовому утворенні літературних, рецензентських та робкорівських гуртків безпосередньо на підприємствах в районах вугілля, руди, чавуну і сталі — яскраво підтверджує це ленінське настановлення.

Робітнича літературна суспільність виховує тип нового письменника — борця своєї кляси, письменника, що кожне своє слово розглядає як зброю в боротьбі за соціялістичне будівництво, за ударні більшовицькі темпи. В пролетарську літературу, таким чином, входить бойове клясово - витримане робітниче поповнення, що найближчого часу стане основною і керівною силою в цілому літературному процесі.

Всеукраїнська Рада Професійних Спілок (ВУРПС) й основна організація пролетарської літератури на Україні — Всеукраїнська Спілка пролетарських письменників (ВУСПП) та спілка комсомольських письменників „Молодняк"— оголошують призов робітників - ударників до пролетарської літератури.

Ми кличемо всіх робітників - ударників України та професійні організації всебічно сприяти письменницьким бригадам ВУСПП й „Молодняка" та його місцевих організацій в переведенні цієї кампанії, що набирає величезної політичної ваги.

Ми закликаємо Федерацію Об'єднань Радянської Літератури України вімкнутися в боротьбу за нові робітничі літературні кадри, змобілізувати навколо призову всю українську радянську літературну громадськість, щоб допомогти профспілкам та основній пролетарській літературній організації — ВУСПП якнайусцішніше й найповніше виявити і організувати робітничі ударні вимоги творців пролетарської літератури.

Хай живе переможний соціялістичний наступ!

Хай живе ударництво!

Хай живе Комуністична Партія — організатор і керівник соціялістичного штурму!

Хай живе культурна революція!

Хай живе пролетарська література — гостра зброя в руках пролетаріяту.

Хай живе нове більшовицьке, ударницьке поповнення лав пролетарської літератури!

Всеукраїнська Рада Професійних Спілок.

Всеукраїнська Спілка пролетарських письменників (ВУСПП).

26 грудня 1930 р.

м. Харків.

ЗУСТРІЧ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ З РАДЯНСЬКИМИ ПИСЬМЕННИКАМИ МОЛДАВІЇ

26 грудня, на запрошення Федерації радянських письменників України, приїхали до Харкова революційні письменники Радянської Молдавії, учасники молдавської конференції письменників та члени літературної революційної організації Молдавії — „РЭСЭРИТУ".

Письменники Молдавії мали ознайомитися з культурними досягненнями Радянської України, відвідати театри, музеї та великі заводи міста Харкова. Делеґація була прийнята Народнім Комісаром Освіти тов. М. О. Скрипником.

Склад делеґації такий: т. т. Андриєску, Гермасюк, Паскар, Кириченко, Кана, Лехтцир, Груман, Милев, Корнфельд.

Андриеску Михей (поет). Має збірку поезій, друкувався в журналах „Молдава Литерари" „Скынтею Ленинист" („Ленінська Іскра") та в газеті „Молдава Социалисты".

Поет — в минулому червоний партизан, зараз працею за фахом аґрономом. Один із фундаторів літературного об'єднання „РЭСЭРИТУ".

Гермасюк Порфирій — поет, друкувався в журналі „Скынтею Ленинист". Його вірші „Лашкоалы" (До школы), „Пионерый" та інш.

Груман — редактор газети „Комсомолисту Молдавый" та редактор піонерського журналу „Скынтею Ленинист" („Ленінська Іскра").

Паскар Штефан — прозаїк, написав великий нарис про побут однієї найкращої комуни Молдавії і видрукував окремою книжкою під назвою „Маяк". Також друкувався в журналі „Молдава Литерари".

Кириченко Гана — письменниця - початківець, друкувала вірші в журналі „Молдава Литерари".

Милев — один із фундаторів літературного об'єднання радянських письменників Молдавії „РЭСЭРИТУ" та журналу „Молдава Литерари". Проз їк, має окремі твори з життя Басарабії „Мош Горица" „Ын зорь ди зы" (На світанку), „Кэлэторий" (Гастрольори).

Кана Ион — Прозаїк, добре знає село, має низку оповідань з життя колгоспів та колгоспного руху. Його оповідання „Ла Косыт" (На косовиці), „Кынд Сы - нгроашы ноурий" (Коли густішають хмари) та інші. В минулому червоний партизан, голова волвиконкому, зараз працює в Держвидаві Молдавії.

Корнфельд — поет, друкувався в журн. „Молдова Литерари".

Лехтцир С. — поет - критик, науковий робітник бібліографічної секції при Науковому Комітеті Молдавії. Має книжку критичних статтей. Його поеми „Никита", „Ким" та ін., також написав драму „Кодряну".

В 1927 році еміґрував з окупованої Румунією Басарабії; був засуджений румунською юстицією на 5 років ув'язнення за революційну роботу.

27 грудня в Будинкові Літератури ім. Вас. Блакитного відбулася зустріч письменників Молдавії з письменниками та культурними діячами Харкова, що її організувала ФОРПУ. Збори оплесками зустріли пропозицію тов. А. Любченка обрати до президії зборів всю делеґацію молдавських письменників, академ. Багалія та німецького письменника Рудольфа Кальтофена. Делеґатів від імени Федерації Об'єднань Радянських Письменників України вітав тов. Кириленко; від ВУСПП — тов. Овчаров, від Пролітфронту — А. Любченко, „Молодняка" — тов. Усенко, від Плугу — О. Свекла, від єврейської секції ВУСПП — т. Фефер та від Інституту Т. Шевченка — акад. Д. Багалій.

Від делеґатів молдавських письменників виступив тов. Андриеску, що зробив стислий огляд розвитку й стану молдавської революційної літератури.— „Молдавська література,— зазначає т. Андриеску — має дуже короткий вік. Своє існування вона почала разом з молодою Молдавською Радянською Республікою 1924 року і зазнала великих труднощів на шляху свого розвитку. Відсутність досвіду та літературного знання, відсутність кваліфікованих письменницьких кадрів, боротьбу з пережитками русифікації та румунського шовінізму вона винесла на своїх плечах. Тому то ми, письменники Радянської Молдавії — говорить тов. Андриеску,— ми, письменники, робітники молодого молдавського художнього слова, висловлюємо певність, що радянські письменники братерської України підуть назустріч нам в нашій великій відповідальній роботі на культурному терені молодої Молдавської Республіки і поділяться здобутим досвідом і досягненнями в літературі.

Ми не розуміємо іншої допомоги, крім допомоги радянських письменників і насамперед Радянської України. Тільки радянські письменники, а не прибічники румунського капіталізму, як Панаїті, що проводив аґітацію за румунізацію молдавської літератури, можуть дати нам дійсну допомогу в дальшому розвиткові молодої радянської літератури Молдавії".

27 грудня делеґацію прийняв Наркомосвіти УСРР тов. М. О. Скрипник. Тов. Груман від імени делеґації ознайомив тов. Скрипника з станом сучасної Молдавії.

„Ми приїхали до вас, щоб ознайомитися з вашою роботою, з вашими досягненнями і розказати вам про нашу роботу і досягнення, що ми їх маємо. Завдяки правильній ленінській національній політиці наша Молдавія визволилась від румунських бояр, румунських буржуа.

Там, за Дністром, є такі самі пролетарі, трудящі, як і ми, але вони пригноблені, і економічно, і морально.

У нас є великі досягнення: збудовано перший у світі виш молдавською мовою. У Басарабії цього немає. У нас заведено загальне обов'язкове початкове навчання, провадиться ліквідацію неписьменности тощо. Існує 7 технікумів, більше як 20 семирічок.

До 7-ої партконференції ми прийдемо з ще більшими досягненнями.

Коли засновувалося АМСРР, у нас було 70 неписьменних, тепер 70 письменних. І в 1931 р. неписьменність ми ліквідуємо цілком.

Наша преса за цей час потроїлася. Раніше була одна маленька газета, тепер ми маємо три щоденних великих газети, а також три журнали.

Наша промисловість має великі перспективи. Будують великі консервні фабрики. Будується великий „АІК" (Аґроіндустріяльний комбінат), що охопить майже 3 райони. Будівництво провадиться швидким темпом".

З відповіддю виступив тов. Скрипник. Він, між іншим, зазначив, що з представниками АМСРР зустрічається вдруге. Вперше, коли було засновано АМСРР, з делеґацією на чолі з тов. Котовським, і ось сьогодні. „Я дуже радий, каже тов. Скрипник, що можу з вами поговорити. Треба відзначити темпи і розмір роботи, проведеної за цей час. Як плодючий дощ дає добрі наслідки, такі наслідки дала АМСРР. З величезним задоволенням слухаю, які досягнення має АМСРР. Всіляко допоможу вам, від уряду УСРР і окремих організацій ви так само матимете допомогу. Я собі дозволю пригадати таке питання, що стояло перед АМСРР, про шляхи та розвиток вашої культури. Це питання — є питання клясової боротьби в кожній республіці. Чи

шляхом пролетарським під керівництвом ленінської партії, чи під знаком орієнтації на захід?

У вашій республіці це питання стояло так: чи культура повинна бути румунською мовою чи молдавською? Але під керівництвом залізної ленінської партії, що розв'язала національне питання, національні республіки творять свою нову пролетарську культуру. Взаємний обмін досвіду буде для нас дуже корисний. Ваш приїзд буде кроком вперед у дальших великих роботах".

26-го грудня делегація відвідала будинок Держпромисловости.

Видає ДВОУ Відповідальний редактор І. Кириленко

ЗМІСТ

КОЖЕН член ВУСПП, кожен пролетарський письменник та робітник ударник, призваний в літературу, мусить передплачувати, читати й розповсюджувати органи Всеукраїнської спілки пролетарських письменників

„Г А Р Т“

літературно-критичний місячник (орган УСПП)

„ЛРАСНОЕ СЛОВО“

місячник (орган руськоі секціі УСПП)

„П Р О Л І Т“

місячник (орган єврейськоі секціі УСПП)

„З А Б О Й“

двотижневий літературно-мистецький і громадсько-політичний журнал (орган Вседонецікоі організаціі ВУСПП — ЗАБОЙ)

„С Т А П Е Л І“

місячник (орган Миколаївськоі філії УСПП, „Молодняк“ та газети „Шляхи Індустріялізаціі“)

А ТАКОЖ ЖУРНАЛИ:

„З О Р Я“

місячник (Дніпропетровське) та

„МЕТАЛЕВІ ДНІ“

місячник (Одеса), що найповніше висвітлюють пролетарський літературний рух на Дніпропетровщині та Одещині

УВАГА!

на протязі 1931 року в журналі „ГАРТ“ будуть друкуватися такі твори:

І. МИКИТЕНКО — Кадри — п'єса, що висвітлює життя пролетарського студентства перших років по громадянській війні, клясову боротьбу в ВИШ'ах, виховання кадрів радянських спеців

І. МИКИТЕНКО — Кость Карташов — повість про боротьбу за механізований Донбас та методу інженера Карташова, що призводить до збільшення видобутку вугілля

І. КИРИЛЕНКО — Дві бриґади — роман з життя металюрґійного велетня, в якому буде висвітлено ударництво, змагання та перетворення на цій базі людської психіки

МАТЕ ЗАЛКА — Село за туманами — роман, що змальовує колективізацію та клясову боротьбу на селі Сибіру

ШАХНО ЕПШТЕЙН — Ленін як я його бачив — спогади про зустріч з Леніном в еміґрації та під час жовтневої революції

К. ГОРДІЄНКО — Колгосп — повість, де основну увагу звертає на організацію праці, розвиток колективних навичок, характерів у колгоспівців. Разом друкуватиме уривки з повісти „АТАКА“, де відбито буде моменти хлібозаготівель, перевиборів — клясова боротьба на селі

М. МАЙСЬКИЙ — Перпетуум мобіле — сценарне лібрето. Вугільний прорив, ентузіязм шахтарів та механізація Донбасу

Ів. ТКАЧУК — Оповідання — з життя й клясової боротьби пролетаріяту Західньої України

В. КУЗЬМИЧ — Дніпрельстан — роман

С. ГОЛОВАНІВСЬКИЙ — Італія на долоні — подорожнє

МЕЧИСЛАВ ГАСКО — Шахта N — з життя шахтарів Донбасу, про боротьбу ударних бриґад за виконання промфінпляну, про боротьбу за новий побут

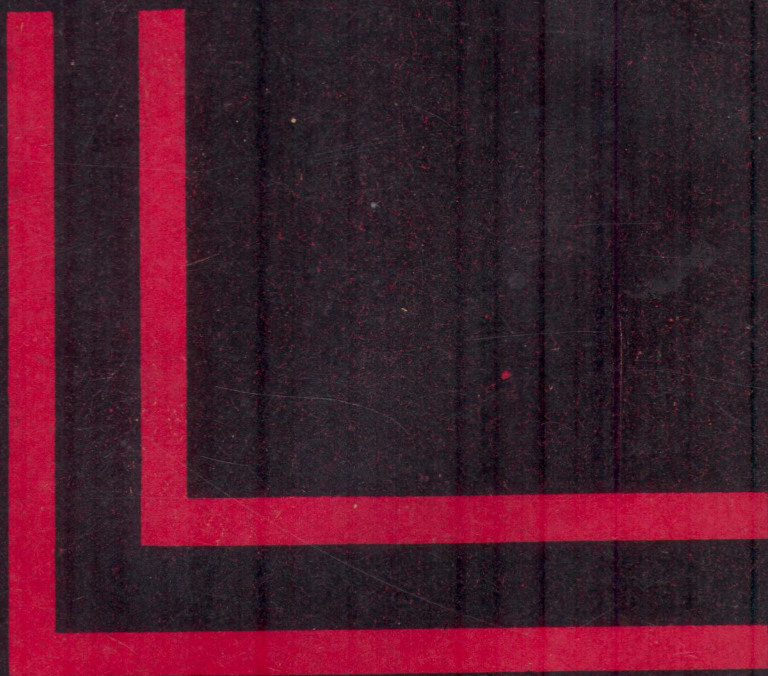
Ю. ЗОРЯ — Депо — роман, II частина

М. ЛЕДЯНКО, Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ, М. ІРЧАН

та інших пролетарських письменників

HART

ЦІ

75